

VI. KÖTET, 2. FÜZET. ÚJ FOLYAM. 1898 ÁPRILIS—JÚNIUS.

MAGYAR
KÖNYVSZEMLE.

A MAGYAR NEMZETI MÚZEUM KÖNYVTÁRÁNAK

KÖZLÖNYE.

A NM. VALLÁS- ÉS KÖZOKTATÁSÜGYI MINISZTERIUM MEGBÍZÁSÁBÓL

SZERKESZTI

SCHÖNHERR GYULA.

1898. ÉVI FOLYAM.

II. FÜZET.

BUDAPEST

KIADJA A MAGYAR NEMZETI MÚZEUM KÖNYVTÁRA.

1898.

TARTALOM.

	130
Erdélyi Pál. Régi kéziratok tatarozása	113
Kun Sámuel. Mikes Kelemen katekizmusáról	125
Dr. Bartha József. Pütnoki levél. (Ismeretlen nyelvemlék.)	128
Morvay Győző. Középiskoláink könyvtárai. (<i>Első közlemény.</i>)	131
Abafi Lajos. Kertbeny Károly könyvészeti törekvései. (<i>Első közlemény.</i>)	161
Magyar Könyvesház. (Adalékok Szabó Károly Régi Magyar Könyvtárahoz.) Erdélyi országgyűlési törvényezikkek az Erdélyi Múzeum könyvtárában. Ferenczi Zoltán -tól	177
Tárcza. Évnyeljedes jelentés a Magyar Nemz. Múzeum könyvtárának állapotáról 1898 január 1-től márczius 31-ig	182
A budapesti m. kir. tudomány egyetem könyvtára 1897-ben	186
A Magyar Tud. Akadémia könyvtára 1897-ben	192
Szakirodalom. Melich János, A gyöngyösi latin-magyar szótár-töredék. Ism. <i>Dr. Bartha József.</i> — The Library Series. Ism. <i>Kropf Lajos.</i>	198
Vegyes Közlemények. Kinevezések a Magyar Nemz. Múzeum könyvtárában. A múzeumok és könyvtárak országos főfelügyelősége. Major Lajos. † Az első könyvtárnoki tanfolyam. (<i>h.</i>) Helyreigazításul. Válasz Révész Kálmánnak. (<i>Szinyei Gerzson.</i>) Ki volt Bertalan pap, a Döbrentei-kódex másolója. (<i>Hubert Emil dr.</i>) A Bibliotheca Philippica. (<i>Kropf Lajos.</i>)	208

A Magyar Könyvszemle

előfizetési díját 1898 márczius 16-tól június 15-ig beküldték :

Az 1898. évi folyamra: Acsády Ignác, Andrassy János, Babics József, Csauz Lajos, Doby Antal, Pápai ref. főiskola, Ráth György, Stein János, Todoreszku Gyula, Verseezi főrcáliskola.

RÉGI KÉZIRATOK TATAROZÁSA.

ERDÉLYI PÁLTÓL.

A könyvtári élet egymásután veti föl égető kérdéseit s annál szaporábban, mennél elevenebben él s mennél intenzívebben működik. A mindennapi élet számára berendezett s a tudományos világba beleállított könyvtárak, mint élő és folyton ható organizmusok, újabb meg újabb problémákat, elméleti vagy gyakorlati igényeket támasztanak, s ezek elől kitérni alig lehet, legálább is nem tanácsos. Mert, ha az első pillanatban a föltámadott kérdés nem fenyeget is kiméletlen kudarczczal, a könyvtárnok soha sem lehet nyugodt a felől, hogy fejére nem nő, hogy nem hordja-e magában oly fejlődésnek csiráit, melyek később megtréfálják vagy meglecckéztethetik. Legújabbban megint fölmerült a régi, inkább ódon kéziratok tatarozása, mely a művelt világnak minden könyvtárnokát nagyon közelről érdekli. Nem új, de annál lényegesebb, s annál érdekesebb, hogy bár régen kísért — nyilvános eszmecsere tárgyaul nem szerepelt a szakirodalomban. *Ehrle* Ferencz, a vatikáni könyvtár gyűjteményeinek tudós őre, veti most föl az ódon kéziratok tatarozásának sok könyvtárban nagyon sürgető kérdését, s ő maga egyben sok szerencsével oldja meg a bonyolult kérdésnek talán leglényegesebb részeit.

Abban az irányban, a mint *Ehrle* indul, bennünket közelebről nem érint a dolog. Papiros-tekerceink, korai pergament palimpsestjeink, háncs-kézirataink, — sajnos — nincsenek, romlásnak sem lehetnek kitéve, de pergament-kódexeink és papír-kézirataink sőt ősnymtatványaink között nem egy van, a mely gondos tatarozásra vár, okleveleink, leveleink és egyleveles nyomtatványaink közül is többet megtámadott a romlás, akár hányt-vetett soroknak viszontagságai, akár romlandóbb anyagjukban rejlő belső okai miatt. Mégis, bennünket *Ehrle* fejtegetései most és egyelőre inkább csak elméletileg érdekelnek, de egyúttal figyelmeztetnek

arra, hogy ezzel a kérdéssel nekünk is számot kell vetnünk. Most még úgy vagyunk, hogy e gyakorlati föladat nem sürget, gyűjteményeinket komolyabb veszély nem fenyegeti, de ne feledjük el, hogy zivataros századaink alatt ápolt művelődésünk emlékei magukon hordják szülő századaiknak eredendő bűnét: viszontagságos multjuk után többé-kevésbé rongáltan jutottak el hozzánk, a kik megbecsüljük azokat és gondos őrizet alatt föntartjuk a késő jövődönök. S épen e miatt e tárgy nálunk is mihamar napirendre kerülhet, s bizonyosan nem lesz fölösleges *Ehrle* eredményeivel foglalkoznunk. Érdekes, hogy régebbi művelődésünk emlékeit nem annyira a messzire visszanyúló mult, hanem bizonytalan sorsuk, sok veszedelem közt történt vándorlásuk viselte meg. Tatárdúlás, törökjárás, német háborúk között, menekülő klastromok hurczolkodásaiban, felperzselt városok romjai alatt, költözőkődő hiteles helyek, megyei székvárosok vándorlása közben mily sok emlékünk kallódhatott el teljesen, s a mit a véletlen megmentett, mily gondozatlanul hevert mindaddig, míg valamely nyilvános gyűjteményben vagy hozzáértő dilettáns keze között biztos helyen meg nem nyugodhatott!

Ha nem is általában, de nagyrészen megfelelő sors jutott részül a külföld művelődése kéziratok emlékeinek is, s így más könyvtárak is hasonló helyzetben vannak, mint a Vaticana s másutt is számos rongált vagy elrongyolt kézirat várja a tatarozó kezét. A könyvtári disciplinának újabb föllendülése előtt minden könyvtár magára hagyatva, szinte tehetetlenül nézte, mint porlik el a vastagon fogó nádtollnak gubacsos vagy cserhéjjal készített tintája nyomán a gyengébb papiros, s mint eszi a festék a miniatúrák színes részeit, vagy hogy mállik szét a nedvességjárta könyv papírja s mily károkat okoznak a fatablák szú-lakói a pergamen-kötetekben. Ilyen esetekben a könyvtárnokok magukra hagyva, vagy csak a saját rátermettségükre szorítva, kísérleteztek, néha szerencsével, legtöbbször legföljebb szomorú tapasztalatokkal gazdagodva. Mert az ily kísérletek eredménye nem azonnal, hanem csak évek múlva tűnt föl, gyakran mint a kötetből kihulló ízék, vagy mint elbarnult, megfeketült papír, melyen a kalamus nyoma alig olvasható. Ma kedvezőbb helyzetben vagyunk s egymást támogatva, könnyebben leszámolhatunk a fölmerülő kérdésekkel, de kötelességünk is, hogy velök leszámoljunk. S míg *Ehrle* az V—VI.

századi palimpsestek tudományos kincseinek megmentésén fáradozik, mi a magunk művelődésének szakadozott és romlásnak indúlt emlékeit óvogassuk, mentegessük. Foglalkozunk tehát a régi kéziratok tatarozásával, hogy megismerkedjünk *Ehrle* eredményeivel s ösztönyt nyerjünk a magunk körében való tovább munkálkodásra.

Kétségtelen, hogy minden kézirat-gyűjtemény vezetője kötelességének ismeri, hogy becses kincseit ne csupán a jelenkor számára tegye hozzáférhetővé, hanem fõntartsa, megõvja s megõrizze a jövendõ számára. Ez okból különösen figyelnie kell arra, hogyan bánják a romlásnak induló darabokkal, még pedig kettõs czélt tartva szem elõtt: azt, hogy a romlásnak ne csak elejét vegye s a sérülést vagy romlást szenvedett darabok hiányait lehetõleg pótolja, de fõnmaradásukat a lehetõség szerint biztosítsa. Ez a fõadat kétségtelenül nagy felelõsséggel jár. Ha romlani engedi, ép úgy terheli a felelõsség, mintha tataroztatja, s épen e miatt a könyvtárnokok legtöbbször passzív szemlélõk maradtak a szuvasodó vagy revesedõ kéziratokkal szemben, úgy okoskodván, hogy tart a meddig tart, s így még mindig jobb, mintha egy bizonytalan eredményû eljárásnak áldozatul esnék. Persze, a mentési kísérlet nem történhetik meg a nélkül, hogy gondos és alapos vizsgálat útján a baj okáról meggyõzõdést ne szerezzünk. S hogy eddig kevés sikerrel találkoztunk, annak oka épen az volt, hogy a baj okát nem tudták megtalálni; de volt más oka is — minden ilyen törekvés elszigetelten maradt s okulásul és tanúlságul nem szolgálhatott a szakembereknek. Pedig a tudomány érdekében nagy mulasztás terheli a könyvtárnokot, ha a közösen fenyegetõ baj ellen védekezni nem segít. Hibás az, a ki a romló kéziratokat nem tatarozza, hibás az is, a ki nem teljes gondossággal és óvatossággal jár el. Az egész kérdésnek sok kellemetlen oldala van s azért nem is igen szeretnek róla beszélni; a könyvtárak pedig legtöbbször csak úgy védekeznek ellene, hogy fenyegetett kézirataikat és kényszerhelyzetüket egyaránt takargatják és óvják profán szemek elõl. E tartózkodás az egyik oka annak, hogy a kérdés, noha nem egy könyvtárnak már nagyon körmére égett, nem került a nyilvánosság elé s még maig sincs minden irányban kimerítõen megfejtve. A másik oka, hogy a tatarozás fõltétlenül felelõsséggel jár, melyet nem szívesen vesznek magukra az emberek, mert

minden kísérletezés kockázattal jár s az eltévesztett vagy elhibázott próba kész veszedelemmel fenyeget. Eredményét nem is a jelen, hanem a jövő igazolja, s könnyebb belenyugodni abba a biztos tudatba, hogy a revesedő pergamen túl éli a habozó könyvtárnokot, mint a tatarozással járó felelősségre. Így azután a bajjal szemben is bizonyos hanyagság tapasztalható, a romlásnak indult kéziratokat megvédelmezni nem is merik, bár tudnivaló, hogy az ily kézirat jövője veszélyeztetve van. Bizonyos, hogy számos szomorú tapasztalat a könyvtárnokokat óvatossá és kételkedővé tette s így, ha történt is ez irányban egy és más: legtöbbször elszigetelten maradt. *Ehrle* találóan jellemzi az olyan könyvtárnokot, a ki romlatag kéziratra akad gyűjteményében. Mikor rájön, hogy a gondjára bízott tudományos kincs veszni indul: megdöbben s vagy litatlanná teszi a dolgot, vagy csak közvetlen környezetében keres mentőkísérleteket. Pedig a közös érdek már régen egymásra utalta volna a könyvtárakat, s mégis, ha történt is valami e téren, a könyvtár legtöbbször magára, a kérdés pedig elszigetelve maradt s a kéziratok romlottak tovább.

*Ehrle*nek meg volt az a lelkiismeretessége, hogy a dolognak végére járt, s az a merészsége, hogy az eddigi hagyománynyal szakítva, a régi kéziratok tatarozását napirendre tűzte. Midőn a Vaticana gyűjteményeiben számos fenyegetett s kiválóan nevezetes ódon kéziratra bukkant, nem tett úgy, mint előtte sokan. Nem tért ki a kérdés elől, hanem nekivágott. Tanulmánya tárgyává tette a romlandó darabokat, vizsgálat alá vette, hogy és miáltal romlik minden egyes kézirat, tipikus vagy egyéni baj fenyegeti-e azokat s mily eljárással lehet a baj továbbterjedésének elejét venni s máról a késő holnapra is biztosítani lehető ép állapotban való föntartásukat. Tanulmányait kiterjesztette más gyűjtemények anyagára s romlott kézirateira, valamint arra, hogy másutt hogyan védekeznek e romlandóság ellen. Társat keresett, a kinek vegytani ismeretei s kézi ügyessége által képessége van őt e nehéz feladatnak technikai részében segíteni és csak azután fogott hozzá egyes kísérleteihez, mikor már elméletileg és tapasztalatilag fölfegyverkezve, eléggé erősnek érezte magát. Eredményeit most teszi közzé, abban a reményben, hogy megosztja szaktársaival felelősségét és aggodalmait, s hogy e kérdést állandó tárgyalásra tűzve ki, elvárhatja, hogy a könyvtárnokok, összefogva s egymást

tapasztalataikkal és kísérleteikkel erősítve, teljesebb sikerrel fognak küzdeni értékes kincseiknek láthatatlan ellenségei ellen. Tisztaban van azzal, hogy még nincs megoldva e kérdés, s annál kevésbbé, mert a bajnak okait sem sikerült még földeríteni; hogy minden kísérletet csak a jövőendő igazolhat s hogy minden kármentő próbát csak a legnagyobb elővigyázat és gondosság garantálhat. A technikailag képzett s kézi ügyességgel bíró munkatársnak csak oly nagy szerepe jut a kísérletezésben, mint a könyvtárnoknak s nem szabad elfelejteni, hogy magunknak dolgozva, a köz érdekében munkálkodunk s a tudománynak teszünk hasznos szolgálatot. *Ehrle* tanulmánya és eredményei mindenesetre elismerést kívánnak s illő becsben fognak tartatni, nem csupán mert úttörő és merész kritikusa az eddigi állapotoknak, hanem mert őszinte lelkesedéssel kezdett munkájának máris számottévő sikere van. Már most csak azon fordul meg a kérdés: megszívleljük-e tanácsát s hozzájárulunk-e mindannyian tapasztalatainkkal és buzgalmunkkal, mert a kérdés nem *Ehrle* és a *Vaticana*, hanem mindannyiunk és a tudomány érdeke.

A pergamen-kéziratok romlását, egyes individuális kárt vagy sérülést nem számítva, különösen két esetben tapasztalta. A palimpsesteken és a nagyon finom és vékony, síma pergameneken, amazokon a romlandóságot az első írás láthatóvá tételére szánt reagentiák káros hatása, emezeken a kézirat tintájának maró tulajdonsága okozta. Nagyobbrészben a palimpsestek szenvedtek, minnek oka gubacs- és csersavval készített reagentiák használása és a *Gioberti-tinktúra* alkalmazása volt. A kétféle reagentia által okozott károkat elméletileg föl lehet ugyan megint két csoportra osztani, de annak a gyógyító és védekező eljárás szempontjából semmi gyakorlati jelentősége nincs, mert akár egyik, akár másik reagens támadta is meg a kéziratot — a kármentő eljárás változatlanul ugyanaz marad. A gubacs-csersavas reagens sárgásbarnára, nagyobb mértékben, s főként forrón alkalmazva sötétbarnára, sőt majdnem feketére festi a pergament; de másféle savak is okozhatnak megfeketedést. A *Gioberti-tinktúra* szép világos vagy sötétkékre festi a pergamentet. S így e színekről könnyen felismerhető, melyik reagenst használták. A párisi palimpsesteken a *Gioberti-tinktúra*, *Veronában*, az *Ambrosiana*, és a *Vaticana* kódexein a gubacs-csersavas reagens mutatkozik jellemzőnek, a nápolyi kéz-

iratokon vegyesen, s másutt s másféle reagensek aránylag jelentéktelen romlást okoztak a kéziratokon. De mindenik reagens egyformán elvassa a pergament s főként a második írás tintájára hat oly rombolólag, hogy alatta a pergamen egészen megromlik, a bőr kilikacsosodik s a betűk alul kihull — elporlik. A kik ez irányban vizsgálódtak, eltérnek véleményükben, s míg a nagyobb rész a reagens-savakat okozza, egy kisebb párt szerint egyedül csak a második írás tintája eszi ki a pergament. *Ehrle* megfigyelése szerint az evődést a reagensnek a második kéz tintájával való egyesülése következtében támadt vegyi folyama idézi elő. S azt fűzi hozzá e megjegyzéséhez, hogy a második kéz tintája magában is okozhat evődést, a nélkül, hogy a reagens hatna rá, de ily esetek csak szórványosan és csak a nagyon vékony pergamen-kéziratokon fordulnak elő, s akkor ép oly tüneteket mutatnak, mint a másodsorban említett pergamen-romlások. Ha reagens-savnak nem volna a dologhoz köze, hogyan kellene magyaráznunk azt a tapasztalatot, hogy egy ugyanazon kéziratnak egyik levelén a második írás tintája alatt a pergamen nem indult romlásnak, míg a mellette fekvőn, noha minőségük egyforma, veszendőnek látszik? S azonkívül, hogyan van, hogy az evődés legtöbbször azokon a leveleken jelentkezik, melyeket a reagens-sav jobban megfestett, míg a melyeket megkímélt, vagy csak fölszínesen ért a reagens, azokon a romlás kisebb? Azonkívül nagyító alatt szembetűnő különbségét kell látnunk a reagenssel kezelt s a reagens nélkül maradt levelek állapotában. Közvetlenül oka tehát a reagens és a második tinta érintkezése alkalmával megindult vegyi folyamat, s ez ellen kell dolgoznunk, ha az evődést megakarjuk akadályozni.

A másodrendben említett esetek megvizsgálása arra tanította *Ehrlet*, hogy a nagyon finom és simított, könnyű pergamenen annak evődését egyedül csak a tinta okozza. Az V—VI. századi legrégebb biblia-kéziratokat, milyen a Codex-Alexandrinus, a British Museumban s a Codex-Marhecallianus a Vaticanában, stb. tanulmányozva s pergamenjüket megvizsgálva, tudta megállapítani, hogy romlásukat az ismeretlen vegyi alkotórészi tinta maró-sava okozta. Úgy látszik első pillanatra, hogy ártatlan jelenséggel állunk szemben, s mégis magán hordja a veszedelem jegyét. Nem használ itt az a vigasztalódás, hogy a betűk formája megmarad az

evődés után is, s így a kézirat olvashatósága nem szenved, mert az idők folyamán a pusztulás megtámadja a sorokat, majd a lapokat s végül is csak az üres keretek maradnak hátra. Eme károk gyökeres gyógyítása a pergament pusztító savak közömbösítése által történhetnék a legtermészetesebben, de komoly megfontolás után arra az eredményre kellett jutni, hogy ez az eljárás csak igen kevés reményt nyújthat. Hasonlóképen abba kellett hagyni a reagens-sav kimosására irányuló törekvést, mert a második tinta s a reagens-sav vegyi hatása oly erős, hogy a gyökeres kimosás megsemmisítené a második szöveget s ugyan mi maradhatna meg ily mosás után az első szövegből is? Hanem azért ebben az irányban is sikeres kísérletek történtek, s a gubacs-savnak alkoholban vagy más oldatban készített oldatával sikerrel lehetett kísérletezni. Csakhogy a kísérlet kétoldalú; ha sikerül, mindkét írás nyer olvashatóságában, ha nem sikerül, mindkét szöveg szenved.

Ezek szerint a közömbösítési eljárásnak kevés eredménye lévén, más útát és módokat keresett Ehrle s indirekte próbálta megakadályozni a maró-savak rongáló hatását; erősíteni a pergamen ellenállását, s úgy, hogy használat közben se legyen további pusztulásnak kitéve. E célra kibontotta a kéziratot kötéséből s a külön álló leveleket eredeti rendjükben megtartva, külön-külön vette kezelés alá s külön-külön két finom üveglemez közé szorította. Ennél az eljárásnál kiváltképen arra figyelmeztet, hogy a kötet megbontása, a leveleknek tisztogatása és sorrendjének megőrzése mennyire elővigyázó és mily pedans munkát kíván, s hogy a használandó üveglemezeknek tisztáknak s a közéjük tett pergamen elzárásának légmentesnek kell lenni, nehogy a hygrometikus hártya az időjárás változásaival is szenvedjen. Ennek az eljárásnak egyik előnye, hogy a levelek használhatók s a velük való bánás alkalmával a további romlástól védve vannak. Különösen a törékeny papirus-kéziratok megóvására ajánlatos ez a mód, ha az evődés még beléjük nem állott, de már evődött pergamenekre, vagy abban szenvedő hárttyákra, ha romlásuk tart, nem ajánlatos, mert az evődés még az üveglemezek között is, bár lassúbb tempóban, egyre terjed. De ez a mód, a finom üveg drágasága s a kezelésnek nehézsége s az így elkészített kéziratnak szükséges nagy hely miatt nemcsak költséges, hanem

kényes és sok helyet igénylő. S ha *Ehrle* alkalmasabb módot nem talál, ezt fogadja el — minden alkalmatlan és drága volta daczára. De keresett és talált más eljárást — a *gelatinnal*.

A gelatin, a kemikusok teóriája szerint, anyagában és halmazállapotában nem változik, tehát ha tiszta, megtartja átlátszóságát és megmarad abban az állapotban, a hogyan a konzerváló a hártýára rávitte. Ez a vélemény elméletben pompásan bevágott s gyakorlatilag is bevált, mert *Ehrle* egy római fényképész műtermében 12—15 év óta gelatin-boríték alatt tartott s teljesen épen megőrzött negatívokat talált, sőt a gelatin-boríték is változatlan maradt, sem el nem homályosult, sem meg nem sűrűsödött. Természetes, hogy a legtisztább s minden idegen elemtől ment desztillált anyagról kell gondoskodni, milyenül *Ehrle* a francia aranyérmes gelatint ajánlja.

A gelatin-mód meglehetősen hosszadalmas eljárást igényel. Először is a kéziratot föl kell bontani, egyes leveleit kisimítani s megtisztogatni s végül pergamen-hulladékokból készített dekortumban telíteni, hogy a megóvandó pergamen-leveél eredeti konzisztenciáját lehetőleg visszanyerje. A pergamen rendszerint megránczosodik, fodrossá lesz s e miatt gondosan ki kell egyengetni, a mi kétféleképen történik. Egyszerűbb módja az, hogy nyirkos itatós papirlapok közé mérsékelt préselés alá téve, magától kisimul, de ilyenkor vigyázni kell, hogy a tinta nedvességet ne kapjon, s azért ezt a módot csak erős és jól konzervált pergamen kármentése esetében ajánlhatja. Gyöngé és nagyon romlandó pergamen-levelek e célra készített ólom-szekrényekben kezelendők, úgy, hogy alkalmas eljárással az ólom-szekrény belső levegőjét nyirkossá tesszük s a leveleket finom fonál- vagy nickelezett dróthálón légmentesen belezárjuk. A kisimult leveleket portól s más szennytől gondosan kitisztítva s edző pergamen-dekortumban megfürösztve — gelatinozás alá elkészítettük. Direkte nem lehet a gelatint rákenni, hanem lassanként s kissé hosszadalmas és nagy vigyázatot igénylő gondos bánásmóddal, melynek leírását *Ehrle* aprólékos körültekintéssel adja említett tanulmányában, s különösen arra figyelmeztet, hogy formolt csak meghatározott és mérsékelt mennyiségben keverjük a gelatinba, s hogy a mentő eljárást csak hozzáértő munkás kezére bízhatjuk. Figyelmeztet arra is, hogy necsak a rongált helyeket vonjuk be, hanem az

egész levelet, a melyen evődésnek nyoma van. Ezzel az eljárással legalább első célunkat érjük el, hogy t. i. használhatóvá tesszük a kéziratot, konzerváljuk úgy, hogy a velebánás kevesebb veszéllyel fenyegeti. De hogy a további evődést megtudjuk-e akadályozni? *Ehrle* nem mond határozott választ. Attól tart, hogy a gelatint sem tartja tiszteletben a maró sav, de reményli, hogy legalább nem a pergament, hanem a gelatint eszi, s ha hosszabb idő múlva a romlás jelei megint mutatkoznának, az eljárást ismételni lehet. Végül megjegyzi, hogy a gelatin-réteget minden baj nélkül el lehet távolítani a hártýáról, ha azt venné az ember észre, hogy valamiféle veszély fenyegeti a pergamentet. Az egyes leveleket újra könyvbe s a régi sorba szedve, egybefűzni már könnyebb dolog s *Ehrle* kétféle módot is ajánl. Nem kedveli ugyan a könyvformát, mert a levelek egymást érintve s dörzsölődve, forgatás és hajlingatásnak kitéve, sokféle káros sérülést szenvedhetnek, s miniatúrák épentartására a könyvforma még veszedelmesebb, hanem a helyett az album-féle berendezést ajánlja, a melyet Berlinben és Rómában sikerrel alkalmaztak. Album-karton ráamába celluloid-szalagot ragasztunk s a pergament ahhoz erősítjük, ily módon a hártýa a maga egészében mindkét oldalról látható, az egyes levelek nem érintkeznek s forgatás közben nem hajlanak meg. Nagyobb alakú hártýalevelek albumrámaít úgy kell készíteni, hogy a kartonok (két felét ellenkező oldalról ragasztva össze,) az időjárás változásainak engedjenek, s a hártýát közepes feszítéssel kell beleerősíteni, hogy száraz időben az ereszkedés, nedves időben az összehúzódás számára elegendő tere maradjon. Az albumrámaikat sarokra járó levelekül készítve, kötetbe is lehet foglalni, vagy fa-, esetleg keménypapír-ládácskába helyezni el. Kevésbé értékes kéziratokat nem ily költséges és hosszadalmas eljárással, hanem a British Museumban használt mód szerint lehet, mondjuk — beköttetni. Az egyes leveleket kiszedjük kötésükből és a levél felső haránt szélén papírszalagra erősítve s két pergament közé 2—3 újjnyival szélesebb papírlapokat téve, kötötjük be. Így azután forgatni e szélesebb közbe foliált levelekkel lehet, de olvasni már kissé bajosabb. Hasonló eljárásokat követhetünk minden értékesebb hártýa-kódex megóvására, s a gyakorlati és ügyes könyvtárnok legjobb belátása szerint mindenkor megtudja itélni, hogy mikor és mily kármentőhöz forduljon.

Ehrle, hogy tanulmánya teljességét megadja, foglalkozik még a papírkéziratok kármentésével is, ámbár ezen a téren már nem egy úttörő járt előtte s maga is táposott ösvényen jár, de még itt is vannak tulajdon eredményei, de vannak kifogásai is. Ezek közül az egyik megint csak elméleti, a másik gyakorlati. Nem volna következetes, ha nem kifogásolná s ha a papír bajait, romlását, pusztulását passive tűró könyvtárakra egy csendes megjegyzést nem tenne. Tesz is s abban is következetes, hogy a papírkéziratok tatarozásáról is saját tapasztalásai, megfigyelései s más könyvtárakban s műintézetekben végzett tanulmányai alapján számol be.

Legelőbb is az átlátszó papír ellen szól, elítélve mind a két fajta transparens papirozt, a melyet eddig használatban látott s a melynek megbízhatatlan voltáról meggyőződött. Nem szereti sem a vékony papírnemeket, a melyeket terpentín vagy más olajféle folyadék fölhasználásával tesznek sajátságosan áttetszővé, sem a finom japáni papirozt, a mely nem idegen anyagok hozzájárulásával válik áttetszővé, hanem egyedül anyagának és gyártásának finomsága által. A maga könyvtárában tett lehangoló tapasztalások alapján sürgősen figyelmeztet arra, hogy a transparens papiroznak mindenféle fajtája megbízhatatlan a kéziratok rongált papírjainak tatarozására. Körülbelül húsz esztendővel ezelőtt a Vaticanában az olasz vitriolos tintától megrongált papírkéziratok tatarozását a transparens papirozzal kezdték csinálni. Az első évek mellette bizonyítottak, de a későbbi alakulás ellene. A kézirat eleintén pompásan olvasható és tisztán maradt, de utóbb, 8—10 év múlva látták, hogy az ily módon borított levelek fehér színe sárgára, majd sötétsárgára változott, s az olvasás is bajosabbá vált. E mellett a papiros keményebb, a ragasztó szer merevítő hatása alatt pattogóbb lett, úgy, hogy az eredeti papírt is rongálta. Másutt is így jártak vele ámbár sokkal finomabb átlátszó papírt használtak, ámbár hosszabb ideig másutt is az e nemű kísérletek példányképeül tartották a transparens papirozzal való elbánást. Ennek az lett a következménye, hogy használatból kirekesztették e papírt s helyette s pótlására más anyag vagy eljárás után néztek. S miután a Vaticana hiában kérdezősködött más külföldi könyvtáraknál, műhelyének egyik munkása a fátyolszövetre terelte szerzőnk figyelmét. A sokféle megkísérlett kérdezősködésre nyert válaszokból kettőről nyert

bizonyosságot: hogy másutt nem tudnak rajta segíteni s hogy a vitriolos tinta, mely a papirosban olyan rongáló károkat okoz, a XVI. és XVII. századokban Olaszország sajátossága s így későn jelentkező káros hatása is főként Itáliát sújtja. De a Vaticana e sajnálatos tapasztalatra maga talált kármentőt a crépeline (selyemfátyol) szövetben. Kísérletül előbb középfinomságú fátýolszövetet alkalmaztak, a mi minden tekintetben nagyon jól bevált, de a fehér szálak csillogása kápráztatta az olvasó szemét, s így nehezítette a szöveg olvasását. *Ehrle* ekkor egy lyoni gyárostól a selyemnek nyers színében készített fátýolszövetet kért s kapott. A vele tett kísérletek kitűnően megfeleltek minden várakozásnak s méltán, mert a teljesen átlátszó, szövetében erős, puha és a szemet nem bántó védő boríték a papírt teljesen biztosította úgy a szakadozástól, mint a kimart részek elhullatásától s a kézirat olvashatósága és könnyű kezelése sem esett kifogás alá. Ezóta *Ehrle* a transparens-papírral tatarozott kéziratokat mind fátýolszövettel tataroztatja, bár a papiros lefejtése sok bajt okoz.

Végig kísérve fejtegetéseit, örömmel zárjuk be jelentéstévő sorainkat. A könyvtárak kéziratossá emlékei megóvására, tatarozására, úgy hisszük, becses tanításokat nyertünk tőle. A legkevesebb, a mit tehetünk, egyelőre az, ha tapasztalatait és tanácsait megfogadva, iparkodunk azokat a magunk javára értékesíteni, s a legillendőbb, a mit viszonzásképen adhatunk, ha hazai szakembereink figyelmébe ajánljuk első sorban magát a fontos kérdést, másodsorban annak szerencsés úttörőjét és lelkiismeretes gondozóját. Mi pedig vonjuk le a legszükségesebb tanúságot: nekünk is vannak megtámadott, romladoszó kézirataink, védjük, tatarozzuk és tartjuk fenn azokat az utókor számára, mely felelőssé méltán tesz bennünket az esetleg bekövetkező károkért.

E. P.

MIKES KELEMEN KATEKIZMUSÁRÓL.

KUN SÁMUELTÓL.

Aranytollu Mikesünknek több rendbeli kézirati munkája őriztetik a Nemzeti Múzeum könyvtárában s várja az időpontot, melyen a sajtó útján közkinccsé válhatik. E kéziratok közül a »Catechismus Formájára való közönséges oktatások, A mellyek rövideden megmagyaráztatnak a Szent-Irásokból és Traditiókból, a' vallásnak Historiája, és Hit Ágazatai, a keresztyéni tudományok, A Szentségek, Imádságok, Ceremoniák, az Anya-Szent-egyháznak rendtartási és szokási« című munka provenienciája felől akarok némelyeket elmondani.

A katekizmus két rendbeli dolgozatára, valamint általában a Mikes-féle kéziratok könyvészeti és egyéb jellegeire vonatkozólag bátran utasíthatom az olvasót Abafi Lajosnak a Figyelő 3. és 4. kötetében foglalt, ép oly alaposan, mint nagy szeretettel megírt cikksorozatára.

Két példányát láttam. Az egyik, két kötetes, későbbi dolgozat teljes, a másik csak a munka első szakaszának első dolgozata s Rodostó, 1744. keltezéssel van ellátva. A mennyire fölszines vizsgálatra megítélhető, a két példány egyes, kisebbrendű eltérések mellett nagyjában egybehangzó, csak egy »Előljáró beszéd«-del van több a második átdolgozás elején, melyről alább még szólok.

Elmondom rövideden, hogyan jöttem a Mikes által felhasznált eredetinek nyomára, mert szóban forgó műve francziából való fordítás.¹ Négyessy László a Beöthy-féle Irodalomtörténetnek Mikesről szóló cikkében² idézi a katekizmus címét, a melyet feltűnően hasonlónak találtam egy gyűjteményemben meglévő franczia munka címéhez, mely akkortájt, azaz a mult szá-

¹ Ezt már Abafi is helyesen sejtette Pulszky Ferencz ellenében. Körülbelül bizonyos, hogy Mikes többi vallásos munkája is fordítás. Rajta leszek, hogy ezeknek eredetijét is lehetőleg kikutassam.

² A XVIII. századi szépirodalom. II. Mikes Kelemen.

zad első felében, nagy népszerűségnek örvendett és számos kiadásban volt elterjedve. Utána járván a dolognak, nevezetesen a két munkát összevetvén, csakhamar kitűnt, hogy nemcsak a czimben van egyezés, hanem hogy Mikes katekizmusa hű, pontos és zamatos magyarságu fordítása a francia eredetinek, mely közönségesen *Catéchisme de Montpellier* név alatt ismeretes s melynek teljes czíme itt következik: »Informations générales en formes de Catéchisme où l'on explique en abrégé par l'Écriture sainte et par la Tradition, l'Histoire et les Dogmes de la Religion, la Morale Chrétienne, les Sacrements, les Prières, les Cérémonies & les Usages de l'Église, imprimées par ordre de Messire Charles Joachim Colbert, Évêque de Montpellier à l'usage des anciens et des nouveaux Catholiques de son Diocèse et de tous ceux qui sont chargés de leur instruction.«

A szerző neve a címlapon nincs kitéve. Kiadója: Nicolas Simart. Imprimeur & Libraire de Monseigneur le Dauphin.¹

Nem lesz tán érdektelen a *Catéchisme de Montpellier* keletkezése körülményeiről, sorsáról s belső érdekéről egyet-mást elmondani. Készítette egy *Pouget Fr. A.* nevű oratorianus atya, theologiae doctor, még pedig Colbert Ch. J. montpelliereri püspök, a nagy Colbert miniszter unokaöccse egyenes utasítására s megjelent első ízben Párisban 1702-ben. Azóta, mint már említettem, nagyszámu kiadást ért, több idegen nyelvre, a többi közt angolra,² latinra pedig magától a szerzőtől lefordítottatott, míg Rómában censura alá nem vetették. De sőt azt kell hinnünk, hogy e rendszabály sem csökkentette népszerűségét, hanem a jansenista felekezet hívei s pártfelei ekkor még annál nagyobb buzgalommal karolták fel. Tény, hogy egyike lett a legelterjedtebb theologiai és buzgósági kézikönyveknek a mult század folyamán. Múltán sorakozik e tekintetben az *Imitatio Christi*, továbbá Bellarmin, Huet, avranchesi püspök és Bergier controversiás munkái mellé s nem kevesebbet forgatták, mint ezeket. A nagyszámu katekizmus között, mely a trienti zsinat óta megjelent, kétségkívül egyike a legjobb-baknak, ha nem a legjobb.

¹ 4-r. XVIII+752 kéthasábos lap.

² Két angol fordítása is jelent meg, az egyik 1723-ban, a másik 1851-ben Glasgowban.

És meg kell adni, hogy Pouget munkája nagy népszerűségét filozófiai magyarázatai egyszerűségénél, teljességénél, könnyenérthetőségénél s választékos, gördülékeny nyelvezeténél fogva teljesen meg is érdemelte. Mikesünk finom irodalmi érzékére mutat, hogy épp e munkát szemelte ki magyarra való átültetés végett. Kár, hogy fáradsága gyümölcsét, a remek fordítást oly kevesen élvezhetik, holott azt a tudványó és az áhitatos közönség egyaránt ma is nagy haszonnal forgatná.

Említettük, hogy a montpellier-i katekizmus jansenista tendenciái miatt került az indexre.

Jansenius Cornél, louvaini (löveni) tanár, majd ypres-i püspök mint tudjuk, egy 1740-ben megjelent »*Augustinus*« című latin munkájában felújított némely, eredetileg Baüus ugyancsak louvaini tanártól egy századdal előbb felállított, s állítólag Szent-Ágoston hyppoi püspök és egyházatya irataiból merített, a malaszt s a szabadság teoriájára vonatkozó tételt, melyet a római kúria hosszadalmas eljárás után eretnek ítelt. Az öt tétel között legnevezetesebb az, hogy Krisztus nem az emberek összeségét váltotta meg halálával. E tételek s az elítélés körül heves és sokáig tartó vita fejlődött ki, melyben a főszerepet Molinos spanyol eredetű jezsuita vitte. Az egész közvélemény, a klerus, az egyetemek, a parlamentek Franciaországban és Flandriákban jansenista és molinista táborra oszlott. Az előbbieket közt Janseniusnak munkája elkészítése után nemsokára bekövetkezett halála után Saint-Cyran abbé, Nicole és a hírneves Arnauld vitték a főszerepet; de e táborban más nagyírű férfiak, mint a nagy Pascal, de Sacy a bibliafordító, a költő Racine apa és fia, mindnyájan a Port-Royal-des-Champs-klostrom penzionáriusai és benfentesei, szerepeltek. A küzdelem azonban végül a molinisták vagyis a jezsuiták részére dőlven el, a jansenisták sokféle zaklatásoknak, üldözéseknek voltak kitéve, Port-Royal leromboltatott, az apácák szétszórattak, még az ott eltemetett apácák csontjai is kiásattak és máshova temették. Arnauld doktori címének elvesztésére ítéltetett s száműzetésbe ment. A drákói ítélet, melyben Le Tellier jezsuitának, XIV. Lajos gyóntatójának fő része volt, természetesen felháborította a közvéleményt s a rokonszenv az áldozatok felé fordult. De nemsokára beállt a reakció s a jezsuiták kiűzése Spanyolországból, Portugálból, Franciaország-

ból, majd a híres rend végleges eltörlése nagy részben e rend némely tulbuzgó tagja által a jansenismus ellen megindított kiméletlen üldözésnek volt a következménye.

El kellett mondanom a jansenismus sorsáról ez általánosan ismert adatokat, hogy a Mikes katekizmusának eredetijeül bemutatott montpellier-i katekizmus ismertetését a megfelelő keretbe illeszthessük be. A montpellier-i katekizmust népszerűségét nagy részben annak köszöni, hogy a malasztról s a liber arbitriumról szóló fejezetekben a szigorubb és jezuita-ellenes felfogás leplezetlenül talált kifejezést, s így a jansenista tan-árnyalat illetékes tényező részéről támogatást nyert. Híres theológusok véleménye szerint is a jansenismus — természetesen nem értve ide későbbi ferdeségeit, milyenek a sokféle csodatételek s a Páris diaconus sirján, a Cimetiére des Innocents-ban végbe ment convulsionarius orgiák — természetes fejleménye a katholicizmusnak, legalább filozofiai szempontból. Tényleg a cenzura alá vezetői öt tételt sohasem idézték szó szerint az elítélésüket kimondó bullákban sem; ezeket magok a jansenista pártiak is elvetették, sőt kerekén tagadták, hogy Jansenius munkájában befoglaltatnának. Maga a felekezet különben a forradalom zivataráiban végleg elenyészett, bár egyes híveinek befolyását e nagy eseményekben könnyen meg lehetne állapítani.

Lássuk már most, mennyiben tér el a Mikes fordítása az eredetitől.

Mikes Kelemen munkája — a mennyire alapos összehasonlítás nélkül állitható — szószerinti hű fordítása a francia eredetinek. A főbb eltéréseket a következőkben lehet összefoglalni. A francia műhöz két kisebb katekizmus van csatolva, egyik már megbérmált nagyobb gyermekek, a másik kisebb gyermekek használatára. Ezek a Mikes-féle fordításban nincsenek meg. Az eredetiben foglalt Előszó és Pásztorlevél helyett Mikes egy másik — főntebb már említett — »Elől járó beszéd«-et substituált, mely, ugy látszik, eredeti. Az első szakasz (és kötet) végén a fordításban (mindkét példányban) a következő, öt oldalra terjedő cikkely szerepel: »A Tridenti Conciliumok Symbolumja 4. Pius Pápa alatt.« Ez az eredetiben nincs meg, míg az első szakasz, továbbá a második kötet és az egész mű végén található »Összefoglalások« az eredetiből vannak fordítva. A Mikes-féle kézirat végéhez csatolt

naptári táblázatok az eredetiben nem szerepelnek s hihetőleg Mikes személyes használatára szolgáltak. A tartalomjegyzék is szakaszok, fejezetek és §-ok szerint hiven követi az eredetit. A tüzetesebb összehasonlítás azonban talán egyéb eltéréseket is fog konstatálni.

Megjegyzem még, hogy az összevetésnél a *Catéchisme de Montpellier* birtokomban levő párisi 1710-iki javított 4-rétű kiadását használtam.

Végül legyen szabad Mikesünk buzgó vallásos lelkiületének úgy mint irodalmi helyes izlésének ez érdekes emlékére ujjal felhívni a hazai irodalom barátainak s különösen a Magyar Tud. Akadémia irodalomtörténeti bizottságának, a katolikus főpapságnak s a Szent-István-társulatnak figyelmét. Igaz, hogy a theologiai viták, melyek efemer népszerűséget szereztek a Montpellieri katekizmusnak, már rég lezajlottak s irántuk alig érdeklődik valaki, de e könyv e mellett olyan szolid érdemekkel dicsekedik, hogy Mikes remek nyelvezetű fordításának kiadásával fontos szolgálatot tennének a magyar irodalomnak. Nem is szólva arról, hogy II. Rákóczi Ferencz önfeláldozó bujdosó társának, bár későn s hiányosan, igazságot szolgáltatna az utónemzedék, ránk maradt nagybecsű kézirati hagyatékának közrebocsátása által. Azzal az óhajjal végzem e sorokat: vajha minél előbb napvilágot láthatna Mikes Kelemen összegyűjtött eredeti és fordított munkáinak teljes és hiteles kiadása!

PUTNOKI LEVÉL.

(Ismeretlen nyelvemlék.)

DR. BARTHA JÓZSEFTŐL.

A Magyar Nemz. Múzeum levéltárában az 1531. évszám alatt egy eddigelé ismeretlen nyelvemlék lappangott. Eredetileg a kézirattárban volt elhelyezve s ennek a jelzése (fol. hung. 887.) még most is rajta van. Valamikor — úgy látszik — más iratokkal volt összekötve, mert baloldali szélén egészen jól felismerhető, hogy régi helyéről erőszakosan tépték ki. A kézirattárba azonban már jelenlegi alakjában került, s később innen a levéltári osztályba tétetett át.

E kis nyelvemlék levélalak s egy magán érdekű tudósítást tartalmaz; kelt pedig Putnokon 1531 november 23-ikán, Kelemen pápa és vértanu ünnepén. A levélírónak igen fontos oka lehetett arra, hogy levelének tartalma titokban maradjon, mert mind saját nevét, mind kívül a címzettét titkos jegyekkel irta le. Az e helyütt vissza nem adható jegyek alkalmazásában nincs semmi közelebbről meghatározható rendszer, alakjukra pedig azt merném mondani, hogy legnagyobb részben a régi oklevelek betűinek eltorzított s össze-vissza forgatott másai. Az az egy bizonyos, hogy a levélíró nem közönséges műveltségű ember volt; erre vall a gyakorlott írás és a levél keltezése is, mely utóbbinak formulájából világosan látható, hogy írója az oklevelek kiállításában is jártas volt. A titkos jegyek valószínű megfejtése, a mely legnagyobb részben dr. Hubert Emil ur érdeme, itt következik: a levélíró PETRUS PRESBITER, a címzés pedig betű szerinti átírásban így hangzik: *Magnifico d(omi)no EMERICO DE PUTNOK d(omi)no ipsius semper metuendo*. A címzett neve történelmünkben is ismeretes név. A *Putnok*y család Gömör vármegye legrégebbi családai közül való¹ s épen az itt említett tagját, *Putnok*y Imrét János király 1526-ban Borsod vármegye főispánjává nevezte ki.² Ugyanezen Putnok Imre 1527-ben Rákóczy Ferenczhez intézett egy rövid levelet, a melyben ezt a Rákóczyak régi birtoka, *Felső-Vadász* körül felmerült némi pörös ügy állásáról értesíti.³ A név azonossága s az időpontok közelsége folytán semmi kétségünk sem lehet az iránt, hogy a nyelvemlékünk címzésében említett személy teljesen azonos a két utóbbi helyen említett *Putnok*y Imrével. Maga a címzés (magnificus), mely előkelő személyt sejtet, csak megerősíti állításomat.

Nyelvészeti szempontból meg kell jegyeznem, hogy a nyelvemlék legnagyobb részben azon vidék nyelvi sajátosságait tünteti fel, a hol irták. Minthogy azonban elütő nyelvi jelenségekkel is találkozunk (pl. az *ö-zés*), nem lehet föltétlenül erősítenünk, hogy palócz nyelvjáráson volna írva, annál kevésbbé, mert a nyelvjárásbeli sajátságok közül nem egy olyan régiesség, a mely más nyelvemlékeinkben is előfordul.

¹ Nagy Iván, Magyarország családai, IX. k. 507—508. l.

² Jászay Pál, A magyar nemzet napjai a mohácsi vész után, 241. l.

³ Századok, VIII. (1874.) évf. 347—348. l.

Maga a nyelvemlék betűszerinti átírásban itt következik:

Solgalatham wthan The Nagfagodnak thwdny ellewel¹ zerybe adom, hog en hyt² olnagh nyomorofagba wagyok, mely nyomorofag myat Thew³ k(egyelmed) semmyt nem zolgalhatot, mert ha hazamba le ilek, ketfelel melleem ilnek, ha odwarra⁴ megyek, myndenyth weleem akarnak lenny, mert hozzam kethegben⁵ wadnak. The k(egyelmedhez) nem hog nem mennewk,⁶ eweel⁷ ys el mennewk, chak mernewk⁸ menny. Azert The k(egyelmedet) kerem mynt kegelmes wramot, The k(egyelmed) ream ne nehezthelyen, ees The k(egyelmed) az dyak dolgarol el new feletkezzewk⁹ Ifthembe ez a ew penzerel, ha The kegelmednek thertenendyk nehezen dolga, kyt isten ew felfegew ne adyon, hog allennewedew,¹⁰ hog Thew k(egyelmed) wrafagawal egyt lakhatnaank ith puthnokon, mynt kegelme¹¹ p(at)ronusonkwal. The k(egyelmedet) Iften meg wiygazza ees sook ydeyg tharthya¹¹ ez vylagon. Dath(um) in puthnok. In die Clem(en)th(is) M(art)iris 1531.

(*Titkos betűkkel*): Petrus Presbiter.

¹ A határozott névelő (*az*) és a mutató (*ez*) névmás mássalhangzójának kiesése ma is ilyen pótlónyújtást okoz a palócz nyelvjárásban a mássalhangzóval kezdődő szavak elején (ab bot stb.)

² Az *itt* határozó szónak illetén hehezetes alakja többi nyelvemlékeinkben ismeretlen. (NySz. I. 1641.)

³ Hasonló *ö*-s alakok alább: *nö*, *felségö* és ismét *tö*. Az utolsó előtti alak szokatlan (V. ö. Zolnai, Nyelvemlékeink, 112. l.), a többi meg teljesen ismeretlen összes nyelvemlékeinkben és nyelvjárásainkban.

⁴ Az *udvar* szónak ritkábban előforduló régies alakja. (NySz. III. 835.)

⁵ Így ismeretlen a többi nyelvemlékekben; valószínűleg a sietős írás okozta hiba *kethfeg* helyett.

⁶ A palócz nyelvjárásban járatos a *menni* igének ilyen alakja, de csak a jelen időben: *meneők* (megyünk), s a végső szótagban a magánhangzó után némi orrhang vehető észre.

⁷ *Ejjet*. Ugyanazon szó, a mely az Ehrenfeld-kódexben (74. l.) *ev* alakban fordul elő.

⁸ A *mernők* rendes tárgyas igealaknak látszik.

⁹ A *feletkezzewk*, *feledkezzék* helyett, szokatlan mind a régi, mind a mai nyelvhasználatban.

¹⁰ E helyett: *az lenne védő*. Ugyanazon hangtani jelenség, a mely az 1. p. alatt említve van. Törlés miatt az olvasás nem föltétlenül bizonyos.

¹¹ Felszólító igealak, melyben a felszólító mód jegye (*-j*) még nem változott el (*tart+j+a*).

KÖZÉPISKOLÁINK KÖNYVTÁRAI.

MORVAY Győzőtől.

(Első Közlemény.)

A millennium emlékére írt iskolai monografiák számos nagybecsű kultúrtörténeti adattal gazdagították történeti irodalmunkat. Az 1893. évi 31805. sz. a. kelt miniszteri rendelet az iskolai történeteknek szakszerű feldolgozását tűzvé ki a hazai középiskolák céljául, ennek keretén belül különös súlyt helyezett arra is, hogy a használt tankönyvek és taneszközök jegyzékei stb. lehetőleg egész terjedelmükben és eredeti szövegükben közöltessenek.

Ezen rendelet nemcsak az egyes intézeteknek külső viszonyosságait, hanem azoknak belső életét, úgyszólván szellemük történetét is meg akarta örökíteni. A mily dicséretes buzgalmat fejtettek ki az egyes írók, hogy az eléjük kitűzött célnak megfeleljenek, mégis sokszor tapasztaljuk azt, hogy a legtöbb monografiában hiába keressük a rendelet hangsúlyozta belső történetet. A magyar középiskolák jövendő historikusa bő anyagot fog találni az intézetek külső viszonyaira és viszonyosságaira nézve, azonban sokszor, még pedig igen sokszor hiába fogja keresni az iskolai életnek azon legbensőbb nyilvánulatait, melyek azoknak, elszigetelten minden más intézettől, megadják belső, sajátos karakterüket. Sok író az országos tanrendszereknek, utasításoknak, tanterveknek szószerint való közlésével oly fölösleges munkát végzett, melyet mindenki bárhol, bármely könyvtárban és a legnagyobb könnyűséggel megszerezhetett volna. Hasztalan keressük ellenben ezen tanterveknek, utasításoknak és tanrendszereknek az iskolai életben való nyilvánulását, mi sokkal nagyobb tanulságot nyújtott volna egy-egy iskolai épületnek, némely tanítónak vagy pártfogónak hosszasabb történeténél. Sok helyütt sajnálattal látjuk, hogy a Ratio Studiorum, a két Ratio Educationis, az Organisations-Entwurf és a nemzeti tanterveknek újból, szószerint való lenyomása mily hiábavaló laptöltelek. A monografus ritkán kutatta azt, mint fogták és dolgozták föl az egyes tanügyi korszakoknak megfelelő tanterveket, minélfogva ritkán találunk oly eléggé meg

nem becsülhető adatokra, melyek az intézeteknek belső, szellemi mivoltát föltárnák.

Hasonló gáncsolással illetjük a monografiáknak az iskolai fölszerelésekről, de különösen a könyvtárakról szóló fejezeteit. Nagyszámú könyvtárakról olvasunk, de a sokszámú katalógusok, számbeli adatok mellett, semmiféle históriai adat nem nyújt fölvilágosítást a könyvtár keletkezésének és fejlődésének történetéről. Nagyobb örömmel olvasnók az ezirányú kutatásokat a tantervek fölösleges kivonatainál és szóhü közlésénél. Sőt még ott is, a hol a fölszerelésre nézve találunk egyéb adatokat, ott is csak szét-szórva, minden rendszer nélkül vannak azok az általános történetbe beleolvasztva, úgy hogy az író nemcsak azt árulja el, hogy a rendelet kívánságát föl nem fogta, hanem az olvasó maga a reájuk vonatkozó adatok kiszemelgetése által sem nyer nevezetes szakaszt szolgáló egészet, nem is szólva arról, hogy ezzel hü képet kapjon. Semhogy az író külön fejezetet szánt volna a könyvtáraknak, mint azt a jelesebb monografusok — kevesen — meg is cselekszik, inkább beleékeli fogyatékos adatait az egészbe, vagy teljesen mellózi a könyvtárakat.

A fönt érintett miniszteri rendelet mindenekelőtt a szakszerű fölosztást is hangsúlyozta, mindenesetre azon tekintetből, hogy az olvasó könnyebb áttekintést nyerjen az iskola múltjának mindenirányú belső fejlődéséről, azonkívül talán azért is, hogy a magyar középiskola jövendő történetírójának munkáját megkönnyítse és kidolgozásához vagy éppen fölfogásához jelesebb irányelveket és készen földolgozott anyagot nyújtson. Ámde ezen szempontot édes kevés monografus vette figyelembe.

Alábbi részletes tárgyalásunkban tehát, mivel összes középiskoláinknak könyvtárait terjeszkedünk ki, ott, a hol az iskolai történetek nem adnak fölvilágosítást az intézetek könyvtáiról, ott a vallás- és közoktatásügyi miniszternek a közoktatás állapotról szóló XXV. (1896. évi) jelentésének ez irányú szűkszavú adataira támaszkodunk, melyeknél azonban a könyvtárak múltjáról egy szóval sem emlékezhetünk meg.

Ezen részletes tárgyalás előtt azonban legyen szabad néhány általános vonással megállapítanom iskolai könyvtárainknak országos történetét.

Az iskolai könyvtárak kezdete visszavezet a reformációig.

A mi előtte volt, arról bővebb fölvilágosítást hasztalan kérésünk, csak itt-ott mutathatunk reá erősebben, hogy a katolikus trivialis és quadrivialis iskoláknak volt néhány könyve és azok is a parochiakon elhelyezték. A könyvnyomtatás szárnyain emelkedő reformáció alapította meg a nagyobb és régibb könyvtárakat. Első megalapítói a protestáns iskolák voltak. Mindegyiknek alapja egy-egy biblia és a köréje tömörülő vallásos irodalom. Több helyütt a protestáns hitre áttért katolikus papok plébániájuk könyveivel az iskolai könyvtárnak vetik meg alapját, másutt a külföldön járt protestáns papok hoznak magukkal könyveket és hagyományozzák azokat az iskoláknak, néhol hazai nyomdák szaporítják a munkákat és nyújtanak iskolai könyvtárt szolgáló munkákat. Hol egyenkint, hol összesen látjuk ezen tüneteket. A protestáns iskolák szervezetében mindenkor előkelő helyet foglalt el a bibliothekárius, rendszeren az iskola szeniora vagy pedig a rektor, ki buzgón kezeli a könyvtárt és készít katalogusokat. Olvasunk évenkinti ellenőrzésekről, könyvtárvizsgálatról, melyeket az iskolai coetus gyakorol, olvasunk könyvek kikölcsönzéséről, egyes példányok elkallódásáról, a mi a mellett bizonyít, hogy a könyveket nemcsak a tanárok és a tanulók forgatták, hanem az egyes városoknak műveltebb polgárai is. Az iskolai coetusoknak, a városi iskolafőntartó hatóságoknak, magánosoknak kitünő becsvágya volt, hogy a nagy áldozatkészséggel fölállított és főntartott iskoláknak korszerű könyvtáraik legyenek. Adományokkal, hagyományokkal és külön összegekkel gondoskodtak a könyvtárak gyarapodásáról, úgy hogy idők folytán egynémely protestáns intézet a kor színvonalán álló nagybecsű könyvtárral dicsekedhetett.

Az 1550. XIX. t. cz., mely a Jézus-társaság terjeszkedésének tág kaput nyitott Magyarországon, iskolázásunkat is gyökerestül átváltoztatta. Az Oláh Miklós által 1560-ban behívott rendnek szervezete a katolikus szellemű iskolázást magával hozta. A jezsuita, a hol megtelepedett, ott térített, tanított, iskolát és vele könyvtárt is alapított. A rendnek évről-évre szóló számadásaiban állandó rovatot alkot a könyvekre fordított kiadás, a mivel nemcsak könyvszeretetüket, tudományos képzettségüket, hanem a kornak megfelelő szellemi műveltségüket is bizonyítjuk. Még a legelhagyottabb vidékeken is velük jó hű kíséreljük: a könyv. A budapesti egyetemi könyvtárban elhelyezett katalógusok tanui tekintélyes és

nagybecsű könyvtáraiknak. Az 1773-ban bekövetkezett eltörlésük után könyvtáraik egy ideig illetetlenül állottak, míg helytartótanácsi rendeletek gondoskodtak végleges rendeltetésükről.

1777 május 22-ikén a helytartótanács a magyarországi jezsuita középiskolák könyvtárainak fölszereléséről úgy intézkedett, hogy, míg a budai tudományos egyetem az eltörölt Jézus-társaság könyvtárainak könyvjegyzékét publikálja, a melyben majd kimutatja azt is, hogy mely könyvek használhatók a fennmaradó középiskolákban és melyek szerezhetők be az egyes könyvtárak részére, addig a középiskolák tartózkodjanak könyvtáraik fölszerelésétől.

1777 október 16-ikán a helytartótanács elrendeli a társaság könyvtárainak megvizsgálását. A jezsuiták könyvkészletét a kormány első sorban a budai egyetemnek szánta, a maradékokból pedig más tanintézetek könyvtárait akarta kiegészíteni. Országszerte hozzáfognak a könyvflajstromok fölterjesztéséhez, a könyvek elszállításához, a selejtéshez és az új berendezéshez. 1782-ben a kormány több helyre elküldi Kovachich Mártont, a budai egyetem könyvtárának segédörét, hogy a jezsuita könyvtárakat vizsgálja át, az eretnek könyveket foglalja le és az egyetem céljaihoz szükségeseket az egyetemnek küldje el. Így kerültek azután a tekintélyesebb és a becsesebb művek Budára, a kevésbbé értékesek egyes intézetek tulajdonába.

Az ezen időből származó könyvszerzésekről igen kevés adat beszél. A Ratio Educationis-okban a középiskolai könyvtárakról említés nem történik, alapításukra ezen időben nem is gondolnak. Szervezésük egyes időközökben rendeleti úton történik. Megelégedtek azzal, ha egy-egy intézetnek úgynevezett »holt könyvtára« volt, mely régi, hasznavehetetlen művekből állott.

1778-ig a budai egyetemi könyvnyomda kötelessége volt, hogy az intézeteknek a megjelent tankönyvek egy-egy példányát elküldje, de az egyetemi tanács kérelmére a helytartótanács ugyanezen év július 13-ikán megszüntette ezen szokást. Igaz ugyan, hogy az 1784. évi június 14-ikén 14127. sz. a. kelt rendelete a tudományos önképzést, más nyelvek, de főleg a németnek tudását kívánja, ámde sem a főgazgatókhoz évenként fölterjesztett szer-tári leletfölvételek a könyvek gyarapodását ki nem mutatják, sem a kormány nem gondoskodott évi átalányokról.

A helytartótanács az 1819. évi augusztus 10-ikén 22159. sz. a. kelt rendeletével leltárt és évenként fölterjesztendő pótleltárakat követelt a tanári könyvtárakról, de ezek átalányok hiányában vajmi kevés gyarapodásról szólhattak, hacsak némely kiváltságos intézet könyvtára adomány és hagyományozás által nem nagyobbodott. Maguk a tanárok, hacsak saját zsebükből nem áldoztak könyvekre, a gombamódra szaporodó indexekből vehettek tudomást az eltiltott könyvekről, ámde azokat sem olvashatták. Így pangott a könyvtárügy 1849-ig.

Nagyobb lendületet adott neki az abszolutizmus kormánya. Az Entwurf legelőször kötelezi az intézeteket tanszergyűjtemények alapítására. Megkezdődött kisebb intézeteink könyvtárainak jelentékenyebb gyarapítása.¹ De nemcsak a gyarapítás módjáról gondoskodott, hanem a kormány maga el is látta a könyvtárakat tudományos művekkel. Főleg pedagógiai és didaktikai szakfolyóiratokat küldött. Példáját ugyancsak követték (1855-ben) az egyes könyvnyomdák, melyek saját iskolai kiadásaikat, de más termékeiket is elküldötték, továbbá a föntartó hatóságok, melyek évi kisebb átalányok utalványozásával emelték az ügyet, végül a hazafias tanárok áldozatkészsége, kik saját pénzükön magyar könyveket rendeltek intézetük számára.

Ezen időbe esik a legtöbb ifjusági könyvtárnak alapítása. 1857 márczius 30-ikán az osztrák közoktatási kormány minden iskola számára elrendeli, hogy ifjusági könyvgyűjteményekről gondoskodjék.

Midőn 1867-ben a m. kir. vallás- és közoktatásügyi kormány kezébe vette az ügyet és évi átalányokról gondoskodott, örvendetes módon haladt az előre,² úgy hogy jelenleg a könyvtárak számbeli színvonala majdnem minden intézetnél meghaladja az ezret. Az intézeteknek folytonos államosítása pedig azon kedvező helyzetbe hozza azokat, hogy államilag megszabott évi átalányokkal korszerű könyvtárakat alapíthatnak. Az államosítás azonban egy nem eléggé kerülendő szokást honosított meg: a kiselejtezést. Midőn Magyarországon oly kevés könyvtárral dicsekedhetünk, valóban káros dolog a kiselejtezés. Ilyen selejtezéskor néhol ezer számra vetik ki a régibb, vagy a használatból kiment teljesen

¹ Dr. Fináczy Ernő, A magyarországi középiskolák múltja és jelene.

² 1891. évi XX. min. jelentés, 81. l.

ép könyveket és sokszor oly művek kárhozhatnak autodaféra, melyek megérdemelték volna a megtartást. Nemcsak a régibb, hanem főleg a tankönyvekkel szemben káros eljárás, mivel ha már nem is hiszünk bennük, vagy nem is tanítunk belőlük, megőrzésük mégis becses és kiváló adalékot nyújtanak kultúrorténeti fejlődésünkhöz.

Ezen általános, vázlatos keretben tüztük ki további szempontjainkat. Tekintetbe vettük elsősorban a millennaris iskolai történeteket. A hol ezek cserben hagytak, ott a régibb megjelent iskolai történetekhez fordultunk, hol ezek is hiányosak, ott a válás- és közoktatásügyi miniszternek XXV. jelentésével értük be, hol ezek sem adnak felvilágosítást, ott nem közöltünk semmit. Tekintettel voltunk az iskolai életben használt mindennemű könyvtárakra: úgy a szerzetesrendek házi könyvtárait, mint a tanári és ifjúsági könyvtárakra és azoknak nevezetesebb körülményeire. Fölösztásunkban az alfabetikus sorrendet követtük, míg végül a főntartó hatóságok könyvtárállományait összegeztük.

*

1. Aradi királyi főgimnázium. (Alapították 1745-ben. Főntartja a Bibics-alap.) *a) Az Orczy-, Vásárhelyi és törzskönyvtár.* A báró Orczy család 8196 kötetből álló könyvtárát a középiskolának adományozta. Gyűjtötték Orczy László és a két Lőrincz. Ehhez járult a Vásárhelyi család gyűjtése, mely 1873-ban került az intézethez. Vannak ősnymtatványai. A két könyvtár 1870-től 1895-ik 8196 kötetből 14246 kötetre gyarapodott. Az adományt Bohus Zsigmond is növelte. — *b) Tanári könyvtár.* Alapították 1873-4-ben Szakfőosztása áll 12 szakból: *α)* Theol. 8 m., 11 db. — *β)* Bölcs. Paed. Didaxis 120 m., 261 db. — *γ)* Nyelv és irod. 338 m., 777 db. — *δ)* Tört. 224 m., 558 db. — *ε)* Földr. Etnogr. 38 m., 69 db. — *η)* Term. tud. 139 m., 367 db. — *θ)* Menny. 56 m., 75 db. — *ζ)* Jog- és államtud. 43 m., 111 db. — *ι)* Orvostud. Testgyak. 16 m., 30 db. — *κ)* Bibliografia 11 m., 17 db. — *λ)* Encyclop. 8 m., 50 db. — *μ)* Vegyes 9 m., 11 db. — Összesen 1010 m., 2337 db. — (A min. jelentés adatai szerint a könyvtár állománya: Ön. szakm. 10176 m., 18975 db. — Tud. folyóirat 630 m., 1521 db. — Vegyes 4029 m., 4186 db. — Összesen 14597 m., 24579 db.) Értéke 7882 frt 38 kr. — *c) Ifjúsági könyvtár.* Alapították 1873-ban. — Állománya: 877 db. tankönyvből. — Olv. 3825. — Összesen 4702. — (Az értesítő szerint 2233 m., 3818 db.) — Értéke 6467 frt 69 kr. — (Himpfner Béla, Az aradi királyi főgimnázium története. — Min. jel.)

2. Aradi állami főreáliskola. (Alapították 1871-ben.) Épületében van elhelyezve az Orczy-Vásárhelyi könyvtár. *a) Tanári könyvtár.* 1883-ban vették

meg Kuncz igazgató gazdag könyvtárát. 1891-ig közös volt a gimnáziuméval. Ekkor ketté választották. Állománya: Ön. szakm. 669 m., 1251 db. — Tudosmányos folyóirat 31 m., 274 db. — Összesen 700 m., 1525 db. — (Az értesítő szerint: 789 m., 1610 db.) Értéke 5691 frt 29 kr. — *b) Ifjúsági könyvtár.* Állománya: 865 m., 1486 db. Értéke 2864 frt 57 kr. — (Az aradi áll. főreáliskola értesítője az ezredéves ünnep alkalmából. Közli Boros Vida igazgató. Ebben: Az aradi főreáliskola múltja és jelene. 1871—1895. — Min. jel.)

3. Aszódi ág. ev. algimnázium. (Alapították 1787-ben.) *a) Tanári könyvtár.* Állománya: Szakm. 907 m., 1673 db. — Folyóirat 11 m. — Vegyes 1121 db. — Összesen 978 m., 2794 db. — *b) Ifjúsági könyvtár.* Állománya: Olv. 545 db. (Min. jel.)

4. Bajai ciszterci rendi főgimnázium. (Alapították 1815-ben.) *a) Tanári könyvtár.* Állománya: Ön. szakm. 1843 m., 3247 db. — Tud. foly. 53 m., 493 db. — Vegyes 23 m., 986 db. — Összesen 1919 m., 4726 db. — *b) Ifjúsági könyvtár.* Állománya: Olv. 821 db. — (Min. jel.)

5. Balázsfalvi görög-katholikus főgimnázium. (Alapították 1754-ben.) *a) Tanári könyvtár.* Az adományozók közt találjuk: a bukaresti román Akadémiát is. Jobbára román művekből áll. Állománya: Szakm. 3427 m., 4336 db. — Foly. 66 m., 120 db. Vegyes: 671 m., 716 db. — *b) Ifjúsági könyvtár.* A könyvek választásában csakis a román nyelv az irányadó. Áll: tankönyvek 605 db. — Olv. 2247 db. — Összesen 2852 db. — (Programa gimnasiunui superior, praeparandiei 1895—6. Josif Hossu dir. Ebben: Biblioteca gimnasiunui és B. tinerimei gimnasiale. — Min. jel.)

6. Békési ev. ref. VI. oszt. gimnázium. (Alapították 1861-ben.) *a) Tanári könyvtár.* Állománya: Szakm. 2323 m., 3286 db. — Foly. 164 m., 851 db. — Vegyes 2454 db. — (Min. jel. szerint: szakm. 2284 m., 3228 db. — Foly. 164 m., 331 db. — Vegyes 2290 m., és db. — Összesen 4738 m., 6349 db.) — *b) Ifjúsági könyvtár.* Állománya: Olv. 28 db. — (A békési ev. ref. VI. osztályú gimnázium 1895—6. évi értesítője. Szerk. Osváth Ferencz igazg. Ebben: Sellei Péter, A békési ev. ref. gimnázium története 1838-ig. — Min. jel.)

7. Békés-csabai ág. ev. algimnázium. (Alapították 1856-ban.) *a) Tanári könyvtár.* Alapját képezte Csorba Mihály tanító könyvtára. 1871—2. óta a tanulók tandíjából 40—60 kr. járul a könyvtár gyarapítására. Állománya: Szakm. 1394 m., 2337 db. — Foly. 115 m., 265 db. — Vegyes 336 m., 402 db. — Összesen 1845 m., 3004 db. — (Értesítő szerint 1871 m., 3034 k.) — *b) Ifjúsági könyvtár.* Állománya: Tank. 540 db — Olv. 839 db. — Összesen 1379 db. — (Értesítő szerint 1369 db.) — (A békés-csabai ág. hitv. ev. algimnázium XXXI értesítője 1895—6. Szerk. Bukovszky János igazg. Ebben: A békés-csabai á. h. e. algimnázium története. — Min. jel.)

8. Belényesi görög-katholikus főgimnázium. (Alapították 1828-ban.) *a) Tanári könyvtár.* 1853-ban Vulcan Sámuel püspök végrendeletileg hagyományoz könyveket. 1868-ban Horváth Mihály belényesi róm. kath. plébános 252 kötetet hagyományozott. Állománya: Szakm. 3562 m., 5209 db. — Foly. 50 m., 2215 db. — Vegyes 980 m., 970 db. — Összesen 4592 m., 8394 db. — *b) Ifjúsági könyvtár.* Állománya: Tank. 590 db. — Olv. 860 db.

— Összesen 1440 db. — (Istoria gymnasiului gr. cath. de Belus. Ebben: Farkas Traján, A belényesi gör. kath. főgimnázium története. — Min. jel.)

9. Beregszászi állami alreáliskola. (Alapították 1852-ben.) *a) Tanári könyvtár.* Szakfölosztása 12 szakból áll: α) Philos. Paed. Theol. 112 m., 170 db. — β) Tört. Archeol. Műtört. 154 m., 304 db. — γ) Földr. Stat. Etnogr. 77 m., 107 db. — δ) Math. Geom. 139 m., 194 db. — ϵ) Term. rajz, orvostud. 94 m., 135 db. — ι) Philol. szótár 185 m., 273 db. — ϑ) Physika, Meteor., Astron. 56 m., 70 db. — ζ) Chem. Technol. 21 m., 21 db. — ν) Folyóirat 53 m., 335 db. — ξ) Költészet, szépirod. 93 m., 173 db. — η) Vegyes 119 m., 190 db. — μ) Értesítő 1496 db. — Összesen 1103 m., 3468 db. — (Min. jel. szerint: Ön. szakm. 898 m., 1393 db. — Tud. foly. 51 m., 308 db. — Vegyes 112 m., 1522 db. — Összesen 1066 m., 3223 db.) Értéke 4956 frt 53 kr. — *b) Ifjúsági könyvtár.* Állománya: Tank. 176 db, — Olv. 449 db. — Összesen 625 db. Értéke 438 frt 40 kr. — (A beregszászi m. kir. áll. középiskola (gimnáziummá átalakuló reáliskola) VI. évi értesítője. 1895—6. Közzé teszi Orlovsky István id. igazg. Ebben: Orlovsky, A beregszászi m. k. áll. középiskola története. — Min. jel.)

10. Besztercei ág. ev. főgimnázium. (Alapították: 1550-ben.) *a) Tanári könyvtár* (Wissenschaftliche und Lesebibliothek). Évenként 150 frtot kap a gimnáziumi alapból. Nyilvános. Állománya: Szakm. 3634 m., 7771 db. — Folyóirat.: 80 m., 653 db. — Vegyes 8592 m., és db. — Összesen 12306 m., 17016 db. — *b) Ifjúsági könyvtár.* Állománya: Tank. 350 db. — Olv.: 1156 db. — Összesen 1506 db. — (Programm des evangelischen Obergymnasiums A. B. und der damit verbundenen Knabenelementarschule, dann der Mädchenschule A. B. zu Bistritz. 1895/6 Georg Fischer. Dir. — Ebben: G. Fischer: Geschichte des Bistritzer ev. Gymnasiums A. B. bisz um Jahre 1762. — Min. jel.)

11. Besztercebányai kir. kath. főgimnázium. (Alapították 1635-ben) *a) Tanári könyvtár.* A jezsuiták kezdetben a várostól kölcsönöztek könyveket. (1676.) Az 1678-iki katalógusban foglaltatnak már a Csákyak és Illésházyaktól adományozott könyvek. 1713-ban Hevenessy Gábor provinciális 1000 frtot ad a könyvtárnak. Az ez évi katalógust P. Mitzke Frigyes irta; 1319 múrói nyujt pontos fölvilágosítást. A könyveket kölcsönbe is adták, úgy, hogy az 1773-iki fölosztáskor 256 kötetet kellett visszakövetelni. Volt diszes könyvtári helyisége. Az 1773-ban elrendelt leltározást már 1774. márcziusban befejezték; ez 4088 kötetrol ad fölvilágosítást. 1783-ban Kovachich fölülvizsgálta. Ekkor Budára 344 m., 439 db., a kassai akadémiához 41 m., 50 db. jutott. (Régi művei közül nevezetesebbek: 1. Aen. Sylv. Ep. Fam. Norimb. 1451. — 2. Rob. Holkot: Lectiones. 1473. — 3. Biblia Lat. Ven. 1484. — 4. Missale Ultr. Veronae, 1450. — 5. Aqu. Thom. Summa. Basil. 1485. — 6. Boethius De cons. Norimb. 1495. — 7. Lippay János: Pozsonyi kert. — 8. Monoszlói András: Apologia. — 9. Posaházi: Egybensült veres kolop titulusa feleleti. Spangár András: Magyar Krónika.) A többi könyvet elárusították, míg 1790. május 7-iké a heiytartó-tanács ezt beszüntette és a könyveket a gimnáziumnak adta. 1799-ben Gyurcsák exjezsuita halálakor újabb küldemény ment Budára. A nem sokat érő maradékot szét-

osztották. 1794-ben tűzvéstől szenved a könyvtár. 1841 óta semmiféle dotációit nem emlitenek. Az 1855-iki rendezéskor volt 659 m., 958 db; ebből 110 ifjúsági irat. Ekkor a könyvtár állománya rohamosan emelkedik, a szláv érzelmű tanárok cseh, tót és német könyveket vásároltak. 1859-ben Hamolyák Márton 2000 kötet idegen nyelvű munkát adományozott bizonyos nemzetiségi feltételek mellett. 1868-ban Nyomatott könyvtárjegyzék készült. Évenként 350 frtot fordít a gyarapításra. — Állománya: Ön. szakm. 3200 m., 5212 db. — Tudományos folyóirat 20 m., 771 db. — Vegyes 602 m., 1637 db. — Összesen 3822 m., 7620 db. — (Ért.: 3763 m., 6910 db. Értéke: 13602 frt 69 kr.) — *b) Ifjúsági könyvtár.* Állománya: Tank. 415 db. — Olv.: 2055 db. Összesen 2460 db. (Ért. szerint 2435 db.) Értéke: 3346 frt 30 kr. — (A besztzercebányai kir. kath. főgimnázium értesítője az 1894/5 tanévről. Lévaý István igazgatótól. Ebben: Jurkovics Emil, A besztzercebányai kir. kath. főgimnázium története, és az intézet könyvtárai. — Min. jel.)

12. Besztzercebányai ág. ev. algimnázium. (Alapították 1537-ben.) — *a) Tanári könyvtár.* Állománya: Szakm. 2874 m., 4486 db. — Folyóirat 14 m., 570 db. — Vegyes 465 m., 3294 db. — Összesen 3353 m., 8350 db. — *b) Ifjúsági könyvtár.* Állománya: Tank. 138 db. — Olv. 885 db. — Összesen 1023 db. — (Min. jel.)

13. Bonyhádi ág. ev. algimnázium. (Alapították 1791-ben.) *a) Tanári könyvtár.* Alapították 1840-ben 1865-ben még nem volt tőkéje. Könyveket vásárolnak a szentlőrinczi iskolától. 1868/9-ben van 500 kötet. 1864-ben A Borbély-Bárány hagyaték a könyvtárra marad. A szaklapokra egy 800 frtos hagyaték van. Van könyvtári szabályzata. Közösen használják a tanárok és az ifjúság. A könyvtáros fizetést húz. 1878. és 1882. években rendeztetett. 1892-ben volt 1000 frtos tőkéje és évi 78 frt jövedelme. 14. szakból áll: *α) Theol.* 183 m., 263 db. — *β) Philol.* 183 m., 263 db. — *γ) Philos. Paed.* 178 m., 269 db. — *δ) Math.* 18 m., 20 db. — *ε) Tört.* 224 m., 428 db. — *η) Jog.* Pol. 36 m., 40 db. — *θ) Hungarica:* 245 m., 307 db. — *ζ) Diversa:* 105. m., 131 db. — *ι) Term. tud.* 125 m., 334 db. — *κ) Orvosi* 10 m., 13 db. — *λ) Folyóirat* 18 m., 127 db. — *μ) Atlasz* 7 m., és db. — *ν) Vegyes* 141 m., 176 db. — *ο) Tank.* 300 db. — Szakm. 1540 m., 2369 db. — Folyóirat. 18 m., 149 db. — Vegyes 337 m., 730 db. — Összesen 1895 m., 3248 db. — *b) Ifjúsági könyvtár.* 1841. Már több könyvvel rendelkezik. Állománya: Tank. 300 db. — Olv. 532 db. — Összesen 832 db. — (A tolna-baranya-somogyi ág. hitv. ev. egyházmegye bonyhádi algimnáziumának értesítője az 1894/5. tanévről. Gyalog István igazg. Ebben: A bonyhádi ág. ev. esperes-ségi algimnázium története. — Min. jel.)

14. Brádi görög-keleti algimnázium. (Alapították 1869-ben.) *a) Tanári könyvtár.* Állománya: Szakm. 420 m., 560 db. — Folyóirat 95 m., 141 db. — Vegyes 444 m., és db. — Összesen 959 m., 1145 db. — *b) Ifjúsági könyvtár.* Állománya: Tank. 427 db. — Olv. 248 db. — Összesen 675 db. — Általában kevés magyar munkát találni benne. — (Programa a Gimnasiului public gr. or. roman. din Brad 1895/6. Georgiu Parau dir. Ebben: Biblioteca gimnasiala. — Min. jel.)

15. Brassói róm. kath. főgimnázium. (Alapították 1837-ben.) *a) Tanári könyvtár.* Kovács Antal apátigazgató alapította. 1857/8-ban az ifjúsági olvasmányokat elválasztják tőle. Volt ekkor 6500 db. Azóta igen lassan gyarapszik. 10 szakból áll. Állománya: Ön. szakm. 495 m., 1100 db. — Tudományos Folyóirat. 109 m., 520 db. — Vegyes 1357 m., 6262 db. Összesen 1691 m., 7882 db. (Ért. szerint:) 2126 m., 3753 db. 3106 értesítő.) — *b) Ifjúsági könyvtár.* Minden tanuló 25 krt. fizet. Állománya: Olv. 841 db. (Ért. szerint: 744 m., 1876 db.) Értéke: 998 frt. (A brassói róm. kath. főgimnázium millenaris értesítője 1895—6 tanév. Vargyasi Ferencz igazgatótól. Ebben: Vargyasi F., A brassói r. k. főgimnázium története. 1837—1896. — Min. jel.)

16. Brassói ág. ev. főgimnázium és alreáliskola. (Alapították 1545-ben.) *a) Tanári könyvtár.* Állománya: Szakm. 16920 m., 27841 db. — Folyóirat 56 m., 377 db. — Vegyes 540 m., 7346 db. — Összesen 17516 m., 35564 db. — *b) Ifjúsági könyvtár.* Állománya: Tank. 3730, Olv. 1085 db. — Összesen: 4815 db. — (Min. jel.)

17. Brassói görög-keleti román főgimnázium és alreáliskola. (Alapították 1850-ben.) *a) Tanári könyvtár.* Állománya: Szakm. 2977 m., 4307 db. — Folyóirat 126 m., 1588 db. — Vegyes 1327 m., 1419 db. — Összesen 4430 m., 7317 db. — *b) Ifjúsági könyvtár.* Állománya: Tank. 48 db. — Olv. 1989 db. — Összesen 2037. db. — (Min. jel.)

18. Brassói állami főreáliskola. (Alapították 1885-ben.) *a) Tanári könyvtár.* Legtöbb példányát Rombauer Emil igazgató ajándékozta. Szakm. 887 m., 1289 db. — Tudományos folyóirat. 41 m., 249 db. — Vegyes 497 m., 1041 db. — Összesen: 1426 m., 2569 db. (Ért. szerint: 2193 db.) Értéke 4018 frt 65 kr. — *b) Ifjúsági könyvtár.* 1890-ig a tanári könyvtárral együtt kezelték. Állománya: Tank. 439 db. — Olv. 957 db. — Összesen 139 db. (Ért. szerint: 544 m., 748 db.) Értéke: 700 frt. (A brassói magy. kir. állami főreáliskolának kilenczedik évi értesítője az 1893/4 évben. Irta Rombauer Emil igazgató. Ebben: Rombauer E., A brassói m. k. állami főreáliskola alapításának és eddigi működésének története. — Min. jel.)

19. Budapesti m. kir. tanárképző intézet gyakorló főgimnáziuma. (Alapították 1871-ben.) *Tanári könyvtára.* Alapították 1872-ben. Állománya: 1412 önálló szakmunka, — 46 tudományos folyóirat, — 27 vegyes munka. — Összesen: 1495 m. — *b) Az ifjúsági könyvtár.* Állománya 576 ifjúsági olvasmány. (Min. jel.)

20. Budapesti I. ker. kir. kath. algimnázium. (Alapították 1881-ben.) *a) Tanári könyvtár.* Önálló szakmunka; 293 mű, 339 darabban. — Tudományos folyóirat 14 m., 48 db. — Összesen: 307 m., 387 db. — *b) Ifjúsági könyvtár.* 61 db. ifjúsági olvasmány. — (A budapesti I. ker. kir. kath. gimnázium értesítője az 1894/5-iki tanévről. Közzéteszi Dr. Badics Ferencz igazgató. — Min. jel.)

21. Budapesti II. ker. kir. egyetemi kath. főgimnázium. (Alapították 1777-ben.) *a) Tanári könyvtár:* Állománya: Ön. szakm. 4564 m., 11653 db. — Tud. folyóirat: 282 m., 2240 db. — Vegyes: 418 m., 6339 db. — Összesen: 5164 m., 20232 db. — Több XVIII. sz.-beli könyvet tartalmaz. — *b) Ifjúsági könyvtár.* Állománya: Tank. 450 db. — Olv. 1644 db. — Összesen: 2094 db. —

(A budapesti II. ker. kir. egyetemi kath. főgimnázium s a vele kapcsolatos m. kir. Ferencz József nevelő-intézet értesítője, 1895/6. Dr. Demeczky Mihály igazgatótól. Ebben: A budapesti II. ker. kir. kath. főgimnázium könyvtári lajstroma. — Min. jel.)

22. Budapesti IV. ker. Kegyes tanító-rendi főgimnázium. (Alapították 1717-ben.) *a) Házi könyvtár.* Alapította. Poton párisi abbé. Benne van elhelyezve Bajtay és Révay könyvtára. — *b) Rendi könyvtár.* Két helyisége van. A kettő állománya: 35—36000 db. — *c) Tanári könyvtár.* Állománya: Ön. szakm. 5243 m., 7815 db. — Tud. folyóirat. 104 m., 736 db. — Vegyes: 655 m., 2592 db. — Összesen: 6002 m., 11143 db. — (Ért. szerint 7000 m.) Vannak ósnyomtatványai, unikumok és kéziratok. (II. Rákóczy Ferencz könyve.) — *d) A gyakorló iskola könyvtára.* Olv. 1124 db. — *e) A segély-egyesület könyvtára.* — Tudósítvány a kegyes tanító-rendiek budapesti főgimnáziumáról az 1894/5-iki tanévben. Ebben: Takáts Sándor, A főváros alapította budapesti piarista kollegium története. — Min. jel.)

23. Budapesti V. ker. kir. kath. főgimnázium. (Alapították 1858-ban.) *a) Tanári könyvtár.* Állománya: Ön. szakm.: 1945 m., 3426 db. — Tud. folyóirat 33 m., 195 db. — Vegyes: 180 m., 372 db. — Összesen: 2158 m., 3993 db. — *b) Ifjúsági könyvtár.* Állománya: Tank. 905 db. — Olv. 3508 db. — Összesen: 3413 db. — (Min. jel.)

24. Budapesti VII. ker. állami főgimnázium. (Alapították 1887-ben.) *a) Tanári könyvtár.* Felosztása a következő: *α)* Modern irodalom: 139 m. — *β)* Nyelvészet: 92 m. — *γ)* Filozofia és pedagogia: 82 m. — *δ)* Classica filologia: 266 m. — *ε)* Földrajz. Történelem és segédtudományai: 180 m. — *η)* Mennyiségtan: 64 m. — *θ)* Természettudományok: 163 m. — *ι)* Folyóiratok: 41 m. — *κ)* Vegyes: 47 m. — Összesen van: 1989 kötet, 1054 füzet. — Ön. szakm.: 1700 m., 2915 db.; — Folyóirat 1349 db.; — Vegyes: 2000 m., 2000 db. Összesen: 3700 m., 6364 db. — *b) Az ifjúsági könyvtár.* A Szemák István-féle ifjúsági könyvtárjegyzék alapján két csoportra van osztva. Sok régi könyve és a klasszikusoknak régi fordítása van benne. Állománya 2990 db., 5374 frt értékben. — (A budapesti VII. kerületi magyar királyi állami gimnázium tizennegyedik évi értesítője az 1894—95-ik iskolai évről. Közli Dr. Cherven Flóris igazgató. Ebben: Szilasi Móricz, A budapesti VII. ker. m. kir. áll. főgimnázium története. Hegedűs Béla, A tanári könyvtár katalógusa. — Min. jel.)

25. Budapesti IX. ker. ev. ref. főgimnázium. (Alapították 1859-ben.) *a) Tanári könyvtár.* Állománya: Szakm.: 2290 m., 1885 db. — Folyóirat 15 m., 40 db. — Vegyes: 350 m. — Összesen: 2655 m., 1925 db. — *b) Ifjúsági könyvtár.* Állománya: Olv. 2458 db. — (Min. jel.)

26. Budapesti IV. ker. ág. ev. főgimnázium. (Alapították 1821-ben.) *a) Tanári könyvtár.* 1884/5-ben Fröhlich Róbert befejezte a 10000 kötetet meghaladó könyvtár rendezését. Állománya Szakm.: 5957 m., 11084 db. — Folyóirat: 252 m., 948 db. — Összesen: 6209 m., 12032 db. — (Értcsítő szerint: 5947 m., 11084 köt.) — *b) Ifjúsági könyvtár.* (Alapították 1884/5-ben)

Állománya: Tank. 956 m., — Olv.: 1561 db. — Összesen: 2517. — (A budapesti ág. hitv. evang. főgimnázium értesítője az 1894/5-iki iskola évről. Közé teszi Böhm Károly igazgató. Ebben: Batizfalvy István. A budapesti ág. h. ev. főgimnázium története. — Min. jel.)

27. Budapesti László Mihály-féle magán nyilv. főgimnázium és nevelő intézet. (Alapították 1873-ban.) *a) Tanári könyvtár.* Állománya: Szakm.: 1600 m., 1780 db. — Folyóirat: 15 m., 200 db. — Vegyes: 700 m., 950 db. — Összesen: 2315 m., 2930 db. — *b) Ifjúsági könyvtár.* Állománya: Tank.: 260 db. — Olv. 550 db. — Összesen: 810 db. — (Min. jel.)

28. Budapesti Fekete József-féle magán-gimnázium. (Alapították 1884-ben.) *a) Tanári könyvtár.* Állománya: Szakm.: 265 m., 374 db. — Folyóirat: 8 m., 271 db. — Vegyes 42 m., 319 db. — Összesen 315 m., 964 db. *b) Ifjúsági könyvtár.* Állománya: Tank.: 75 db. Olv. 364 db. — Összesen: 439 db. — (Min. jel.)

29. Budapesti Röser-féle gimnázium. *a) Tanári könyvtár.* Állománya: Szakm.: 650 m., 1010 db. — Folyóirat: 50 m., 230 db. — Összesen: 700 m., 1250 db. — *b) Ifjúsági könyvtár.* Állománya: Tank.: 90 db. — Olv. 385 db. — Összesen: 475 db. — (Min. jel.)

30. Budapesti II. ker. állami főreáliskola. (Alapították 1859-ben.) *a) Tanári könyvtár.* Kilencz szakra van osztva: *α)* Phil. Paed.: 199 m., 407 db., 16 füz. — *β)* Tört. Archaeol.: 374 m., 1006 db., 47 füz. — *γ)* Földrajz. Statistika: 203 m., 426 db., 63 füz. — *δ)* Math. Geom.: 392 m., 667 db., 58 füz. — *ε)* Philol. Szótár: 469 m., 945 db., 81 füz. — *η)* Term. rajz: 283 m., 537 db., 61 füz. — *θ)* Physika: 251 m., 583., 79 füz. — *ζ)* Chemia: 136 m., 238 db., 34 füz. — *ι)* Vegyes: 185 m., 436 db., 40 füz. — Összesen 2492 m., 5245 db., 479 füz. — Állománya: Ön. szakm.: 2252 m., 5104 db. — Tud. folyóirat 55 m., 1112 db. — Vegyes: 185 m., 436 db. — Összesen: 2492 m., 6642 db. — *b) Ifjúsági könyvtár.* Állománya: Tank.: 1117 m., 1697 db., 36 füz. (Min. jel. szerint: Tank.: 742. — Olv. 1697.) Összesen: 2439. — (A budapesti II. ker. állami reáliskola 39 évi értesítője az intézet főnnállásának 40-ik évében. 1894/5. Szerkesztette Mayer József. — Min. jel.)

31. Budapesti IV. ker. közs. főreáliskola. (Alapították 1854-ben.) *a) Tanári könyvtár.* 40 évig nem volt külön helyisége a könyvek a tanácskozó és a szertárakban állottak. 1894-ben, midőn az iparrajziskola kiköltözött, a II. emeletre került a könyvtár. Olvasó-terem ma sincs. Rendes jegyzéket 1862/3. óta vezetnek. 1863 áprli. havában az igazgató a közönséghez fölhívást intézett könyvek adományozása végett; ekkor jutott sok értéktelen mű a könyvtárba. 1890-ben Selejtezték, pontos leltárt és két katalogust készítettek. Hozzá tartozik a Ney Ferencz könyvtára is, mely ideiglenesen a tanári szobában van elhelyezve. 1895-ben készült a végleges katalogus. A könyvtár 16 szakból áll: *α)* Magy. ny. irod.: 349 m., 659 k., 53 füz., 574 db. — *β)* Ném. ny. irod.: 241 m., 486 k., 24 füz., 380 db. — *γ)* Francia és egyéb ny. irod.: 267 m., 468 k., 19 füz., 381 db. — *δ)* Tört. segéd tud.: 421 m., 687 k., 53 f., 662 db. — *ε)* Földr. és segéd tud.: 252 m., 314 k., 53 f., 662 db. — *η)* Math., Geom., Géptan, Techn., Epit.:

457 m., 512 k., 102 f., 559 db. — 9) Physika: 210 m., 213 k., 27 f., 240 db. — ζ) Chem. 240 m., 262 k., 42 füz., 310 db. — ι) Term. rajz. Anthropol.: 291 m., 325 k., 97 f., 424 db. — κ) Philos. Paed. Theol.: 215 m., 253 k., 45 f., 281 db. — λ) Műv. Tört.: 95 m., 108 k., 61 f., 142 db. — μ) Encycl. Szótár. Bibliogr.: 83 m., 212 k., 9 füz., 225 db. — ν) Vegyes: 122 m., 113 k., 35 füz., 142 db. — ο) Folyóirat stb.: 158 m., 2062 k., 94 füz., 3522 db. — π) Tanulók kézi könyvtára: 234 m., 260 k., 2 füz., 258 db. — ϑ) Ney Ferencz könyvtára. — Iskolai értesítők 1854 óta. Két csoportra osztva: *aa)* magy.-horvát- 206 közép- és felső iskolától 3352 db. *bb)* austriai és németorsz.: 104 intézet: 641 db. Összesen: (Ney könyvtára. nélkül) 3665 m., 6945 k., 728 f., 8472 db. — Ön. szakm.: 4174 m., 7175 db. — Tud. folyóirat: 63 m., 1638 db. — Összesen: 4237 m., 8813 db. — Értéke: 42,756 korona 54 fill. kötés nélkül. Van benne több XVI., XVII., XVIII. sz.-beli munka. Jeles szabályai vannak. — *b) Ifjúsági könyvtár.* Állománya: Tank.: 203 db. — Olv.: 815 db. — Összesen: 1018 db. — (Budapest fő- és székvárosi IV. ker. (Belváros) községi nyilvános főreáliskola negyvenketedik értesítője az 1895/96-iki tanév végén, Báthory Nándor igazgatótól. Ebben: A tanári könyvtár czímjegyzéke. — Min. jel.)

32. Budapesti V. ker. állami főreáliskola. (Alapították 1871-ben.) *a) Tanári könyvtár.* Állománya: Ön. szakm. 2004 m., 3328 db. — Tudományos folyóirat. 98 m., 928 db. — Vegyes 957 m., 2552 db. — Összesen 3059 m., 7308 db. — *b) Ifjúsági könyvtár.* Állománya: Tank. 204 db. — Olv. 2486 m. — (Min. jel.)

33. Budapesti VI. ker. állami iskola. (Alapították 1890-ben.) *a) Tanári könyvtár.* Állománya: Ön. szakm. 467 m., 1115 db. — Tudományos folyóirat. 27 m., 135 db. — Összesen 494 m., 1250 db. — (Értesítő szerint: 1229 db. Értéke: 2527 frt 92 kr.) Rendezte Rados Ignác. — *b) Ifjúsági könyvtár.* Állománya: 1040 db. (Értesítő szerint 1034 db. Értéke 1230 frt.) Rendezte Matskássy József. — (A budapesti VI. ker. állami főreáliskola ötödik évi értesítője 1894/5 évről. Szerkesztette: Mauritz Rezső igazgató. — Min. jel.)

34. Budapesti VIII. ker. községi főreáliskola. (Alapították 1871-ben.) *a) Tanári könyvtár.* 1880/1-ben volt 1006 db. Állománya: Ön. szakm. 2297 m., 3276 db. — Tudományos folyóirat 52 m., 519 db. — Vegyes 337 m., 2889 db. — Összesen 2686 m., 6684 db. (Min. jel. szerint: Ön. szakm. 2185 m., 2722 db. — Tudományos folyóirat. 52 m., 501 db. — Vegyes 328 m., 2233 db. — Összesen 2565 m., 5456 db.) — *b) Ifjúsági könyvtár.* Állománya: Tank. 24 db. — Olv. 941 db. — Összesen 965 db. — (A Budapest fő és székvárosi VIII. ker. községi főreáliskola első huszonöt évének története, Felsmann József igazgatótól. — Min. jel.)

35. Csik-somlyói róm. kath. főgimnázium. (Alapították a XVII. században.) *a) Tanári könyvtár.* Nevezetesebb adományozói: A cs. és kir. kultuszminiszterium 1854-ben, Veress Gergely tanár 1856-ban. 1857 óta a tanárok havonként személyenként 20 krt. adtak. 1864-ben 1219 dbot számlált. Bodó Alajos igazgató az ifjúságtól is szedett könyvtári díjakat

1876-ban elválasztották a tanári könyvtártól az ifjúsági műveket és ezzel megalapították az ifjúsági könyvtárt. 1891-ben rendezésekor újabb kiválasztás történt és ekkor csak a tudományos műveket tartották meg. Állománya: Ön. szakm. 955 m., 1889 db. — Tudományos folyóirat: 115 m., 877 db. — Vegyes 649 m., 87 db. — Összesen 1719 m., 2853 db. — (Ért. szerint: 4790 m., 2427 db. 3786 füz.) — Értéke 17234 frt 57 kr. — *b) Ifjúsági könyvtár.* Az ötvenes években a regény-olvasás még tiltva van. 1860 óta az ifjúság fejekint évi 20 kr. fizetett. — Állománya: Tank. 3130 db. — Olv. 1434. — Összesen 4564 db. — *c) Kölcson könyvtár.* Nyomait már 1730-ban találjuk. 1848 az iskolával együtt szünetelt. 1852-ben újra megalakult. Állománya: 3130 db. Vagyona 473 frt 92 kr. — (A csiksomlyói róm. kath. főgimnázium értesítője az 1895/6 tanévről. Bándi Vazul igazgatótól. Ebben: Bándi Vazul. A csiksomlyói róm. kath. főgimnázium története. — Min. jel.)

36. Csurgói ev. ref. főgimnázium. (Alapították 1792-ben.) *a) Köz- és szakkönyvtár.* Már 1799-ben létezett 1800-ban Sárközy János több művet adományozott; 1839-ben 500 kötetből állott. 1864/5-ben a Földváry testvérek 5000 kötetnyi adománya említettik. 1887/8-ban Csorba Ede id. 238 m., 456 k. 1890/1-ben a Nyikos-Kacsoh család 282 m., 579 k. adományozott. Van több Csokonai és Berzsenyi manuscriptuma, hungarikumok. Állománya: Szakm. 8997 db. — Folyóirat. 408 db. — Vegyes 4000 db. — Összesen 13405 db. — *b) Tanári kézi könyvtár.* Alapították 1888-ban. — *c) Csokonai-kör könyvtára.* — *d) Ifjúsági könyvtár.* Alapították 1884-ben. — Állománya: Tank. 4632 m., — Olv. 1477 db. — Összesen 6109 db. — Van külön olvasó-terme. — *e) Ifj. segélyző-egyesület könyvtára.* Állománya: 1836 db. Értéke 1948 frt. — (A csurgói áll. segélyezett ev. ref. főgimnázium (XXXII.) évi értesítője. Szerk. Dr. Vida Károly igazgató. Ebben: Az áll. segély. csurgói ev. ref. főgimnázium rövid története. — Min. jel.)

37. Debreczeni kegyes tanító-rendiek algimnáziuma. (Alapították 1719-ben.) *a) Tanári könyvtár.* Állománya: Ön. szakm. 924 m., 3744 db. — Tudományos folyóirat. 16 m., 790 db. — Vegyes 55 m., 1378 db. — Összesen 995 m., 4912 db. — (Ért. szerint: 1181 m., 4154 db.) Értéke 3903 frt 20 kr. — *b) Ifjúsági könyvtár.* Állománya: Olv. 495 db. (Ért. szerint 323 m., 342 db.) Értéke 271 frt 20 kr. — (Értesítő a kegyes tanító-rendiek debreczeni algimnáziumáról 1895/6 iskolai évben. Szerk. Cserhalmi József. Ebben: A kegyes tanító-rendiek debreczeni társháza és gimnáziumának története 1719—1896. — Min. jel.)

38. Debreczeni ev. ref. főgimnázium. (Alapították a XVI. században.) *a) A főkönyvtár.* 1592-ben jöltevők pénzéből megveszik Szent-Bernát műveinek 1520-ki leydeni kiadását. A XVI. és XVII. században a könyvtár a tanuló ifjúság egyetemének, a coetus scholasticusnak vagy communitásnak tulajdona. Gyarapodott elhalt papoknak és tanároknak hagyományaiból. Szokásban volt, hogy rendszeren oly könyvet hagyományoztak, mely még nem volt meg a könyvtárban. Azonkívül pénzen is vásároltak olyat a »közvagyon«-ból. A külföldi egyetemen tanuló deákok hálából is hoztak műveket a könyvtárnak. Debreczen város tanácsa a nevezetesebb bibliákat adományozta. 1702-ben szerkesztették az 5 pontból álló legrégebbi könyvtári utasításokat. 1706-ban

készül, az első fönnmaradt thékákra osztott katalógus; ennek adatai szerint volt 1813 db. magyar: 85 db., sok latin nyelvű theologiai mű, sok angol munka. Gyöngyösi, Liszti és Zrínyi művei e jegyzékben nincsenek meg. 1714-ben betűrendes »series«-re osztott katalógus, 1737/8-ben újabb katalógus (szerző, anyag, nagyság, minőség, kiadás, év, rend szerint) készült. 1744-ben az 1702-iki könyvtári utasításokhoz újabb toldalékot csatolnak; ebben külön könyvtár-igazgatóról is történik gondoskodás. A deákságból választják a bibliothekáriust, kire egy tanár fölügyel. A főkönyvtáros (Bibliothecarius ordinarius) mellé egy subbibliothecariust is választanak. 1749 óta évenként változik a Classium és Bibliothecae inspectoratus. A nevezetesebb bibliothecariusok: Hatvani István, Buday Esaiás, Péczeli József. 1863-ban Imre Sándor rendezte a könyvtárt, 20 szakra osztva azt és ellátva kettős, 1. helyi 2. mozgó, czédulakatalógussal. 1888-ban nyitották meg nyilvános olvasó termét. Van 4000 kötetből álló duplum könyvtára. Évenként 1000 frtot költenek könyvekre. Könyvtári alapítványok: a Kendeffy, Komlóssy és Daniel alap. — Ritkaságai: (Min. jel szerint.) 1. Debreczeni kódex XVI. sz. — 2. Lugossy kódex XVII. sz. — 3. A wittenbergi bursa eredeti jegyzőkönyve a XVI. századból (Nagybányáról került ide. Kiadatlan.) — 4. Szilágyi Benjamin István Synodaliái (kiadatlan.) — 5. Plinius. Velenceze, 1469. I. — 6. Ozorai Imre: De Christo et Antichristo 1535. — 7. Erdősi János: Uj testamentom fordítás. 1541. — 8. 100 db. ősnymtatvány. — 9. Kevés középkori oklevél. — 20 szakból áll: α) Encycl. 488 m., 7541 db. — β) Gyakorlati theol. 2983 m., 3045 db. — γ) Elméleti hittan: 1736 m., 1893 db. — δ) Egyháztört. 1177 m., 1718 db. — ε) Exegetica theol. 2107 m., 2432 db. — η) Theol. encycl. 4031 m., 2564 db. — θ) Classica litteratura: 3662 m., 4791 db. — ζ) Magyar szépirod. és irod. tört. 2666 m., 4036 db. — ι) Magy. tört. 1563 m., 2779 db. — κ) Egyetemes tört. 2011 m., 3806 db. — λ) Magy. jog. 1612 m., 1946 db. — μ) Egyetemes jog. 1580 m., 2861 db. — ν) Bölcs. 1383 m., 1721 db. — ο) Mért. Term. tan. Chem. 1616 m., 3231 db. — π) Term. rajz. Gazd. 1279 m., 2431 db. — ϑ) Orvosi. 3422 m., 4821 db. — σ) Kézirat 1009 m., 1464 db. — τ) Paed. 1533 m., 6174 db. — υ) Modern irod. ny. 1273 m., 2933 db. — ξ) Földr. 715 m., 1483 db. — Összesen 42238 m., 63680 db. — (Min. jel szerint: Szakm. 42238 m., 63680 db. — Folyóirat 60 m. — Összesen 42298 m., 63680 db.) 1894/5-ben 2480 olvasója volt. — b) *Tanári kézi könyvtár.* 189 m., 281 kt. — c) *Ifjúsági könyvtár* 1120 m., 1328 kt. (Min. jel szerint: Tank. 120 db. — Olv. 1120 db.) — d) *Szegény tanulók könyvtára.* 30 db. — (A debreczeni ev. rev. főgimnázium Értesítője az 1894/5 iskolai évre, Dóczi Imre igazgatótól. Ebben: A gimnázium története a debreczeni ev. ref. kollegiumban, és Géresi Kálmán, A főkönyvtár története. — Min. jel.)

39. Debreczeni állami főreáliskola. (Alapították 1873-ban.) a) *Tanári könyvtár.* Állománya: Ön. szakm.: 1837 m., 3052 db. — Folyóirat: 61 m., 427 db. — Vegyes: 2419 m., 2433 db. — Összesen: 4307 m., 5912 db. — b) *Ifjúsági könyvtár.* Állománya: Tank.: 438 db. Olv.: 1474 db. — Összesen: 1912 db. — (Min. jel.)

40. Dévái állami főreáliskola (Alapították 1871-ben.) Alapját képezi a gyergyó-szt.-miklósi alreáliskolától 1873/74-ik évben szerzett 70 frt értékű

203 m., 232 db. Téglás Gábor sokoldalú fáradhatatlan utánjárása folytán állandóan gyarapszik. Van sok ritka munkája. Rendezték: 1880/1., 1888. és 1890/1. években. — Állománya: Ön. szakm.: 2671 m., 5044 db. — Folyóirat 565 m., 1158 db. — Vegyes 3033 m., 3214 db. — Összesen: 5269 m., 9456 db. (Ért.: szerint 3621 m., 6648 db., 2354 értesítő.) — *b) Ifjúsági könyvtár.* Állománya: Tank.: 307 db. Olv.: 2986 db. — Összesen 3293 db. — (Ért. szerint 3083 m., 4017 db.) — (A dévai m. kir. állami főreáliskola XIV. évi értesítője az 1894/5-iki tanévről. Közzéteszi Téglás Gábor igazgató. Ebben: Mailand Oszkár, Az iskola története 1871/2-től 1894/5-ig. — Min. jel.)

41. Egri ciszterცი rendi kath. főgimnázium. (Alapították 1689-ben.) *a) Tanári könyvtár.* Volt gazdag érseki könyvtára. 1802-ben a pilispáztói ciszterციiek az egri konvent épületéb költöznek. A régi könyvtárnak nyoma sincsen; 1850-ben 2000 m. Resutsky igazgató a már korábban létezett fiókkönyvtárt a konventi könyvtárhoz csatolja. *Aa) A konventi vagy régibb könyvtár.* 5 szakból áll: *α)* Hittud.: 1117 m., 1896 db. — *β)* Jog. philos.: 171 m., 289 db. — *γ)* Tört.: 184 m., 570 db. — *δ)* Nyelvtud.: 300 m., 456 db. — *ε)* Term. tud.: 81 m., 126 db. — *Ab) Az újabbkori könyvtár.* 6 szakból áll: *α)* Nyelvtud.: 994 m., 1589 db. — *β)* Hittud. Philos. Paed.: 792 m., 256 db. — *γ)* Szótár. Encycl.: 381 m., 1009 db. — *δ)* Term. tud. Mennyi.: 461 m., 851 db. — *ε)* Szépirod.: 418 m., 995 db. — *η)* Tört. földr. Stat. Arch.: 593 m., 1342 db. — Értesítő 5624 db. — A két könyvtár összesen: 10840 m., 16464 köt. és füz. (Min. jel szerint: Ön. szakm.- 4548 m., 6878 db. — Tud. folyóirat: 82 m., 716 db. — Vegyes: 1033 m., 8530 db. — Összesen: 5663 m., 16124 db.) — *b) Ifjúsági könyvtár.* Állománya: Tank.: 1325 db. — Olv.: 2650 db. — Összesen: 3975 db. — (Ért. szerint: 1623 m., 2885 db.) — *c) Segélyző könyvtár.* Állománya: 710 db. Értéke 850 frt. — (A ciszterცი rend egri kath. főgimnáziumának értesítője az 1894/5-iki iskolai évről, Kassuba Domokos igazgatótól. Ebben: Kassuba Domokos, Az egri gimnázium. — Min. jel.)

42. Egri állami reáliskola. (Alapították 1890-ben.) *a) Tanári könyvtár.* Állománya: 1274 db. (Min. jel. szerint Ön. szakm.: 830 m., 1386 db. — Tud. folyóirat: 12 m., 12 db. — Vegyes: 655 m., 655 db. — Összesen: 1497 m., 2053 db.) Értéke: 1594 frt 48 kr. — *b) Ifjúsági könyvtár.* Állománya: 460 m., 471 db. Értéke: 624 frt 70 kr. — (Az egri m. kir. állami reáliskola V. Értesítője az 1894/5-iki iskola évről. Közzéteszi Bergmannn Ágost, az igazgatással megbízott tanár. Ebben: Bergmann, Az intézet rövid története. — Min. jel.)

43. Eperjesi kir. kath. főgimnázium. (Alap. 1673-ban.) 1707-ben a jezsuiták szép könyvtárt hagytak Eperjesen. *a) Tanári könyvtár.* 1894-ben Kemény Ferencz igazgató alatt a kormány megvette Lutter Nándor könyvtárának egy részét. Állománya: Önálló szakm.: 1387 m., 2911 db. — Tud. folyóirat: 61 m., 405 db. (Min. jel. 47 m.) — Vegyes: 218 m., 504 db. Összesen: 1666 m., 3694 db. — (Min. jel szerint: 1646 m., 3820 db.) Értéke 9135 frt 83 kr. — *b) Ifjúsági könyvtár.* Állománya: Tank.: 194 db., — Olv.: 1276 db. Összesen 1470 db. — (Az eperjesi kir. kath. főgimnázium 1894/95-iki tanévi

értesítője; közzéteszi Schlott Gyula igazg. Ebben: Az eperjesi kir. kath. főgimnázium története alapításától kezdve. 1888/90. — Min. jel.)

44. Eperjesi ág. ev. főgimnázium. (Alapították 1534-ben.) *a) Tanári könyvtár.* Állománya: Szakm.: 13294 m., 24175 db. — Folyóirat: 52 m., 391 db. — Vegyes: 1306 m., 5747 db. — Összesen: 14652 m., 30313 db. — *b) Ifjúsági könyvtár.* Állománya: Tank.: 934 db. — Olv.: 1511 db. — Összesen: 2445 db. — (Min. jel.)

45. Érsekújvári közs. róm. kath. algimnázium. (Alapították 1842-ben.) *a) Tanári könyvtár.* Állománya: Ön. szakm.: 981 m., 1555 db. — Tud. folyóirat: 123 m., 572 db. — Vegyes: 3183 m., 3768 db. — Összesen: 4287 m., 5875 db. — *b) Ifjúsági könyvtár.* Állománya: Tankönyv: 434 db. — Olv.: 752 db. Összesen: 1186 db. — (Az érsekújvári közs. kath. főgimnázium értesítője az 1895/6 tanévről. Felix János igazgatótól. Ebben: Marsovszky János, Az érsekújvári közs. kath. gimnázium története. — Min. jel.)

46. Erzsébetvárosi állami algimnázium. (Alapították 1832-ben ?) *a) Tanári könyvtár.* Már 1837-ben (?) van könyvtára. Midőn az állam 1891-ben átvette, 12 szakban 375 db., 628 frt 80 kr. értékben volt. Azóta 500 dbbal, 1468 frt 90 kr. értékben szaporodott. Jelenleg 13 szakkból áll. Állománya: Szakm.: 383 m., 691 db. — Folyóirat: 32 m., 165 db. — Vegyes: 1231 m., 1549 db. — Összesen: 1646 m., 2405 db. — (Min. jel szerint szakm.: 4409 m., 8516 db. — Folyóirat: 36 m., 165 db. — Vegyes: 1231 m., 1549 db. — Összesen: 5676 m., 10230 db.) — *b) Ifjúsági könyvtár.* Állománya: Tank.: 128 db. — Olv.: 215 db. — Összesen: 343 db. — Az államosításkor 134 dbból állott 101 frt 90 kr. értékben. — (Az erzsébetvárosi m. kir. állami gimnázium IV. évi értesítője az 1894/5-iki tanévből. Közli Vikol János igazgató. Ebben: Dr. Mayer György. Az erzsébetvárosi állami gimnázium története. — Min. jel.)

47. Esztergomi szent-benedekrendi főgimnázium. (Alapították 1687-ben.) *a) Tanári könyvtár.* Állománya: Ön. szakm.: 5595 m., 7384 db. — Tud. folyóirat: 92 m., 719 db. — Vegyes: 4958 m., és db. — Összesen: 9645 m., 13048 db. Értéke: 15071 frt 40 kr. — *b) Ifjúsági könyvtár.* Állománya: Tank.: 2284 db. — Olv.: 3548 db. — Összesen: 5832 db. — Duplum: 272 db. — Értéke: 7338 frt 90 kr. — (Értesítő a pannonhalmi sz. Benedekrend esztergomi főgimnáziumáról az 1894/5-iki tanév végén. Közli Vojnits Döme igazg. Ebben: Vojnits Döme, Az esztergomi káptalani iskola és gimnázium története. — Min. jel.)

48. Esztergomi közs. alreáliskola. (Alapították 1854-ben.) *a) Tanári könyvtár.* A tanárok adományából alapult. 1859-ben Virkler Endre igazgató nagyobb számban adományozott könyveket. — Állománya: Ön. szakm.: 1106 m., 1945 db. — Tud. folyóirat: 16 m., 636 db. — Vegyes: 1946 m., 2083 db. — Összesen: 3068 m., 4664 db. — *b) Ifjúsági könyvtár.* Állománya: Tank.: 197 m. — Olv.: 1154 db. — Összesen: 1351 db. — (Dr. Kőrösy László, Az esztergomvárosi nyilvános reáltanoda története. — 1886/7-ik évi értesítő. — Min. jel.)

49. Fehérléplomi állami főgimnázium. (Alapították 1875-ben.) *a) Tanári könyvtár.* Állománya: Ön. szakm.: 1600 m., 3487 db., — Tud. folyóirat 96 m.,

485 db. — Vegyes: 61 m., 2610 db. — Összesen: 1757 m., 6582 db. — *b) Ifjúsági könyvtár.* Állománya: Tank.: 221 db. — Olv.: 3014 db. Összesen: 3235 db. — (Min. jel.)

50. Felső-lövői ág. ev. VI. oszt. gimnázium és reáliskola. (Alapították 1845-ben.) *a) Tanári könyvtár.* 9 szakból áll. Szakm.: 1889 m., 2636 db. — Folyóirat 18 m., 142 db. — Vegyes: 1530 m., 2780 db. — Összesen: 3437 m., 5558 db. — *b) Képezdei könyvtár.* 1866/7. óta a tanulók a könyvtárak javára egyenkint 1 frtot fizettek. Maga a könyvtár 1877/8. alapított és a képezdei főnök fölügyelete alatt áll. Állománya: 1162 műből: 450 magyar, 712 német m. — *c) Ifjúsági könyvtár.* Növendékenként 1 frt. fizetetik fenntartására. Állománya: Olv.: 805 db. — (Frt.: 1020 köt., 515 magyar, 505 német. — (Felsőlövői ág. hitv. ev. nyilv. tanintézetek (Képezde, gimnázium, reáliskola és nevelő intézet) ötven éves fennállása alkalmából kiadott 1894/5-ik évi öröm értesítője. — Min. jel.)

51. Fiumei állami főgimnázium. (Alapították 1878.-ban) *a) Tanári könyvtár.* Állománya: Ön. szakm.: 1408 m., 3569 db., — Tud. folyóirat: 36 m., 380 db. — Vegyes: 2230 m., 2549 db. — Összesen: 3674 m., 6488 db. — *b) Ifjúsági könyvtár.* Olv.: 696 db. — (Min. jel.)

52. Gyöngyösi Szent-Ferenczrendiek vezetése alatt álló közs. kath. VI. oszt. gimnázium. (Alapították 1634-ben.) *a) Tanári könyvtár.* Állománya: Ön. szakm. 724 m., 762 db. — Tud. folyóirat: 66 m., 123 db. — Vegyes: 2276 m., 2314 db. — Összesen: 3066 m., 3199 db. — *b) Ifjúsági könyvtár.* Állománya: Tank.: 296 db. — Olv.: 1317 db. — Összesen: 1513 db. — (A gyöngyösi kath. közs. nagygimnázium története. 1634-től 1895-ig. Vágó Ferencz igazgatótól. — Min. jel.)

53. Gyönki ev. ref. algimnázium. (Alapították 1806-ban.) *a) Tanári könyvtár.* Állománya: Szakm.: 975 db. — Vegyes: 1330 db. — Összesen: 2305 db. — *b) Ifjúsági könyvtár.* Állománya: Olv.: 587 db. — (Min. jel.)

54. Győri Szent-Benedekrend főgimnáziuma. (Alapították 1626-ban.) *a) Tanári könyvtár.* Állománya: Ön. szakm.: 4624 m., 9686 db. — Tud. folyóirat 117 m., 617 db. — Vegyes: 2368 m., 2429 db. — Összesen: 7109 m., 12732 db. — (Értesítő szerint: 10806 m., 14631 db., 5420 füz.) — *b) Ifjúsági könyvtár.* Állománya: Tank.: 220 db. Olv.: 3337 db. — Összesen: 3557 db. — (Értesítő a pannonhalmi szt. Benedekrend győri főgimnáziumáról az 1895/6-ik isk. év. végén. Szerk. Acsay Ferencz igazgató. Ebben: A győri kath. főgimnázium története. I. — Min. jel.)

55. Győri állami főreáliskola. (Alapították 1852-ben.) *a) Tanári könyvtár.* Az 1873-ik évben Győr városától átvett alreáliskola csekély számú és hiányos művekből álló könyvtárát teljesen kiselejtezték. Rendezés volt 1877. és 1893. évben. A könyvtár 3 részből áll. *Aa)* Szakmunkák: *α)* Magy. ny. irod.: 146 m. — *β)* Ném. ny. irod.: 88 m. — *γ)* Francia ny.: 67 m. — *δ)* Latin és más ny.: 32 m. — *ε)* Tört. és társad. tud.: 225 m. — *η)* Földr. Statisztika: 110 m. — *θ)* Term. rajz. Geologia: 114 m. — *ζ)* Vegetan: 40 m. — *ι)* Term. tan.: 63 m. — *κ)* Math.: 81 m. — *λ)* Ábrázoló mért.: 32 m. — *μ)* Vallás. Paed. Philos.: 133 m. — *ν)* Szabadk. rajz: 36 m. — *ο)* Vegyes: 34 m. — Összesen: 1094 m., 2117 db. (1572 vétel, 545 ajándék

által. Értéke: 4569 frt 35 kr. — *Ab*) Folyóiratok: (11 szak.) 88 m., 1426 db. (935 vétel, 491 ajándék. Értéke: 3953 frt 72 kr.) — *Ac*) Tankönyvek: (11 szak.) 354 m., 521 db. (124 vétel, 397 ajándék. Érték: 392 frt 50 kr.) — Főösszeg: 1536 m., 4064 db. Értéke: 8915 frt 67 kr. — (Min. jel. szerint: Ön. szakm.: 1249 m., 1773 db. — Tud. foly.: 114 m., 1314 db. — Vegyes: 1878 m., 3817 db. — Összesen: 3241 m., 6904 db.) Hiányzik sok alapvető szakmunka. — *b*) *Ifjúsági könyvtár*. 5 szakból áll. Állománya: 2472 m., 3264 db. (Min. jel. szerint: Tank.: 220 db. — Olv.: 425 db.) — (A győri m. kir. állami főreáliskola huszonkettedik évi értesítője az 1894/5-ik tanévről. Közli Lenner Emil kir. igazg. Ebben: A győri m. kir. áll. főreáliskola monografiája. Az 1896-ik évi millennáris ünnepünk alkalmára írta Lacz Samu. Novák Viktor tanári kvttár ór és Markovics Sándor ifj. kvttár ór jelentése. — (Min. jel.)

56. Gyulafejérvári róm. kath. főgimnázium. (Alapították 1579-ben.)

a) *Tanári könyvtár*. Eredete a gimnáziummal egykoru. Legrégibb leltára 1819-ből való. Van benne 173 cím alatt 382 kötet. (Többi közt Magy. tört.: 13. M. költők: 2—10 magyarnyelvű munka.) Rendezték 1857. és 1895-ben. Szakfőelosztása a következő: *α*) Hittan: 122 m., 140 db., 64 füz. — *β*) Böcs. Paed.: 92 m., 106 db., 11 füz. — *γ*) Magy. irod.: 246 m., 411 db., 29 füz. — *δ*) Philol.: 242 m., 410 db., 18 füz. — *ε*) Modern philol.: 68 m., 76 db., 18 füz. — *η*) Földr. tört.: 365 m., 625 db., 154 füz. — *θ*) Term. tan. Vegy-tan: 100 m., 122 db., 195 f. — *ζ*) Term. rajz: 190 m., 190 db., 84 füz. — *ι*) Menny.: 174 m., 169 db., 64 füz. — *κ*) Jogtud.: 43 m., 49 db., 14 füz. — *λ*) Statiszt.: 28 m., 28 db., 40 füz. — *μ*) Folyóirat: 49 m., 297 db., 338 füz. — *ν*) Szótár. encycl.: 39 m., 120 db., 67 füz. — *ο*) Vegyes: 156 m., 263 db., 100 füz. — Összesen: 1914 m., 3006 db. (Min. jel. szerint: Ön. szakm.: 1700 m., 2558 db. — Tud. folyóirat: 156 m., 1493 db. — Vegyes: 129 m., 658 db. — Összesen: 1985 m., 4709 db.) — *b*) *Ifjúsági könyvtár*. Alapították 1856/7. — Állománya: 1055 m., 1427 db. (Min. jel. szerint: Tank: 48 db., Olv.: 1769 db. — Összesen: 1817 db.) — *c*) *Történelmi és philologiai könyvtár*: 1893. évben vált el a tanári könyvtártól. — (A gyulafehérvári róm. kath. főgimnázium története és értesítője az 1895/6-iki tanévről. Közli az igazgató. Ebben: Csiky Miklós, A gyulafehérvári r. k. főgimnázium története. 1579—1898. — (Min. jel.)

57. Hajdu-böszörményi ev. ref. gimnázium. (Alapították 1712-ben.)

a) *Tanári könyvtár*. Szakm.: 419 m., 665 db. — Folyóirat: 35 m., 576 db. — Vegyes 1432 m. és db. — Összesen: 1886 m., 2673 db. — *b*) *Ifjúsági könyvtár*. Tank.: 15 db., — Olv.: 545 db. — Összesen: 550 db. — (Min. jel.)

58. Hajdu-nánási ev. ref. gimnázium. (Alapították a XVII. században.)

a) *Tanári könyvtár*. Szakm.: 1262 m., 2802 db. — Vegyes: 998 db. — Összesen: 1262 m., 3800 db. — *b*) *Ifjúsági könyvtár*. Állománya: Olv.: 386 db. — (Min. jel.)

59. Hódmező-vásárhelyi ev. ref. főgimnázium. (Alapították 1724-ben.)

a) *Tanári könyvtár*. Állománya: Szakm. 7169 m., 9540 db. — Folyóirat. 89 m., 257 db. — Vegyes 2715 m., 3822 db. — Összesen 9973 m., 13619 db. —

Évi kiadása 481 frt 52 kr. — *b) Ifjúsági könyvtár.* Állománya: Tank. 295 db. — Olv. 1874 db. — Összesen 2169 db. — Kiadás 181 frt 33 kr. — (A hódmezővásárhelyi állami segélyben részesülő ev. ref. főgimnázium 1895/6 tanévi értesítője. — Min. jel.)

60. Iglói ág. ev. főgimnázium. (Alapították a XVIII. század végén.)
a) Tanári könyvtár. 1855-ben még csak ifjúsági iratokból állott. Az 1849-ben föloszlott »iglói magyar olvasó társaság« 130 db. szépirodalmi és politikai műből álló könyvtárát ajándékba nyerte. Ezóta Pákh Károly adományozott 1016 kt. könyvet. A tanulók pénzben járultak gyarapításához. Pákh Károly 34 évig kezelte és katalogizálta. Állománya: Szakm. 3746 m., 5371 db. — Folyóirat. 64 m., 360 db. — Vegyes 5496 m. 6621 db. — Összesen 5496 m., 6621 db. — (Ért. 5600 m., 8000 kt., 1500 füz.) — *b) Ifjúsági könyvtár.* Állománya: Tank. 150 db. — Olv. 3819 db. — Összesen 3969 db. — (Pákh Károly, Az iglói ág. h. ev. főgimnázium története. 1896. — Min. jel.)

61. Jászberényi közs. kath. főgimnázium. (Alapították 1767-ben.)
a) Tanári könyvtár. 1868-ban ajándékozta Arany Károly törvényszéki bíró értékes könyvtárát. — Állománya: Ön. szakm. 2263 m., 3497 db. — Tudományos folyóirat 18 m., 283 db. — Vegyes: 209 m., 283 db. — Értesítő 3110 m. — Összesen 5600 m., 7205 db. — *b) Ifjúsági könyvtár.* Állománya: Tank. 377 db. — Olv. 1344 db. — Összesen 1721 db. — (Ért. szerint: 1051 m., 1344 db.) — *c) Segélyegyesületi könyvtár.* Állománya: 377 db. — (A jászberényi közs. kath. főgimnázium értesítője az 1894/5 iskolai évről. Szerk. Barna Mihály kir. igazgató. Ebben: Sápy J., A jászberényi közs. kath. főgimnázium története. — Min. jel.)

62. Kalocsai Jézus-társaság érseki főgimnáziuma. (Alapították 1766-ban.)
a) A Jézus-társaság rendháza és főgimnáziuma tanári könyvtára. 1778-ban Patachich Ádám gr. érsek 17000 kötettel megvette a káptalani és érseki bibliotékának alapját. 1781-ben könyvnyomdája volt, melyet a piaristák vezettek. 1802-ben a pesti Landerer czég ezen könyvtárt bérbbe vette. 1878-ban alapított az observatorium szakkönyvtára mely az első években 4000 firtba került. 1896-ban Boros Imre kezeli plébános a millenniumra 730 kötet könyvet adományozott. Állománya: Ön. szakm. 6813 m., 11925 db. — Tudományos folyóirat. 48 m. — Vegyes 679 m., 718 db. — Összesen 7540 m., 12643 db. — *b) Ifjúsági könyvtár.* Állománya: Tank. 527 db. — Olv. 1261 db. — Összesen 1788 db. — (Ért. szerint: 4619 m., 7963 köt.) — (A Jézus-társasági kalocsai érseki főgimnázium értesítője az 1895/6 iskolai évre. Ebben: Komárik István: A kalocsai főgimnázium története a millenniumi évre 1766—1896. — Min. jel.)

63. Kaposvári állami főgimnázium. Ezen intézet öt könyvtárral rendelkezik. Ezek: *a) Tanári könyvtár.* Alapját Vály János táblabíró vetette meg 200 m., 284 db. theologiai (65 m.), történeti (20 m.), jogi és politikai (24 m.), klasszikus 6 m., orvosi (14.) és vegyes (14.) művel. 1827. évben vásárolták meg a Szabó-féle könyvtárt. Az 1853-iki rendezéskor 1606 kötetet számlált. Rendezték 1888/9. és 1894 évben. Állománya szakok szerint van elosztva: *α)* Magyar ny. és irod. 349 m., 517 db., 148 füz. — *β)* Földrajz és utazás: 107 m., 129 db., 17 füz. — *γ)* Chemia, phisika, astronomia, meteorologia: 86 m., 110 db., 26 füz. — *δ)* folyó-

iratok, hirlapok: 75 m., 533 db., 12 füz. — ε) Görög nyelv és irod. 86 m., 120 db., 114 füz. — η) Hittudomány. Erkölcsstan: 52 m., 66 db., 3 füz. — θ) Természettudomány, ethnologia és ethnographia 143 m., 177 db., 22 füz. — ζ) Idegen nyelv. 29 m., 29 db., 1 füz. — ι) Encyclopaedia. Szótár: 93 m., 167 db., 132 füz. — κ) Latin ny. és irod. 284 m., 411 db. 79 füz. — λ) Matematika. Rajzoló geometria: 110 m., 146 db., 19 füz. — μ) Német ny. és irod. 186 m., 298 db., 2 füz. — ν) Paedagogia, philosophia, esthetika: 201 m., 209 db., 76 füz. — ο) Testgyakorlat: 13 m., 10 db., 3 füz. — π) Általános nyelvtudomány: 17 m., 22 db., 3 füz. — ρ) Statisztika, jog- és államtudomány: 122 m., 105 db., 55 füz. — σ) Történet: 465 m., 807 db., 92 füz. — τ) Művészet: 24 m., 29 db. 3 füz. — υ) Vegyes 74 m., 91 db., 25 füz. — ω) Értesítő 128 m., 2440 füz. — Összesen 2644 m., 3979 db., 3262 füz. Értéke 9492 frt 72 kr. (Min. jel. szerint: Ön. szakm. 2441 m., 4256 db.; — tudományos folyóirat. 75 m., 545 db.; — vegyes 128 m., 2440 db. — Összesen 2644 m., 7241 db.) — b) *A somogyvármegyei könyvtár.* Alapította 1816-ban Festetics Lajos, a ki 4000 kötetből álló könyvtárát a megyének adományozta, ezért nevezik megyei könyvtárnak. A könyvtár gyarapítására az adományozó 1000 frtos alapítványt tett, melynek kamataiból gyarapították a könyvtárt. Az 1866. évben Jankovics László főispán a rendezetlen könyvtárt a gimnáziumnak adományozza azon czéllal, hogy azt a közönség is használhassa. Az alap ekkor 7485 frt 50 kr tőkéből állott, mely 164 frt 93 kr kamatot hozott. Az alap azóta fölnövekedett 17494 frtra; 1866. év óta 2—300 frttal gyarapították. Állománya: 2336 m., 4400 db., 486 füz. Értéke 4275 frt 18 kr. Találhatók benne XVI és XVII. századbéli latin munkák. — c) *Az engedélyezett tankönyvek gyűjteménye.* Állománya: 319 db., 385 frt értékben. — d) *Ifjúsági könyvtár.* Alapított 1858. évben. Szemák alapján rendeztetett. Állománya: Tank. 548 db., Olv. 1252 db. Összesen 1800 db. Értéke 1519 frt 92 kr. — e) *A segítő egyesület könyvtára.* Alapított 1887. évben. Állománya: 773 db. 460 frt értékben. — (A kaposvári m. kir. állami főgimnázium értesítője az 1894/5 iskolai évről. Szerk: Danilovics János igazgató. Ebben: A kaposvári m. k. áll. főgimnázium és Somogyvármegye egyesített könyvtárának címjegyzékei az 1889—94 évekről. Összeállította Medgyesi Lajos rend. tanár. — A kaposvári m. kir. állami főgimnázium története 1806—1895. Írták Bécsy Márton és Prilisauer főgimnáziumi tanárok. — Min. jel.)

64. Karczagi ev. ref. algimnázium. (Alapították 1722-ben.) a) *Tanári könyvtár.* Szakm. 550 m., 935 db. — Folyóirat. 65 m., 288 db. — Vegyes 2200 m., és db. — Összesen 2815 m., 3423 db. — a) *Ifjúsági könyvtár.* Tank. 600 db. — Olv. 295 db. — Összesen 895 db. — (A karczagi ev. ref. gimnázium értesítője az 1895/6 tanévről. Szerk. Simon Géza, hely. igazg. Ebben: Székely József, A karczagi ev. ref. gimnázium története 1702—1896. — Min. jel.)

65. Kassai premontrei róm. kath. főgimnázium. (Alapították 1584-ben.) a) *Jezsuita-könyvtár.* 1674-ben volt a jezsuitáknak nyomdájuk. Mikor 1682-ben Thökölyi Imre kiüzi a jezsuitákat, ezek néhány 1000 frtot érő könyvtárát hagytak hátra. 1735 óta esetről esetre fölirták a könyvtár gyarapodásait. A tagok halála után könyvek a könyvtárra szálltak, 1755-ben B. Andrassy József

10500 frt alapítványt tett, melyből 100 frt a könyvtárra esett. 1769-ben szerződés alapján a könyvtár helyisége a Szapáry-házban lett elhelyezve. 1773-ban két kötet inventariumot találtak. — *b) Házi könyvtár.* — *c) Tanári könyvtár.* Állománya: Ön. szakm. 3415 m., 5359 db. — Tudományos folyóirat 83 m., 453 db. — Vegyes 86 m., 112 db. — Összesen 3584 m., 6024 db. — (Ért. szerint: 4000 m., 5000 k.) — *d) Ifjúsági könyvtár.* Állománya: Tank. 2655 db. — Olv. 1798 db. Összesen 4453 db. — (Ért. szerint: 1500 m., 2000 db.) — (A jászóvári prémontrei kanonokrend kassai főgimnáziumának évi jelentése az 1894/5—95/6 évről, Dr. Stöhr Szilárd igazgatótól. Ebben: Dr. Farkas Róbert, A kassai kath. főgimnázium története. — A nyomdáról I. Magyar Könyvszemle, XI. évf. 234. l. — Min. jel.)

66. Kassai állami főreáliskola. (Alapították 1857-ben.) *a) Tanári könyvtár.* Állománya: Ön. szakm. 1716 m., 2947 db. — Tudományos folyóirat. 87 m., 951 db. — Vegyes 197 m., 212 db. — Összesen 2010 m., 4137 db. — *b) Ifjúsági könyvtár.* Állománya: Olv. 2408 db. — (A kassai állami főreáliskolának hazánk ezeréves fennállása alkalmából az iskola történetét magában foglaló értesítője az 1895/6 évről. Közli Gerevich Emil, kir. igazgató. Ebben: A kassai állami főreáliskola története. — Min. jel.)

67. Kecskeméti kegyes tanítórend főgimnáziuma. (Alapították a XVI. sz. végén.) *a) Tanári könyvtár.* Állománya: Szakm. 12125 m., 15280 db. — Folyóirat. 58 m., 600 db. — Vegyes 1275 m., db. — Összesen 13458 m., 17155 db. — *b) Ifjúsági könyvtár.* Állománya: Tank. 173 db. — Olv. 2201 db. — Összesen 2374 db. — (A kegyes tanítórend kecskeméti főgimnáziumának értesítője az 1895/6-iki tanévről, Peyer József igazgatótól. Ebben: Junker László tanár, A kegy. tanítórend kecskeméti főgimnáziumának története. — Min. jel.)

68. Kecskeméti ev. ref. főgimnázium. (Alapították 1714-ben.) *a) Tanári könyvtár.* Állománya: Ön. szakm. 1310 m., 1518 db. — Tud. folyóirat 11 m., 143 db. — Vegyes: 227 m., 254 db. — Összesen: 1548 m., 1915 db. — *b) Ifjúsági könyvtár.* Állománya: Tank.: 527 db. — Olv. 1261 db. — Összesen: 1738 db. — (Min. jel.)

69. Kecskeméti állami főreáliskola. (Alapították 1858-ban.) *a) Tanári könyvtár.* Évi kiadása: 581 frt. Állománya: Ön. szakm.: 1522 m., 4907 db. — Tud. folyóirat: 121 m., 905 db. — Vegyes: 94 m., 487 db. — Összesen: 1737 m., 6299 db. Értéke: 7587 frt 78 kr. — *b) Ifjúsági könyvtár.* Alapították 1878. évben. Állománya: 1305 db. (Min. jel. szerint: Tank.: 18. — Olv.: 1287 db. — Összesen: 1305.) Értéke: 1026 frt 63 kr. — (Min. jel.)

70. Keszthelyi prémontrei rend főgimnáziuma. (Alapították 1772-ben.) *a) Tanári könyvtár.* A premontreiek alapították jövetelükkor. 1850-ben rendezték, ekkor 3000 műből állott. Az 1890-iki rendezéskor 12 szakra osztották fel. Állománya: Ön. szakm.: 3905 m., 5024 k., 987 füz., 5609 db. — Tud. folyóirat: 200 m., 1229 k., 358 füz., 1200 db. — Vegyes: 2 m., 2 k., 208 füz., 208 db. — Összesen: 4107 m., 6255 k., 1553 füz., 7017 db. — (Min. jel. szerint 8465 m., 11374 db.) — *b) Ifjúsági könyvtár.* A hetvenes években alakult. Állománya: 651 m., 688 k., 270 db. (Min. jel. szerint: Tank.: 270 db. — Olv.:

651 db. — Összesen: 921 db. — *c) Segélyegyleti könyvtár.* 270 db. — Két helyiség. — (A keszthelyi kath. főgimnázium értesítője az 1895/6-iki évről, Dr. Burány Gergely igazgatótól. Ebben: Gyórfi Endre, A keszthelyi kath. főgimnázium története. — Min. jel.)

71. Kézdivásárhely-kantai minorita rend kath. algimnáziuma. (Alapították 1680-ban.) *a) Tanári könyvtár.* A mult században néhány klasszikusból és kéziratból állott. 1884-ben Demény Antal budapesti egyetemi tanár 1200 könyvet adományozott. Állománya: Szakm.: 371 m., 465 db. — Folyóirat: 9 m., 144 db. — Vegyes: 1840 db. (Min. jel. szerint: összesen: 380 m., 2449 db.) — *b) Ifjúsági könyvtár.* Állomány: Tank.: 185 db. — Olv.: 144 db. — Összesen: 329 — (Az erd. róm. kath. Status fenhatósága és a minorita rendiek vezetése alatt álló kézdi-vásárhely-kantai róm. kath. gimnáziumnak 200 éves és a magyar haza ezeréves fennállása alkalmából kiadott értesítője. Hassák Vidor igazgatótanártól. — Min. jel.)

72. Kézmárki ág. ev. főgimnázium. (Alapították 1533-ban.) *a) Tanári könyvtár.* 1772-ben az iskolai könyvtárt már az ifjuság is használja. Mudrony Pál gondnok a könyvtárt házába fogadja. 1848-ban nagyobb könyvhagyományok gazdagítják. 1850-ben Furmann J. Ede egyházi főfelügyelő 1500 kötetet hagyományoz. 1885 óta a közgyűlés határozata szerint a főlvételi díj $\frac{1}{5}$ -része a könyvtárra fordítatik. 1888-ban hagyaték útján kapja a 15000 kötetből álló Jóny-féle könyvtárt. 1873. és 1889/1890. években rendezések történtek. 1892-ben a könyvtári alap 1246 frt 25 kr. Állománya: Szakm.: 17792 m., 36672 db. — Vegyes: 12500 db. — Összesen: 17792 m., 49172 db. — *b) Ifjúsági könyvtár.* 1824-ben alakult a magyar önképzőköri társaság, melynek van könyvtára. Négy részből áll: *aa)* Ifj. magyar k. Alapították 1840. előtt. — *bb)* Ifj. német k. — *cc)* Magyar önképző kör könyvtára: 700 köt. — *dd)* Német önképző kör kvtar.: 200 k. Állománya: Olv.: 2799 db. — (Palcsó István, A késmárki ág. hitv. ev. kerületi lyceum története. — Min. jel.)

73. Kis-kun-félegyházai közs. kath. főgimnázium. (Alapították 1809-ben.) *a) Tanári könyvtár.* 1886-ban a városi közgyűlés Say Móricz igazgató sürgetésére évi 100 frtot szavaz könyvtári czélokra. 1894. óta a város gondoskodik róla évi 200 frttal. 6 szakból áll: *α)* Egyházi. Philos.: 55 m., 86 db. — *β)* Latin, görög, német, magyar nyelvészet: 96 m., 217 db. — *γ)* Földr. Tört. Arch. Numism.: 196 m., 353 db. — *δ)* Term. tud., Math. Term. rajz. Orvosi: 65 m., 149 db. — *ε)* Szépirod. folyóirat. 75 m., 263 db. — *η)* Encyclop.: 17 m., 42 db. — Összesen: 477 m., 1104 db. — (Kis-Kun félegyházi városi kath. főgimnázium értesítője az 1895/6-iki tanévről. Szerk. Holló László igazgató. — Min. jel.)

74. Kis-kun halasi ev. re. főgimnázium. (Alapították 1760-ban.) *a) Tanári könyvtár.* Állománya 26171 m., 31936 db. — *b) Ifjúsági könyvtár.* Állománya: Olv.: 953 db. — (Min. jel.)

75. Kis-szebeni kegyes tanítórend algimnáziuma. (Alapították 1740-ben.) *a) Tanári könyvtár.* Állománya: Ön. szakm.: 678 m., 1332 db. — Tud. folyóirat: 16 m., és db. — Vegyes: 780 db. — Összesen: 694 m., 2128 db. —

(Értesítő szerint: 433 db., 101 füz.) Értéke: 1081 frt 73 kr. — *b) Ifjúsági könyvtár.* Állománya: Tank.: 55 db. — Oly.: 620 db. — Összesen: 675 db. — (Értesítő szerint: 394 db.) Értéke: 200 frt. — (A kegyes tanító-rendiek vezetése alatt álló kis-szebeni gimnázium értesítője az 1895/6-ik iskolai évről. Szerk. Viszolaicsky István. igazg. — Min. jel.)

76. Kis-ujszállási ev. ref. főgimnázium. (Alapították 1790-ben.) *a) Tanári könyvtár.* Állománya Szakm.: 1785 m., 8194 db. — Folyóirat: 75 m., 4635 db. — Vegyes: 24 m., 87 db. — Összesen: 1884 m., 12916 db. — *b) Ifjúsági könyvtár.* Állománya: Tank.: 141 db. — Oly.: 531 db. — Összesen: 672 db. (Dr. Pruzsinszky Pál, A kisujszállási ev. ref. főgimnázium története. — Min. jel.)

77. Kolozsvári kegyes tanító-rend főgimnáziuma. (Alapították 1776-ban.) *a) A r. k. liceumi könyvtár.* Az 1773-ban visszamaradt jezs. könyvtárból eredt. A jezsuiták távozásával a könyvtár az erd. kath. tanulmányi alap vállaira nehezedett. 1777-ben Gróf Bánffy Dénes egyet. kir. igazgató oda törekszik, hogy a Bécsben levő tekintélyes jezsuita könyvtárt megszerezze, és hogy a gr. Apor által hagyományozott 200 frtot, melynek kamatai 1698—1772. időszakban a könyvtár gyarapítására szolgáltak, a könyvtárnak biztosítsa, kísérlete nem sikerült. 1778-ban Pállya István piarista házfőnök kieszközli Bécsben, hogy a könyvtár nyilvános legyen. Ezóta kezelik a piaristák. 1828-ban I. Ferencz király 5515 sz. a. a tanulmányi alaphól évi 300 frtot juttat. Ugyanazon évi 4546 sz. kir. rendelet szerint a magyarországi és erdélyi nyomdák egy példányt tartoznának neki adni. — *b) Tanári könyvtár.* Állománya: Ön. szakm.: 6247 m., 7816 db. — Vegyes: 1492 m., 2521 db. Összesen: 7739 m., 10337 db. — *c) Ifjúsági könyvtár.* Áll. Tank.: 780 db., Oly.: 2387 db. Összesen: 3167 db. — (A kolozsvári piarista főgimnázium 1876/7-ik évi értesítője. — Min. jel.)

78. Kolozsvári ev. ref. főgimnázium. (Alapították 1622-ben.) *a) Tanári könyvtár.* Állománya: Szakm.: 18243 m., 25447 db. — Folyóirat: 178 db. — Vegyes: 174 db. — Összesen: 18417 m., 25799 db. — *b) Ifjúsági könyvtár.* Állománya: Tank.: 410 db. — Oly.: 3216 db. — Összesen: 3626 db. — (Min. jel.)

79. Kolozsvári unitárius főgimnázium. (Alapították 1566-ban.) *a) Főiskolai könyvtár.* Állománya: 530 m., 710 k., 55 füz. Gyarapítják a főiskolai pénztárból és az alapokból. — *b) Van még külön Vegyes, Brassai, Farkas és Augustinovich-könyvtár.* Összes állományuk: Szakm.: 11021 m., 26990 db. — Folyóirat: 773 m., 2378 db. — Vegyes: 2886 m., 2996 db. — Összesen: 32364 db. — (Min. jel. szerint: Szakm.: 19925 m., 26810 db. — Folyóirat: 773 m., 2344 db. — Vegyes: 2726 m., 2846 db. — Összesen: 23424 m., 32000 db.) — *c) Ifjúsági könyvtár.* Állománya: Tank.: 36 db. — Oly.: 2892 db. Összesen: 2928 db. — (A kolozsvári unit. főiskola értesítője. — Min. jel.)

80. Komáromi Szent-Benedekrend algimnáziuma. (Alapították 1649-ben.) *a) Jezsuita könyvtár.* 1764-ben a rezidencia szárnyépületének építésekor a szükséges könyvtári helyiséget is fölépítik. Ekkor 7 szakból állott: 72 munkát tartalmazott. 1774-ben Buzás Nep. János katalógusában van 20 szak, és 2854 m. Ezek egy

részét az exjezsuiták maguknál tartották. 1777-ben Vörös Antal igazgató új összeírást kíván. 1779-ben keresik az elkallódott Hevenessy-féle kéziratokat. 1781-ben az alispán: Kemény fölszólítására és a katonai hatóság közbenjárására végre elkészült az összeírás. Vezeric Dávid benzés igazgató készítette. (Libri selecti in Bibliotheca Comaromiensi.) 1782-ben Kovachich M. az átvevést nem eszközölte. 1784. Balassa Ferencz főigazgató Borányi Mór igazgatótól átvette a könyvtárt. — *b) Tanári könyvtár.* 1778-ban kapott 100 frtot taneszközökre, 14 frt 26 krét könyveket vásárolnak. 1781. évben leltározták. Állománya: Ön. szakm. 3632 m., 6248 db. — Tudományos folyóirat. 44 m., 688 db. — Vegyes 2097 m. db. — Összesen 5773 m., 9033 db. — *c) Ifjúsági könyvtár.* Állománya: 1560 db. — (A Pannonhalmi Benedekrend komáromi négy osztályu kath. gimnáziumának értesítője az 1893/4 és 94/5 iskolai évről. Ebben: Németh Vilmos, A komáromi kath. gimnázium története a Jézus társaság vezetése alatt. — Min. jel.)

81. Körnöczbányai állami főreáliskola. (Alapították a XV. században.)
a) Tanári könyvtár. 17 szakra van osztva. Állománya: Ön. szakm. 2955 m., 5501 db. — Tudományos folyóirat. 54 m., 551 db. — Vegyes 3191 db. — Összesen 3009 m., 9243 db. (Értesítő szerint 6052 db.) — Értéke 13465 frt 08 kr. — *b) Ifjúsági könyvtár.* Állománya 2181 db. (Min. jel szerint: Olv. 2200.) — Értéke 2461 frt 22 kr. — (A körnöczbányai m. kir. állami főreáliskola huszonötödik évi értesítője. 1894/5. Szerkeszté Schröder Károly, kir. igazgató. Ebben: Hlatky József és Schröder Károly, a körnöczbányai középiskola története a XVI. századtól a jelen korig. A honfoglalás ezredik évfordulóján. Kiadja a körnöczbányai állami főreáliskola igazgatósága. — Min. jel.)

82. Kőszegi Szent-Benedekrend algimnáziuma. (Alapították 1677-ben.)
a) A jezsuiták könyvtára. A rend távoztával Say jezsuita könyvtáros a könyveket nem akarta átengedni. Balassa gr. 66 könyvet követelt, mire 232 theologiai és 413 katolikus munkát küldtek föl. 1778-ban az ez évi jegyzék szerint: 1329 m. Kőszegen maradt. — *b) Tanári könyvtár.* 1815-ben a kevés mű miatt a benzések elégedetlenek vele. 1856-ban Cseörghő Loránt 768 m., 1166 db. adományozott. 1857-ben Bely Fidél 105 m., 141 db. adományozott. 10 szakból áll: *α)* Vallás. 1756 db., 843 füz. — *β)* Jog és államtud. 352 db., 42 füz. — *γ)* Math. Term. tud. orvos. 519 db., 114 füz. *δ)* Philos.: 237 db., 28 füz. — *ε)* Paed. Didact.: 207 db., 29 füz. — *η)* Világtört.: 430 db., 60 füz. — *θ)* Magy. tört.: 415 db., 119 füz. — *ζ)* Földr.: 334 db., 45 füz. *ι)* Nyelv. és irod.: 1895 db., 88 füz. — *κ)* Vegyes 200 db., 26 füz. — *λ)* Van 699 db., 367 füz. duplum; 1242 db., tankönyv. — Összesen 8286 db., 1634 füz. — (Min. jel szerint: Ön. szakm.: 3259 m., 5566 db. — Tudományos folyóirat. 64 m., 895 db. — Vegyes 2382 m., 7974 db.) — *b) Ifjúsági könyvtár.* Állománya: Tank.: 1920 db. — Olv.: 1149 db. — Összesen 3069 db. — (Értesítő szerint: 673 m., 754 db., 395 füz.) — (A pannohalmi Szent Benedekrend kőszegi gimnáziumának értesítője az 1894/5 iskolai évről. Szerk: Pacher Donát igazgató. Ebben: A kőszegi gimnázium története. 1677—1895. — Min. jel.)

83. Kún-szent-miklósi ev. ref. algimnázium. (Alapították 1734-ben.)
a) Gimnáziumi könyvtár. 1764-ben 76 kötetből állt. 1817-ben A konzisztorium

főfelvizsgálta; volt 62 kt. 1819-ben gyarapodott 58 művel. 1830-ban Szeniczai Szalay István dabasi birtokos 829 kötetet adományozott. 1851-ben új leltár készült, mely szerint a könyvtár 1376 kötetből állott. Állománya: 4000 kt. 500 füz. — *b) Tanári könyvtár.* Alapították 1886-ban 8 szakból áll: *α)* Magy. ny.: 62 m., 121 db. — *β)* Tört. Föld.: 60 m., 100 db. — *γ)* Class. phil.: 48 m., 59 db. — *δ)* Menny.: 28 m., 34 db. — *ε)* Term. tud.: 27 m., 28 db. *η)* Ném. ny.: 9 m., 12 db. — *θ)* Vegyes 25 m., 32 db. — *ζ)* Foly.: 15 m., 203 db. — Összesen 274 m., 589 db. — (Min. jel. szerint: Szakm.: 289 m., 513 db. — Foly.: 26 m., 395 db. — Vegyes 260 m., 330 db. — Összesen 575 m., 1238 db.) — *c) Ifjúsági könyvtár.* Állománya: Tank.: 100 db. — Olv. 556. db. Összesen 656 db. — (Min. jel.)

84. Lévai kegyes tanítórend főgimnáziuma. (Alapították 1815-ben.) *a) Házi könyvtár.* 1817-ben Ugróczy rendezte. Volt 2074 kötet. Nagyobb adományozások voltak: 1820. 25. 26. 29. 31. 59. és 1892. években. Áll 7822 kötetből, 1255 füz. 45 évf. hirlap. Vannak kéziratai is. — *b) Tanári könyvtár.* Alapították 1852. 17 szakból áll. *α)* Hittud.: 82 m., 112 db. — *β)* Bölcs.: 26 m., 37 db. — *γ)* Paed. 24 m., 41 db. — *δ)* Magy. ny. 156 m., 331 db. — *ε)* Lat. ny. 134 m., 197 db. — *η)* Gör. ny.: 28 m., 56 db. — *θ)* Ném. ny.: 45 m., 69 db. — *ζ)* Tört.: 173 m., 390 db. — *ι)* Föld.: 50 m., 64 db. — *κ)* Term. rajz. 93 m., 153 db. — *λ)* Term. tan.: 27 m., 35 db. — *μ)* Menny.: 41 m., 59 db. — *ν)* Rajz: 9 m. és db. — *ο)* Szótár. Lex. 46 m., 167 db. — *π)* Vegyes 25 m., 38 db. — *ρ)* Folyóirat: 29 m., 238 db. — *δ)* Kép: 31 db. — Összesen 988 m., 2027 db. — (Min. jel. szerint: Ön. szakm.: 993 m., 1800 db. — Tudományos folyóirat. 30 m., 249 db. — Vegyes 80 m., 43 db. — Összesen 1103 m., 1892 db.) Értéke: 3790 frt 75 kr. — *c) Ifjúsági könyvtár.* Állománya: Tank.: 291 db. — Olv. 1487 db. — Összesen 1778 db. (Ért.: szerint: 1191 m., 1517 db.) Értéke: 1788 frt 11 kr. — (A lévai kegyesrendi főgimnázium értesítője az 1895/6. tanévre. Dr. Tóth György igazgatótól. Ebben: Dr. Tóth Gy., A lévai kegyes tanítórendi gimnázium története. — Min. jel.)

85. Losonci állami főgimnázium. (Alapították 1590-ben.) *a) Tanári könyvtár.* Alapját képezi az ev. ref. gimnáziumtól átvett 5415 kötet. A könyvtár 1849. évben sokat szenvedett tüzvész által. 1877-ben nagyobb rendezés volt. Az állam vezetése alatt 8094 kötettel szaporodott. 1894-ben 13509 kötet és füzetből állott 10053 frt 15 kr. értékben. Évenként 500 frtot fordítanak rá. Fölosztása szakszerű. Van 11 szakasza. Még pedig: *α)* Hittudomány. *β)* Bölcsészet. *γ)* Folyóiratok. *ο)* Nyelvészet. *ε)* Szépirodalom. *η)* Ó nyelvészet *θ)* Történet. *ι)* Földrajz. *κ)* Mennyiségtan. *λ)* Természettudományok. *μ)* Értesítők. Állománya: Szakm.: 6405 m., 9570 db.; — Folyóirat: 198 m., 969 db. — Vegy.: 2778 db. — Összesen 6603 m., 13317 db. — *b) Ifjúsági könyvtár.* Alapították 1875/6 évben. Állománya: 2615 db. 3559 frt 08 kr értékben. (Min. jel. szerint: Tank.: 876 db.; — Olv.: 2921 db. — Összesen 3797 db.) Rendezte Latkóczy Mihály. — (A losonci magy. kir. állami főgimnázium értesítője 1894/5. Közli: Gresits Miksa igazgató. Ebben: A losonci gimnázium vázlatos története. — Min. jel.)

86. Lőcsei kir. kath. főgimnázium. (Alapították a XV. században.) *a) Tanári*

könyvtár. Állománya: Ön. szakm.: 1693 m., 5660 db. — Tudományos folyóirat.: 124 m., 518 db. — Vegyes 120 m., 837 db. — Összesen 1937 m., 7015 db. — *b) Ifjúsági könyvtár.* Állománya: Tank.: 198 db. — Oliv.: 2894 db. — Összesen 3092 db. — (Min. jel.)

87. Lőcsei állami főreáliskola. (Alapították a XVI. században.) *a) Tanári könyvtár.* 1887/8-ban rendezték. Szakfőosztása a következő: *α)* Magy. ny. irod.: 622 db., 379 füz. — *β)* Ném. ny. irod. 241 db., 29 füz. — *γ)* Francia ny. irod. — *δ)* Bölc. Paed.: 201 db., 16 füz. — *ε)* Földr.: 206 db., 60 füz. *η)* Tört.: 865 db., 205 füz. — *θ)* Menny.: 98 db., 69 füz. — *ζ)* Term. rajz: 234 db., 32 füz. — *ι)* Term. tan: 92 db., 23 füz. — *κ)* Vegyt.: 132 db., 21 füz. — *λ)* Ábrázoló mért.: 127 db., 24 füz. — *μ)* Szabadkézi rajz: 14 db., 175 füz. — *ν)* Szótár: 75 db., 91 füz. — *ο)* Folyóirat: 476 db., 487 füz. — *π)* Vegyes: 393 db., 246 füz. — *ρ)* Görög, latin, szláv ny.: 95 db., 8 füz. *σ)* Torna: 12 db. — *τ)* Angol ny.: 7 db. — Állománya: Ön. szakm.: 1757 m., 5190 db. — Tudományos folyóirat. 62 m., 928 db. — Vegyes 80 m., 611 db. — Összesen 1899 m., 6725 db. — *b) Roth Samu-féle könyvtár.* Roth Samu tanár hagyatéka. Állománya: 238 db., 500 füz. — *c) Ifjúsági könyvtár.* Alapították 1887/8. évben. Állománya: Tank.: 1142. — Oliv.: 1192. — Összesen 2334 m. — (A lőcsei egykori ág. ev. gimnázium és a jelenlegi m. kir. állami főreáliskola története. Szerkesztette és részben írta Dr. Demkó Kálmán állami főreáliskolai igazgató. Ebben: A lőcsei evangelicus gimnázium története. Írta Kupetz Lykurg. Az ev. gimn. volt utolsó rektora és az állami főreáliskola története. Írták Kupetz Lykurg, Dr. Roth Samu, Dr. Demkó Kálmán. — Min. jel.)

88. Lugosi állami főgimnázium. (Alapították 1823-ben.) *a) Tanári könyvtár.* Állománya: Szakm., 651 m., 742 db.; Folyóirat. 31 m., 163 db.; Vegy.: 1324 m., 4269 db. — Összesen 2125 m., 5554 db., 4375 frt 64 kr. értékben. (Min. jel. 2006 m., 5174 db.) — *b) Ifjúsági könyvtár.* Két részből áll: *α)* alsó könyvtár. 258 m., 278 db., 237 frt 24 kr. — *β)* felső könyvtár. 379 m., 481 db., 623 frt 18 kr értékben. Összesen 637 db. olvasmány. — (A lugosi m. kir. állami főgimnázium értesítője az 1894/5 iskolai évről. Közzéteszi Putnoky Miklós igazgató. Ebben: Bellegi Károlytól. A lugosi állami főgimnázium története. Min. — jel.)

89. Magyar-óvári kegyes tanítórend algimnáziuma. (Alapították 1739-ben.) *a) Házi könyvtár.* 1739-ben alapja egy láda könyv. 1820 óta tetemesen szaporodott. Legnagyobb jótévedője Szalé János volt, ki 10,000 frt alapítványt tett, melynek 5% kamatainak fele a kápolnáé, fele a szertáraké. Így évenként 105 frt a könyvtáré. Van igen sok régi könyve. 16 szakból áll: *α)* Hittud.: XVI. század: 15 m., XVII. sz.: 44 m., XVIII. sz.: 371 m. — *β)* Bölc. Paed. Encycl.: XVI. sz. 4 m., XVII. sz. 6 m., XVIII. sz. 142. — *γ)* Magy. ny.: XVIII. sz. 30 m. — *δ)* Ném. ny.: XVII. sz. 30 m. — *ε)* Class phil.: XVI sz. 14 m., XVII. sz. 37 m., XVIII. sz. 127 m. — *η)* Tört.: XVI. sz. 1 (Valerii Max. op. cum. interpr. Oliv. Assignaneus. Ven. 1487.) XVI. sz. 5 m., XVII. sz. 22 m., XVIII. sz. 48 m. — *θ)* Földr.: XVI. sz. 3 m., XVII. sz. 4 m., XVIII. sz. 41 m. — *ζ)* Term. rajz: XVI. sz. 3 m., XVII. sz. 1 m., XVIII. sz. 15 m., — *ι)* Term. tan.: XVII. sz. 2 m., XVIII. sz. 26 m. — *κ)* Chemia:

XVIII. sz. 1 m. — λ) Menny. Rajz.: XVII. sz. 6 m., XVIII. sz. 41 m. — μ) Szónokok: XV. sz. 1 m. (Silvii Aen. Ep. et Conc. 1481.) XVI. sz. 8 m., XVII. sz. 12 m., XVIII. sz. 100. — ν) Jog. Pol.: XVI. sz. 6 m., XVII. sz. 12 m., XVIII. sz. 105 m. — ο) Orvostan: XVI. sz. 1 m., XVII. sz. 1 m., XVIII. sz. 6 m. — π) Folyóiratok: XVIII. sz. 4 m. — ρ) Más nyelvek: XVII. sz. 5 m., XVIII. sz. 13 m. — σ) Vegyes: XVI. sz. 5 m., XVII. sz. 12 m., XVIII. sz. 101 m. — Összesen: 3985 m., 6130 köt., 6725 db. — Értéke 10,000 frt. — A közlött katalogusban az egyes művek sokszor ismétlődnek más szakokban. Néhol a cím nem teljes, az évszám hiányzik. — b) *Tanári könyvtár.* A 70-es években alapították. 14 szakból áll. Állománya: Ön. szakm.: 2271 m., 1332 db. — Tud. folyóirat: 80 m., 523 db. — Vegyes: 915 m., 2955 db. — Összesen: 3266 m., 4810 db. — (Ért. szerint: 1513 m. 2895 köt., 3090 db., 2160 füz.) — Értéke: 4500 frt. — c) *Ifjúsági könyvtár.* Állománya: Tank.: 2331 db., Olv.: 1167 db. — Összesen: 3498 db. — (Ért. szerint: 663 m., 807 köt., 984 db.) — Értéke: 850 frt. — (A kegyes tanítórendiek vezetése alatt álló magyar-óvári gimnázium értesítője. 1894/5. Rappenberger Vilmos igazgatótól Ebben: A gimnázium könyv- és szertárainak leltára. — Min. jel.)

90. Makói állami főgimnázium. (Alapították 1852-ben.) a) *Tanári könyvtár.* A gimnáziummá alakított polgári iskolából átvett 219 db. művet, mely most 352 dbbá nötte ki magát. Kiadása évente 150 frt. — b) *Ifjúsági könyvtár.* Ugyanonnan átvett 429 db. munkát, jelenleg 501 db. van. Rendelkezik egy gimnázialis könyvtári alappal. — (A makói m. kir. áll. főgimnázium 1895/6-ik évi I. értesítője. Közli Dr. Tóth Sándor igazgató. — Min. jel.)

91. Máramaros-szigeti kegyes tanítórend algimnáziuma. (Alapították 1730-ban.) a) *Tanári könyvtár.* Állománya: Ön. szakm.: 651 m., 1525 db. — Tud. folyóirat: 53 m., 1386 db. — Vegyes: 94 m., 333 db. — Összesen: 798 m., 2244 db. — b) *Ifjúsági könyvtár.* Állománya: Olv.: 910 db. — (A m.-szigeti kegyes tanítórendi gimnázium értesítője az 1893/4-ik tanév végén, Malonyay István igazgatótól. Ebben: A m.-szigeti kegyesrendi gimnázium vázlatos története. — Min. jel.)

92. Máramaros-szigeti ev. ref. főgimnázium. (Alapították 1542-ben.) a) *Tanári könyvtár.* Állománya: Folyóirat: 270 db. — b) *Ifjúsági könyvtár.* Állománya: Tank.: 80 db. — Olv.: 800 db. — Összesen: 880 db. — (Min. jel.)

93. Maros-vásárhelyi róm. kath. algimnázium. (Alapították 1702-ben.) a) *Tanári könyvtár.* 1851-ben a transpositó levéltárban 211 könyv is volt. Az ötvenes években Zetelaki Miklósi Sándor nagyobb adományt tett. 1870-ben Paal Gyula tanár alaposan rendezi a könyvtárt. Állománya: Ön. szakm.: 763 m., 1310 db. — Tud. folyóirat: 19 m., 286 db. — Összesen: 782 m., 1596 db. (Értesítő szerint: 957 m.) Értéke: 3755 frt. Évi kiadás több 300 frtnál. (1883—95-ig 2593 frt.) — b) *Ifjúsági könyvtár.* Alapította Paal Gyula. Állománya: Tank.: 50 db. — Olv.: 911 db. — Összesen: 961 db. Értéke: 3321 frt. Évi kiadás az ifjúság száma szerint növekedik, mivel ez 1 firtal járul hozzá személynként. (1883-tól 95-ig ez 1333 frtolt tett ki.) — (A marosvásárhelyi

róm. kath. gimnázium értesítője az 1794/5-ik iskolai évről. Szerk. Karácsony Márton igazg. Ebben: A marosvásárhelyi r. k. gimnázium és nevelő-ház története. — Min. jel.)

94. Marosvásárhelyi ev. ref. főgimnázium. (Alapították 1718-ban.) *a) Nagy könyvtár.* A kollegiumnak volt nyomdája. 1630-ból megvannak a könyvnyomdásznak szóló 6 pontból álló törvények. A könyvtár alapját a partikulának 50 könyve képezi, melyek a XVII. sz.-ból a XVIII. századba átjöttek, alapját képezi továbbá a s.-patak-gyulafejevári kollegium 120 könyve, melyeket Csulai György (1650—60.) Sárospatakról Gyula-Fejérvárra, innen Vásárhelyre hozott. Ezen korbéli nevezetesebb adakozók: Buzinkai Mihály, Pósházi János, Kaposi Sámuel. — A mult században leginkább Nagy-Szebenből, Kolozsvárról és Nagy-Enyedről szereztek könyveket. Az akkor főnnálló magyar nyelvmivelő társaság, működése kezdetén sokat vásárolt. A külföldről is vásároltak műveket. A század végén a könyvtári alapítványok összege 7391 frt volt. Nevezetesebb adományozók: 1772-ben Nagyenyedi báró Szilágyi Sámuel és Borosjenői gróf Székely Ádám 1777-ben Wittenbach marburgi egyetemi tanár. 1788-ban gróf Rédei Zsuzsána. 1790-ben Bacs István, 1800-ban Dr. Mátyus István. 1829-ben Dr. Sz. Szotyori János. 1854-ben Dósa Elek. 1856-ban Bolyai Farkas. A könyvtári alap 1811-ben 2922 frt. 1848-ban 2000 frt. Czímtározás volt 1832., 1858., 1872. években 1836-iki előjárósági határozat alapján a könyvtár főfelügyelője a filológiai tanára. A könyvtárost az esküdtek köréből a generalis sedria 2 évre választja. Van kis okmány gyűjteménye. Évi átalánya 500 frt. Állománya: Szakm.: 18914 m., 23560 db. — Folyóirat: 101 m., 245 db. — Vegyes: 1579 db. — Összesen: 19015 m., 25384 db. — (Értesítő szerint: 16124 m., 20247 k., 5917 füz.) Értéke 40656 ft. A berendezés értéke: 500 frt. — *b) Ifjúsági könyvtár.* Állománya: 1205 m., 1972 db. — (Min. jel. szerint: Tank: 759 m., 1181 db.) Értéke: 1972 frt; a berendezés értéke: 70 frt. — (A marosvásárhelyi ev. ref. kollegium értesítője az 1894/5-ik iskolai évről. Irta Horváth József igazg. — Koncz József, A m.-vásárh. helv. hitv. főtanodai könyvtár ism. Magyar Könyvszemle, 1879. — Min. jel.)

95. Medgyesi ág. ev. főgimnázium. (Alapították a XVI. században.) *a) Tanári könyvtár.* Állománya: Szakm.: 5015 m., 10222 db. — Folyóirat: 182 m., 852 db. — Vegyes: 9048 m., 7048 db. — Összesen: 14245 m., 18122 db. — *b) Ifjúsági könyvtár.* Állománya: Tank.: 91 db. — Olv.: 1267 db. — Összesen: 1358 db. — (Min. jel.)

96. Mezőturi ev. ref. főgimnázium. (Alapították a XIX. sz.-ban.) *a) Tanári könyvtár.* Szakm.: 1378 m., 2357 db. — Folyóirat: 33 m., 396 db. — Vegyes: 1200 m., db. — Összesen: 2611 m., 3953 db. — *b) Ifjúsági könyvtár.* Állománya: Tank.: 176 db. — Olv.: 410 db. — Összesen: 586 db. — (Min. jel.)

97. Miskolczi kir. kath. algimnázium. (Alapították 1724-ben.) *a) Tanári könyvtár.* 1886-ig a szertárakkal együtt kezelték. Ekkor a szomszédos Debreczeny házba helyezték át. 1891-ben ezen helyiségét megnagyobbították. Állománya: Ön. szakm.: 817 m., 3013 db. — Tud. folyóirat: 43 m., 203 db. — Vegyes: 108 m., 629 db. — Összesen: 968 m., 3845 db. — *b) Ifjúsági*

könyvtár. Állománya: Tank.: 784 db. — Olv.: 714 db. — Összesen: 1498 db. — (A miskolczi kir. kath. gimnázium története az 1896-iki milleniumi évre, Bajay Amandtól. — Min. jel.)

98. Miskolczi ev. ref. főgimnázium. (Alapították 1648-ban.) *a) Tanári könyvtár.* Állománya: Szakm.: 7314 m., 13109 db. — Folyóirat: 116 m., és db. — Vegyes: 237 m., és db. — Összesen: 7667 m., 13462 db. — *b) Ifjúsági könyvtár.* Állománya: Olv.: 1736 db. — (Min. jel.)

99. Munkácsi állami főgimnázium. (Alapították 1765-ben.) *a) Tanári könyvtár.* 13 szakaszból áll, ugymint: *α)* Történet. Földrajz: 409 m., 850 db. — *β)* Magyar nyelv és irodalom: 303 m., 475 db. — *γ)* Német nyelv és irodalom: 114 m., 228 db. — *δ)* Classica philologia: *aa)* Latin ny.: 134 m., 225 db. *bb)* Görög ny.: 50 m., 61 db., 1 füz. — *ε)* Vegyes nyelvek: 28 m., 34 db. — *η)* Jog- és államtudomány: 169 m., 342 db., 11 füz. — *θ)* Hittudomány: 62 m., 274 db., 6 füz. — *ζ)* Természet-tudományok: *aa)* Vegyes: 62 m., 88 db., 1 füz. — *bb)* Temészettan: 30 m., 33 db. — *cc)* Természetrajz: 48 m., 62 db., 3 füz. — *dd)* Geologia. Vegytan: 95 m., 73 db., 7 füz. — *ee)* Csillagászat. Meteorologia: 11 m., 12 db. — *ι)* Matematika. Geometria: 39 m., 43 db. — *κ)* Bölcsészlet. Szépészet: 62 m., 79 db. — *λ)* Paedagógia: 124 m., 157 db., 3 füz. — *μ)* Encyclopaedia: 41 m., 113 db. — *ν)* Vegyes: 169 m., 246 db., 52 füz. — Összesen szakm.: 1754 m., 3009 db. — Folyóirat: 54 m., 70 db. — Vegy.: 2300 db. Azaz: 1808 m., 6009 db. — *b) Ifjúsági könyvtár.* Olv.: 1045 db. — (A munkácsi magyar királyi állami főgimnázium története és az 1895/6-iki tanévi Értesítője. A magyar haza ezer éves fennállásának emlékére közli Fankovich Sándor gazgató. — Min. jel.)

100. Nagybányai állami főgimnázium. (Alapították 1545-ben.) *a) Tanári könyvtár.* Könyvtárainak története megjelent e folyóiratnak 1896. évi folyamában. Jelen állománya szakok szerint: *α)* Vallás: 74 m. — *β)* Magy. ny.: 155 m. — *γ)* Ném. ny.: 27 m. — *δ)* Lat. ny.: 152 m. — *ε)* Gör. ny.: 63 m. — *η)* Tört.: 218 m. — *θ)* Földr.: 47. — *ζ)* Term. r.: 61 m. — *ι)* Term. tan: 36 m. — *κ)* Menny.: 36 m. — *λ)* Bölcs.: 78 m. — *μ)* Vegyes: 54 m. — (Min. jel. szerint: Szakm.: 835 m., 1472 db. — Folyóirat: 25 m., 198 db. — Vegy.: 40 m., 124 db. — Összesen: 900 m., 1794 db.) Rendezték Dergáts Sándor és Szemik János. — *b) Ifjúsági könyvtár.* Alapították az ötvenes években. Jelenleg a Szemák-féle katalógus szerint csoportosul. Állománya: Tank. 270 db. — Olv.: 1173 db. — Összesen: 1443 db. — (Morvay Győző, A középkoraink története Nagybányán. — Morvay Győző, Két nagybányai régi könyvtár. Magyar Könyvszemle, 1896. évf. I. l. — Min. jel.)

KERTBENY KÁROLY KÖNYVÉSZETI TÖREKVÉSEI.

ABAFI LAJOSTÓL.

— Első közlemény. —

Saját állítása szerint *Kertbeny* már a 40-es évek elején, midőn *Heckenast* Gusztáv pesti könyvkereskedésében alkalmazva volt, általános magyarországi könyvészet létesítését tűzte ki élte egyik főczéljául. Ebbeli előmunkálatai azonban huzamosb ideig pihentek, mivel a könyvkereskedői pályáról csakhamar a katonaira lépett át, s ezt is elhagyva a külföldet járta be. Időközben, a 40-es évek közepén, tartózkodott ugyan Pesten is, de akkoriiban aligha folytatta ez irányú kutatásait. Csak a szabadságharcz után, midőn 1852—1855-ig többnyire Pesten időzött, látott ismét a munkához, sőt egy ideig kizárólagosan könyvészettel foglalkozott.

1854-ben már kész tervvel is lépett fel. Az 1848—1853. évek könyvészetét szándékozta kiadni s azt évenként évkönyv alakjában folytatni. Erre vonatkozó felhívása (melyet nem ismerünk) azonban nem találkozott a remélt visszhangra.

Külföldről érkezett ugyan 120 előfizető Német-, Angol-, Svéd-, Francia- és Olaszországból, köztük *János szász király*, *Humboldt Sándor*, *Grimm Jakab*, *Gervinus*, *Bettina Ármin*, *Liszt Ferencz* stb., a könyvtárak közül a British Museum, valamint a heidelbergi, berlini, erlangeni, göttingeni, greifswaldi, königsbergi és wolfenbütteli egyetemek könyvtárai, de a hazából alig jelentkezett megrendelő. S ennél fogva a mű kiadására nem mutatkozott lehetőség, daczára annak, hogy oly férfiak, mint *Ürményi József*, *Danielik János*, gróf *Teleki József*, báró *Eötvös József*, *Hunfalvy Pál*, báró *Kemény Zsigmond*, *Toldy Ferencz*, *Ipolyi Arnold*, *Lugossy József*, *Csengery Antal* és mások a legélenkebb érdeklődéssel viseltettek iránta.

Sikerült azonban Kerbenynek *Számvald* Gyulában oly vállalkozót nyerni, a ki hajlandó volt, megfelelő számú előfizetőnek jelentkezése esetére, nagyobb terjedelmű, az 1800—1854. éveket felölelő magyarországi könyvészetet kiadni. Erre nézve 1855-ben (*Pesti Napló*, 87. sz.) közös felhívást bocsátottak ki, mely a mű tartalmára, berendezésére és feladatára nézve a következőket mondta el:

Magyar könyvészet 1800—1854.

Jegyzéke minden bármely nyelven akár Magyarországon nyomtatott, akár külföldön megjelent, de tartalmuk, szerzőjük, kiadó-joknál stb. fogva Magyarországra vonatkozó könyveknek; továbbá minden Magyarországon kiadott naplónak, havi és heti iratoknak, minden egyes évfolyam tartalmának részletes kimutatásával; végre mindennemű zeneművek-, műcikkek- és térképeknek. Betűrendileg összeállítva, a magyar és szláv czimeknek mellette álló német fordításával, a nyomtatási hely, kiadó, alak, lapszám, bolti ár pontos kijelölésével, valamint a szerzők, fordítók és egyes tudományos szakok négyzseres lajstromával ellátva.

Tartalom: I. *Könyvek.* 1. Magyar nyelven 12,000. 2. Magyar és német nyelven 200. 3. Német nyelven 6000. 4. Latin nyelven 500. 5. Tót nyelven 200. 6. Illyr nyelven 100. 7. Szerb nyelven 700. 8. Lengyel nyelven 8. 9. Orosz nyelven 10. 10. Cseh nyelven 20. 11. Angol nyelven 100. 12. Svéd nyelven 3. 13. Dán nyelven 2. 14. Holland nyelven 8. 15. Francia nyelven 60. 16. Olasz nyelven 20. 17. Spanyol nyelven 3. 18. Román nyelven 2. 19. Új görög nyelven 2. 20. Héber nyelven 40. — II. *Naplók*, heti és havi iratok, magyar, német, szláv, illyr és szerb nyelven; az egyes évi folyamok tartalmának pontos kijelölésével. — III. *Zeneművek.* Valamint magyar kiadásuak, úgy magyar zeneszerzőktől külföldön megjelent művek, p. Liszt, Szerdahelyi, Reményi, Kéler. — IV. *Műcikkek.* Képek, arcképek stb. réz- vagy aczél-, kő- vagy fametszvényben. — V. *Térképek*, tervrajzok, föld- és éggömbök. — VI. Magyar szaklajstroma az összes bibliografiának. — VII. Német szaklajstroma az összes bibliographiának. — VIII. Általános szerző-névsor A—Zs. — IX. Részletes szerző-névsor, még pedig: 1. Idegen szerzőké; 2. Magyarhoni szerzőké; 3. A fordítóké és kiadóké. Nyomtatási helyek statisztikai táblája. — XI. A kiadók statisztikai táblája. — XII. Az irodalmi termények statisztikai táblája. 1800—1855. — XIII. Kiadók, tudósok, könyvnyomdászok és intézetek névsorozata, kik kész megelőzéseikkel e nemzeti munka megjelenését lehetőségessé tették. — XIV. Irodalmunk túl a határon 1—10. Utazási emlékek. Irta *Kertbeny*. Új, javított és bővített lenyomat. — XV. Előfizetők névsora.

Egy pillantás e programra, minden igaz hazafit és irodalombarátot meggyőzend affelől, hogy itt oly munkáról van szó, minőt a magyar irodalom általában nem bír, s az összes európai is alig ily részletekig terjedő tökéletességben! Első leend az a birodalomban, mely egy egész ország irodalmi terményezését eddig még nem létezett tökéletességgel, s egyszersmind a hozzáadott fordítás által fölvilágosítva hozandja. Remélhető, hogy e példát a többi országok is követendik. Különösen a magyar irodalomra nézve ezen biblio-

grafia a legszükségesebb munka, mert bibliografia nélküli irodalom olyan, mint kereskedési üzlet az activák és passivák áttekintése nélkül; mint háztartás a bevételek és kiadások följegyzése nélkül; az ily irodalom birhat ugyan jó könyvekkel, mert a ruha nem teszi az embert, de terményzése csak esetleges marad, tudományos irányzat, összefüggés s valóságos előhaladás nélkül, mert senki sem tudja, hogy előde mit tett már eme vagy ama szakban. A már jelenlevőnek ismerete hiányából munkáját mindenki mindig előlről elkezdi, s ezen terv- és cél nélküli törekvés eredménye az, hogy egy tudományos szakban sem haladunk előre, hanem többnyire, mint valamely fűrészmalomban, körben forgunk magunk körül.

Európának minden többi, nagyobb és kisebb irodalmi birnak már az öntudatos, tudományos törekvés ezen nélkülözhetlen tájékoztató készletével, csak Magyarországon hiányzott eddig, fájdalom! a szerves irodalom ezen első föltétele. Tettek ugyan már derék hazafiak, mint *Horányi*, *Pray*, *Sándor*, *Széchenyi* és *Eggenberger*, *Heckenast* és *Magyar* könyvtárak időnkint kísérleteket, hogy sajátképeni nemzeti kincseinkről, szellemi vívmányainkról leltárt készítsenek s azt tovább is folytassák; de különböző okoknál fogva a kísérleteknél feljebb nem bírtak emelkedni, és így egy háromszáz éves irodalmi termés ránk nézve majdnem egészen elveszett, még csak a magyar nyomtatott könyvek feléről sincs biztos tudásunk.

Hogy tehát unokáink is így ne járjanak, szükséges, hogy mi most, midőn még alkalmunk van hozzá, egyesült erővel járuljunk ahhoz, hogy minden irodalomnak ezen legkevésbé nélkülözhető munkáját saját magunkéban is megalapítsuk s pontos lajstromot vigyünk szellemi bevételeink s kiadásaink fölött. Ezzel nemzetünknek, az emberiségnek, a történelemnek, valamint általában a tudománynak, művelődésnek és értelmiségnek tartozunk, senkise tekintse tehát ezen vállalatot külön-külön könyvezímek pusztá száraz jegyzékének; fötényezője leend ez nemzeti évkönyveink, s ha éveken keresztül fog folytattathatni, legjobb s leghivebb tanubizonysága leend szellemi életünk- és törekvéseinknek.

De ily bibliografia gyakorlati haszna is messzire túlhaladja a közönséges könyvjegyzék szűk határait, s nem szükség azt szakférfiak, mint kiadók, tudósok és irodalombarátok előtt magyarázgatni; a világ-irodalomra nézve mégis, eddig elszigetelt nemzeti irodalmunk ezen vállalat által lép először az általános megismertetés s tökéletes hozzáférhetés körébe, mi nem egy külföldit foghat rábírni, hogy Európának eddig legismeretlenebb nyelvét és irodalmát közelebről megismerje.

Tisztelet tehát mindenkinek, ki mind szíves részvételével magát a munkát könnyíti, mind hozzájárulta által is, mint annak vevője, kiadását lehetségessé teszi s későbbi fennállását is biztosítja, mert természetesen ilynemű munkáknak még nincs annyira elegendő közön-

ségek Magyarországon, hogy efféle vállalat csupán jó reménység fejében kockáztathassék. Ezen évkönyv szerkesztője, valamint kiadója is, a nemzeti becsület, a tudomány és polgárisodás érdekében, valamint a birodalom minden nemzete egyenjogosultságának loyális felfogásával a legnagyobb készséggel hozzák a legnagyobb áldozatokat, s programmjoknak a leghumánusabb tudományos kiterjedést adták: csakhogy hasonló érdekeltséget kell feltennünk az e vállalatnál különösen s legközelebről érdekelt kiadók, nyomdászok, tudósok és irodalombarátok részéről is. Hogy pedig e részvét az egész világ előtt bebizonyíttassék s a történelem számára fentartassék, annak idejében magát a munkát mind az előfizetők, mind a dolgozótársak névsora díszítendi.

Felkérjük tehát még egyszer sürgősen a könyvkiadó, nyomdász és tudós urakat, valamint az intézeteket is, küldjék be a »Magyar Könyvészet szerkesztőségének« a kiadásukban megjelent vagy általuk szerzett és kiadott könyvek, röpiratok, naplók, zeneművek, képek stb. jegyzékét, pontosan kijelöltetvén bennök a nyomtatási hely, az év- és lapszám, a rétalak s eladási ár, különös figyelemmel lévén a kisebb, könyvkereskedésben elő nem forduló, ép azért a figyelmet gyakran elkerülő röpiratokra, mint egyes társulatok évkönyvei. ünnepléyre alkalmazott iratok, almanachok stb.

A nagy 8-rétű 30—35 ives kötet előfizetési ára 2 frtra volt téve.

Az előfizetési felhívásnak nem volt még a várt eredménye s ennél fogva a kötet meg sem jelent. Kerthény azt állítja, hogy akkor már 9000 könyvczime volt. De ha még áll is ez, még akkor is nagyon, de nagyon hézagossá volt volna a mű. Valószínűbb azonban, hogy nagyon kevés anyag volt együtt, vagy hogy az a következő években, útközben elkallódott.

Mert csakhamar ez után, még 1855-ben Bécsbe költözött s onnan 1859-ben külföldre ment és teljes 16 évig tartózkodott főleg Münchenben, Genfben, Párisban, Brüsszelben és Berlinben.

Távol a hazától, Genfben, az 1862. év tavaszán tért vissza régi eszméjéhez, s azt most már egész erélylyel igyekezett megvalósítani. Legelső dolga volt, a munka tervét megállapítani, s ekkor a betűrendes elrendezéstől eltérve szándékozott az anyagot csoportosítani, az egyes könyvczimeket nemcsak azok fordításával, hanem irodalomtörténeti jegyzetekkel és táblázatos kimutatókkal ellátni, szóval magasabb igényekkel felruházni.

Ezek után a mű terve, a néhány hónappal utóbb kinyomatott német program szerint, a következő volt:

A magyar könyvészet kézikönyve.

1473—1863.

Kilencz kötet három osztályban.

Első osztály: *Magyar nemzeti könyvészet 1533—1862*, vagyis: Jegyzéke az 1533-tól 1862-ig magyar nyelven nyomtatásban megjelent összes magyar könyveknek, valamint a magyar nyelvből lefordított s ezen nyelv megtanulására kibocsátott műveknek. Magyar szerkesztés; szakok szerint beosztva, mellette levő német fordításával a könyvczimeknek, s a tulajdonnevek kiejtésével; továbbá egyes gyűjteményes művek rövid tartalomjegyzékével; számos történeti, életrajzi s irodalmi jegyzetekkel; valamint a nyomtató helyek, évszámok, kiadók, alakok, lapszámok és bolti árak lehetőleg teljes felemelésével. Minden osztály végén tizféle utbaigazító tárgymutatóval, idő szerinti, statisztikai s egyéb áttekintési táblázatokkal.

I. kötet: *A világirodalom a magyarban, s a magyar a világ-irodalomban*, 1533—1862. Jegyzéke az ind, perzsa és arabs, török; a héber; a hellen, római, byzanti és latin; a spanyol, olasz, francia és oláh; a német, angol, holland, svéd és dán; az orosz, cseh, lengyel, szerb és tót; a finn, vogul, osztják és dakota; újgörög; cigány stb. művek magyar fordításának; valamint a magyarból való fordításoknak, s az e nyelv tanulására szolgáló összes műveknek. (3000 szám.)

II. kötet: *A magyar nemzeti irodalom*, 1535—1863. A magyar remekírók összkiadása; szépirodalmi gyűjteményes művek; költemények, regények, beszélyek; drámai irodalom; a magyar történelem, földleírás, néprajz, életrajz, statisztika; lexikális művek; életrajzok, gyászbeszéddek; irodalomtörténetek; régészet; nyelvemlékek; magyar nyelvészet; filozófia; magyar jog- és államtudomány; politika, nyilvános élet, kortörténet; hazai és külföldi utazások stb. (8000 szám.)

III. kötet: *A magyar tudományos és közhasznú irodalom*, 1536—1863. Az eredeti számtani, csillagászati, geometriai és technológiai; a természettudományi és gyógyászati; a gazdasági és földmívelési; a minden felekezetbeli theologia; a nevelési s ájtatossági; az általános történelmi, földrajzi, statisztikai; a paedagogiai és ifjusági művek; a különféle egyletek, iskolák és intézetek egyleti iratai, programjai, alapszabályai és kimutatásai; a kormány hivatalos kiadványai s a nem-magyar jogisme. (6000 szám.)

Második osztály: *Magyar könyvészet idegen nyelven*, 1473—1863, vagyis: Jegyzéke az 1473-tól 1863-ig Magyarországon belül és kívül honi szerzőktől származó, vagy egyébként Magyarországra vonatkozó, román, szláv, germán s egyéb nyelveken megjelent műveknek. Szerkesztés az eredeti nyelveken; szakok szerint beosztva; mellette levő német fordításával a szláv s egyéb, nem általán érthető könyvczimeknek, s a tulajdonnevek német kiejtésével stb. (úgy mint fentebb).

IV. kötet: *Magyarország román irodalma*. Jegyzéke a magyar korona területén született vagy külföldi szerzőktől magyar vonatkozású latin s egyéb román nyelveken megjelent összes műveknek. (Mintegy 6000 szám.)

V. kötet: *Magyarország germán irodalma*. Jegyzéke a magyar korona területén született vagy külföldi szerzőktől magyar vonatkozású német s egyéb germán nyelveken megjelent összes műveknek. (Mintegy 8000 szám.)

VI. kötet: *Magyarország szláv s egyéb idegen nyelvű irodalma*. Jegyzéke a magyar korona területén született vagy külföldi szerzőktől magyar vonatkozású szláv, héber, görög, finn stb. nyelveken megjelent összes műveknek. (Mintegy 8000 szám.)

Harmadik osztály: *Magyarország hírlapirodalmának repertoriuma és a műtárgyak katalogusa*; vagyis: Jegyzéke a Magyarországon 1760-tól 1862-ig úgy magyar, mint idegen nyelven megjelent összes politikai, tudományos és szépirodalmi napi, heti havi s egyéb időszaki iratoknak, valamint a zeneműveknek, térképeknek, arcképeknek s egyéb műlapoknak. Szerkesztés az eredeti nyelveken, az egyes évfolyamok német tartalomjegyzékével; számos magyarázó jegyzetekkel; tízféle tárgymutatóval, chronologiai és statisztikai áttekintési táblázatokkal; s a műtárgyaknál a zeneszerzők, festők, kiadók, alakok, évszámok és árak megjelölésével.

VII. kötet: *A magyar nyelvű időszaki iratok repertoriuma*. Az összes évfolyamok és kötetek főbb tartalma német nyelven. (Mintegy 1000 szám.)

VIII. kötet: *Az idegen nyelvű időszaki iratok repertoriuma*. Az összes évfolyamok és kötetek főbb tartalma német nyelven. (Mintegy 1000 szám.)

IX. kötet: *A zeneművek, térképek, arcképek s egyéb műtárgyak katalogusa*, a melyek Magyarországon vagy külföldön magyarországi vonatkozással megjelentek. (Mintegy 4000 szám.)

»Ha — folytatja a körlevél — ez a nagyszerű mű, a melynek létrehozatalán a magyar költemények fordítója, s egyéb művek szerzőjeként előnyösen ismert szerkesztő 20 évig dolgozott, — a magyar nemzetre nézve a legnagyobb és legközhasznúbb értékkel bír, úgy az nem kevésbé főfontosságú és kiváló érdekességű adalék az általános *világirodalomhoz*.

A szerző első sorban nemzetiségi irányzattal, honfitársainak kívánja négy század óta való összes irodalmi termékeik áttekintését nyújtani. Habár magyarban számos, részben kiváló irodalomtörténeti monografia és kézikönyv létezik, azok mégis többnyire inkább csak a nemzeti *költészetet* tárgyalják, míg valóban teljes, minden korokat és irányokat felölelő *könyvészet*, modern érte-

lemben, még hiányzik, bárha igen figyelemreméltó előmunkálatokra akadunk is imitt-amott.

Mindenekelőtt ugyan a Magyar Tud. Akadémia feladata volt volna, hogy alapítása után azonnal a nemzet szellemi vagyónáról ily leltárt készítsen; ámde az akadémia, mely egyébként igen tevékeny, csak a legújabb időben képes, békózó befolyásoktól teljesen menten mozgolódni, s az ennek folytán felhalmozódott feladatai oly sokfélék, hogy reá is az egész nemzetet illető biztató szó illik: »Nem volt, csak lesz!«

Másod sorban azt az irányzatot követi a szerző, hogy okoskodás helyett az annyira gazdag anyag egész bőségének kitérása által a külföld előtt bebizonyítsa, legszélesebb körökben azt a meggyőződést felköltse, hogy a magyar nemcsak történeti, nemzetiségi és politikai, hanem igen nagy *szellemi létjoggal* is bír. Ha tekintetbe vesszük ezen rokon nélkül Európában álló nemzet csekély számát, a pusztá életért küzdött ezredéves harcát, a százszoros akadályokat, sőt elnyomatási szándékokat, a melyek által fejlődése gátoltatott; ha fontolóra vesszük, hogy azt, amivé vált, egyedül önmagának köszönheti, hogy soha semmiféle fölkaroltásban nem részesült, hanem ellenkezőleg csak indifferentizmussal vagy rendszeres üldözéssel találkozott, — akkor minden méltányosan gondolkodó arra a meglepő meggyőződésre kell hogy jusson, hogy ez a vitéz és szabadságszerető nemzet nemcsak hogy a többi népek és népfajok mögött nem áll, hanem hogy azok némelyikét tehetségével messze felülmulja, a melyek jobbára csak mint gazdag rokonok nevető örökösei, büszkélkedhetnek magasabb kultúrával, mert nagy kulturnépek törzsrakonaiként azok eredményeiben, mint kész dologban, minden saját fáradság nélkül dűskálhatnak.

Hogy szerző ezen, magukból az adatokból kitünő bizonyítást adhassa, az összes magyar és szláv könyvczimek fordítását, valamint a bő magyarázó jegyzeteket német nyelven adja. S egész vállalatát nem oly szűk körre szorította, hogy az csupán a magyar nyelvű könyvek bibliografiája legyen, hanem annak fogalmát igen messzire kiterjesztvén, lassankint Magyarország összes népeinek irodalmi termékeit, valamint a magyarokét idegen népeknél is be fogja mutatni. Akkor aztán az európai közvélemény részrehajlatlanul ítélhet a fölött, hogy ezek közül a népek közül melyi-

ket illeti meg szellemileg is a hegemonia, miután a magyar, már állami és politikai életében bizonyosságát adta annak, hogy honfitársai közt *mindnyájuk* szabadságának és jogának *előharczosa*.

Ezen nemzetiségi és nemzetközi irányzat mellett e vállalat azonban objektív tudományos irányzattal a világirodalom körébe is lép. Az az első efféle kísérlet arra, hogy valamely idegen nép összes szellemi élete a német s azáltal a világirodalomban képviseltessék, olyformán, hogy mindenki ama nép szellemi életének történeti fejlődésébe és működésébe, valamint annak az általános kultúra fejlődésére való visszahatásába teljes betekintést nyer, szintűgy mint az üveggel ellátott méhkasoknál azok sejtlakóinak építkezését és tevékenységét tökéletesen megfigyelhetjük.

Ha már ez az irányzat önmagában az univerzális és igazságos német kutatószellemnek nyújtott hódolat, egyszersmind talán buzdításul és például is szolgálhat arra, hogy ez egész világirodalom a német irodalomban képviseltessék. A minta ezennel, hozzávetőleg teljesen bemutatattatik; immár csak a többi, kivált kisebb nemzetiségek jóakarátára és tudományos buzgalmára van szükség arra, hogy ezt a példát követve szintén teljes könyvészeteikkel lépjenek a német tudomány világirodalmi ítélőszéke elé.

Ez aztán a jelenkor összes kulturépek szellemi nemzetközi vámszövetségét képezné s a különböző nemzetiségek kölcsönös egyetértését könnyebb, nemesebb és mélyebb módon készítené elő, mint politizáló pártviszály által, mert kölcsönösen akkor vagyunk legméltányosabbak és legigazságosabbak, ha a tárgyalások kölcsönös *tiszteleten* alapszanak.

A nemzetiségi elv, a természetjogi fejlődési ösztön alapján az emberinek ezen emanczipációja annál diadalmasabban fog érvényesülni, minél inkább bebizonyítja jogosultságának szellemi gyökerét, és tanúsítja, hogy az ember benső élete is, az érzelmenek és kifejezésnek veleszületett sajátosságai természetes útján sokkal egészségesebben és termékenyebben fejlődik, mint az elvont eszmék általános schemáján alapuló mesterséges úton.

Igaz ugyan, hogy az ily kérdésekben a mennyiség korántsem a döntő, csupán a minőség; de valamint egy flórát nem képeznek egyes diszpéldányok, hanem csupán a jellemző növényfajok bizonyos mennyisége, a melyek mind, még a legjelentéktlenebbek is, az összjelenség okainak és feltételeinek magyarázatát

és bizonyítását nyújtják, — úgy valamely nemzet szellemi virágjainak megítélésénél nem egyedül azon kiváló költők jönnek szóba, a kik népük szellemét a legeredetibb és legszebb módon tükrözik vissza s a kikkel leginkább az *irodalomtörténet* foglalkozik, minthogy jellemzésükre több szükséges, mint műveik címének egyszerű felemlítése.

Egy egész nemzet szellemi működésének bizonyítását magában foglaló irodalmi fogalom azonban sokkalta tágasabb, mint az, melyet a szépirodalom adhat. Vannak népek, melyeknek kiváló költői voltak és most is vannak, de a melyek mindazáltal nem bírnak irodalommal. Költőileg hangolt egyed mindenütt támadhat, költőietlen környezetben legelőbb, épen az ellentétek iránti ösztönnél fogva. Az azonban, vajjon *egy egész nép* gondolkozik-e, szellemileg törekszik-e, s annak szükségét éri-e s a szellemi igyekezet minden oldala iránt érdeklődik-e, annak bizonyítását csupán csak *szellemi tevékenységének teljes áttekintete* nyújthatja. Különben is szükséges, hogy először is teljes könyvészeti leltár feküdjön előttünk, hogy az egyes csoportok ecsetelését és kritikáját ne sujtsa mindenekelőtt az a vád, hogy az egyetemes tért nem ismerte.

Mielőtt ezt a programmot kibocsátotta volna Kertbeny, — a ki jól tudta, hogy egymaga, külföldön, minden magyar könyvtártól távol, ezt a munkát nem győzné — igyekezett a hazában megfelelő munkatárust megnyerni. Ez ügyben kérdéssel régi ismerőséhez, *Tettyey Nándor*hoz, a Ráth-féle könyvkereskedés első segédjéhez fordult, a ki az eszmét lelkesen felkarolta s azonnal ajánlkozott munkatársnak, könyvészeti készletét Kertbenynek rendelkezésére bocsátotta, kilátásba helyezte, hogy *Gyulai Pál* útján *Szabó Károly* pótlásait a Sándor István Könyvesházához megszerzi és megigérte, hogy a vállalatot mindenben támogatni s előmozdítani fogja.

Viszont megigérte Kertbeny, hogy ezen szolgálmányok megjutalmazásául *Tettyey* nevét nemcsak a kibocsátandó programmban, hanem a megjelenendő munka címlapján is meg fogja említeni és kieszközli, hogy a kiadó őt anyagilag is részesíteni fogja.

Erre aztán *Tettyey* sietve küldte el könyvészeti feljegyzéseit és a keze ügyében levő könyvjegyzékeket, s úgy látszik, ezek képezték a munka alapját azzal együtt, a mit *Kertbeny* régeb-

ben összejegyeztet. S ez jellemzi munkatervét: arról nem is álmodozott, hogy a könyvczímeket magukról a könyvekről jegyezze vagy jegyeztesse le, hanem megelégedett azzal, ha azt valami könyvjegyzékben jól-rosszul feljegyezve, vagy valami munkában még oly hézagosan idézve találta, számítván arra, hogy majd akad ember, a ki azt csupa hazafiságból vagy fényes ígélet fejében pótolni fogja.

Hogy csak 1862 ápril havában fogott Kertbeny igazán a munkához, arról tanuskodik Tetteyhez intézett május 25-iki levele (korábbi nincs), melyben dicsekszik, hogy egy hónap alatt 3000 könyvczímet adjusztált, azaz átnézett, németre lefordított és jegyzetekkel ellátott. Egyszersmind felkéri, küldje meg neki utánvét mellett Danielik második kötetét s a Széchenyi könyvtár 6 kötetes jegyzékét; továbbá küldje meg az összes magyar kiadók kiadványi jegyzékét, de év- s lapszámokkal pótolva; igyekezzék akármi úton-módon megszerezni az akadémiai névtárt; koldulja ki *Toldy*-tól az Uj Magyar Muzeum mellett megjelent könyvészeti iveket; írja ki a Pesti Naplóból az 1850 óta megjelent könyvészeti adatokat; végre küldje meg a Bibliographiai értesítőt (1840—42.), az Irodalmi hirdetőt (1842—48.), *Magyar Mihály* könyvészetét (1848—57.), valamint *Pfeifer Nándor* és *Osterlamm Károly* irodalmi közlönyeit a legutóbbi időből. Az utóiratban azonban azt mondja, hogy Tettey ez utóbbi dolgokat ne küldje, hanem aprítsa 2—2 példányukat össze és ragassza fel az egyes czímeket külön-külön czédulákra s írja hozzá az előbbi kiadások évszámát s a hiányzó lapszámokat. Ezt a munkát egyelőre külön fogja 100 frankkal jutalmazni. Ugyanazt tehetné Tettey a kiadványi jegyzékekkel is.

Eközben azonban megmondták Tetteynek, hogy Kertbenytől nem 100 frankot, de még 100 centimest sem fog kapni, és hogy a Svájcba utánvéttel nem lehet küldeni, az utánvét nélkül küldött könyvek után pedig soha egy fillért sem fog látni. Ez nagyon lelohasztotta lelkesedését és sem a pénzen beszerzendő műveket meg nem küldötte, sem a jelzett jegyzékek felragasztására nem vállalkozott; mindazáltal megküldte a kiadványi és könyvészeti jegyzékeket, sőt az *A* betű revízióját és pótlását is elvégezte. De midőn Kertbeny július 29-ikén a *B* betűt is beküldte s a kivánt munkákat sürgette, Tettey mély hallgatásba burko-

lódzott, és se nem dolgozott, se nem küldött semmit, de még csak nem is válaszolt.

E miatt október 6-iki levelében szemrehányást tesz neki Kertbeny, s értesíti, hogy *Schäffer Róbert* lipcei kiadóval a munkára nézve a szerződést már megkötötte és hogy a kiadó bizonyára már ajánlatokat is tett Tetteynek, miként gondolná őt a munkában részesíteni.

»De most aztán, kedves barátom, — úgymond — csakugyan nem lehet már tréfálni; most már nem lehet szó arról, hogy a katalogizálással amúgy mellékesen diletánskodjunk, hanem nagyszerű irodalmi vállalatról van szó, a mely egész Európa figyelmét kell magára vonja, s a mely, ha ügyesen belemarkolunk, sok pénzt, sok elismerést és sok elégtételt szerezhet.« Kövessen el Tettey mindent, a mit lehet, küldje meg Sándor, Széchenyi és Pray műveit, szerezze meg a Tudománytár és a Tudományos gyűjteményt, Eggenberger jegyzékeit és mindenek előtt, ne feledkezzen meg a *Szabó Károly* pótlásairól; hiszen most már feltétlenül hitelt nyithat neki, mivel Schäffer az apparatust mindenesetre megfizeti. Egyszersmind megküldi a programmot, és felkéri Tetteyt, hogy azt sürgősen fordítsa le magyarra, mert magyar nyelven is ki akarja azt bocsátani. De Tettey csak hallgatott.

Erre aztán felfortyant Kertbenyben a harag, és november 13-iki levelében (Lausanneból) erélyes szemrehányásokkal illeti Tetteyt, nemcsak azért, a mi neki elég baj, hogy nem működik közre, hanem hogy Schäffernek sem válaszolt, daczára annak, hogy az időközben kinyomatott német programmban Tettey mint munkatárs szerepel. Pedig rája, Kertbenyre nézve a munka, eltekintve annak nemzetiségi és tudományos jelentőségétől, valóságos létkérdéssé vált, mivel már 300 tallérnyi előleget kapott arra. Hiszen ő a Schäffer ajánlatain kívül Tetteyt még közvetlenül is akarta részesíteni a honorariumban. Kéri tehát határozott nyilatkozatát.

Mit felelt erre Tettey, nem tudom; de annyi bizonyos, hogy Schäffer iránti hallgatását ez úgy értelmezte, mint bizalmatlanságot a vállalat iránt, s ez megingatta szándékát és végül arra bírta, hogy a vállalatától végkép visszalépjön.

Erről Kertbeny értesített engem, a ki, mióta Pozsonyba Schwaiger Józsefhez (1858-ban), majd Pestre, Pfeifer Ferdinánd könyvkereskedésébe kerültem (1861-ben), szintén fáradoztam egy

1800-tól 1860-ig terjedő magyarországi könyvészet létesítésében, a mellett *Knauz Nándor* és *Nagy Iván* »Tudományos Értekező«-jében közöltem az 1861/62. évek könyvészetét s irtam néhány könyvészeti cikket is, minek folytán *Arany János* a »Koszorú«-ja részére a folyó könyvészeti rovat szerkesztését rám bízta.

Nagyobb könyvészeti munkám tervezésénél és kidolgozásánál ugyanabba a hibába estem, mint Kertbeny, azaz állásomnál fogva épen úgy, mint neki, könyvtári buvárlatokra módom s időm nem lévén, azt hittem, hogy a nyomtatásban meglevő könyvészeti segédeszközök hűséges felhasználásával boldogulhatok, sőt egy lépéssel tovább is mentem, a mennyiben az egyetemi könyvtár kézirati könyvjegyzékeit is kiírtam s erre nézve akkori kollegáim néhányát, pl. *Litassy Józsefet*, *Fiedler Frigyes*t, *Vokum Ferenczet*, *Erhardt Emült*t, *Petrik Gézát* stb. annyira tudtam az ügy iránt lelkesíteni, hogy segédkezet nyujtottak, és néhány vasárnapi délelőttöt velem töltöttek az egyetemi könyvtárban. Ez a segítség azonban nem volt tartós, és csakhamar ismét a saját magam munkásságára valék szorítkozva, a miben annyiban mégis előnyösebb volt a helyzetem a Kertbenyénel, hogy ha valami czimben pótolni kellett, könnyen megtehettem.

Az anyaggyűjtést 1862 vége felé befejeztem, s az anyagot rendeztem, nem gondolván semmiféle nemzetiségi, politikai vagy tudományos irányzatokra, egyszerűen az ABC szerint rendezett könyvészetet kívántam nyujtani. Azután az A és B betűt mutatóványul beküldvén, a M. Tud. Akadémiát kínáltam meg a munka kiadásával, bár éreztem annak hiányos voltát, de úgy vélekedtem, hogy a kimaradt czimeket majd pótkötetekben lehet kiadni. Az Akadémia, melynél senki szószólását és pártfogását nem kerestem és kerestem, ajánlatomat elutasította.

Időközben megjelent a *Kertbeny-Schäffer*-féle programm, melylyel munkámat meghiusítva, legalább is veszélyeztetve hittem. Barátaim azonban biztattak, hogy Kertbeny könyvészetéből úgy sem lesz semmi. Ez iránt meggyőződést szerzendő, a kiadóhoz fordultam (1863 január 29-ikén) azzal a kérdéssel, hogy a hirdetett munka mennyiben van és mikor jelenik meg első kötete.

Levelemet Schäffer Párisba küldte Kertbenynek, a ki erre hozzám fordult. »Minthogy Ön — úgymond — a helyett, hogy egyenesen velem lépett volna érintkezésbe könyvészeti művem

ügyében, előbbi kiadómhoz fordult, az a látszatja van a dolognak, mintha Ön szándékosan kerülné az egyenes utat, s abban a titkos reményben lenne, hogy művem amúgy sem fog megjelenni, az Öné fog egyedül tért foglalni, a nélkül, hogy szüksége lenne velem e tekintetben tárgyalásba bocsátkozni.

De bármint legyen, a közös ügy érdekében érdemesnek tartanám, ha csak hozzávetőlegesen teljes és szakszerűen adjusztált 1800—1860-ki Magyar Könyvészet létezik, hogy az iránt tárgyaljak, és vagy Önt rávegyem arra, hogy művét ki ne bocsássa, vagy arra, hogy az enyimet magához váltsa, avagy hogy mi ketten közösen adjunk ki ily művet, vagy pedig hogy mindegyikünk a saját művét oly alakban és módon tegye közzé, hogy a másikat ne paralizálja, sőt inkább az egyik a másikat kiegészítse. Ha az Ön jóakarata objektive az ügynek és nem személyes érdeknek szolgál, nem kétlem, hogy az ügy nagy előnyére valami módon meg fogunk egyezhetni.

Én — úgy folytatja — 20 év óta gyűjtöm az ebbeli anyagot. Csak magyar nyelven eddig vagy 20,000 czímem van. Ennélfogva az első három kötet már mult évi június havában sajtókész s azokra nézve Schäfferrel a szerződés megkötve volt, a ki kötetenkint 1000 frtot fizetett volna. Viszonyaim azonban október havában oly fordulatot vettek, hogy lehetővé vált Svájczból egészen ide Párisba átköltözködnöm, a hol idővel talán magam is alapítok kiadó vállalatot. Ennek következtében Schäfferrel a szerződést felbontottam, a már megkezdett nyomtatást beszüntettem és neki az első kötetért már felvett tiszteletdíjat visszafizettem. Immár a munka itt Párisban az első czégek egyikénél francia jegyzetekkel is meg fog jelenni, még pedig az első kötet okvetlenül ezen a tavaszon. Erre a változásra főleg a szerencsés körülmény készlet vala, hogy egy erdélyi tudóstól épen még kapuzárás előtt 872 oly régi magyar czímet szerezhettem meg, a melyek se Sándorban, se Széchenyiben, se semmiféle más könyvészeti munkában megemlítve nincsenek. Ennélfogva azt hiszem, hogy az 1473—1799-ki korszakra nézve Magyarországon nem sejtett teljességet értem el. Az 1840—1848., 1851—1861-ki korszak úgyis tisztán állnak mindenki előtt. Az 1800—1839-ki korszak azonban még ma is álmatlan éjjeleket okoz nekem, mert bármi bővek is ebbeli adataim, ennek az időszaknak a teljes

voltáért mégsem mernék kezeskedni. Itt mutatkozik tehát az a pont, a melyen köztünk tárgyalásnak helye lenne s erre nézve kérem, értesítsen mielőbb, mennyire teljes az Ön munkája épen erre az időre nézve.«

Hosszabb kitérés után, melyben kifejti, hogy az Akadémiának már alapítása óta kötelessége volt volna könyvészetet kiadni stb., folytatja — nagy füllentéssel.

»Erre a könyvészetre eddigelé körülbelül 6000 frtot adtam ki készpénzen; csak mult évi november hó óta 980 frtot küldtem Magyarországra különféle tudósoknak tiszteletdíjul adalékokért és pótlásokért. Anyagi tekintetben szűken vagyok ugyan, de a mennyire módomban engedi, mindég kész arra, hogy művemem — a nemzet érdekében és becsületére — lehetőleg teljessé tegyem. Viszont azonban ép oly kész vagyok 20 évi törekvésem eredményét másnak átengedni, sőt nevem megnevezéséről is lemondani, ha meggyőzetem arról, hogy ily lépés a nemzetnek, tehát az ügynek több hasznára van, természetesen, ha kész költségeim megtérítetnek.

De nem hiszem, hogy oly könyvészet, mely csak 1800-tól kezdődik, tisztán magyarul s az Akadémia által kiadatik, a nagy közönséget nem érdeklő közönséges katalógus niveauja fölé emelkednék. Ha tehát tudományosan kidolgozott művem iránt illuziókat nem táplálok, és Magyarországon csak 200 vevőre, de külföldön 5–6000-re számítok, gondolható, mennyire becsülöm az Akadémia ily kiadásának lehető kelendőségét én, ki magam is tanult könyvkereskedő vagyok s a magyar olvasó közönséget ismerem s akinek művemre *külföldön* már 2000 megrendelőm van!«

Ezen újabb nagyozolás után imiggy folytata: »Ezekből lát-hatja Ön, tisztelt Uram, hogy nálam nem arról van szó, hogy konkurrencziának elibe vágjak, mert én munkámmal sajtókész vagyok, és rendelkezem annyiról, hogy művemem szükség esetén saját költségemen is megjelentethessem . . . Magyarországra nem számítok, keletre s a külföldre nézve már fedezve vagyok. Ön tehát *nekem* nem csinál konkurrencziát, de lehet, hogy *én* csinálok *Önnek* konkurrencziát: még inkább azonban lehet, sőt tartani kell attól, hogy magára az ügy érdekére nézve egymást paralizáljuk. Ennélfogva sokkal okosabb, egyuttal hazafiasabb és

talán üzletileg is czélszerűbb lenne, hogyha munkálkodásunk értékesítésére közös célra egyesülnénk» stb.

Ennek a levélnek se tartalma, se hangja nem volt inyemre. Megtisztelő volt ugyan rám fiatal kezdőre nézve, hogy hozzám fordult oly férfi, ki bizonyos hírnévnek örvendett és kit kevésbé Petőfi fordításai, mint inkább Petőfi ismertetése miatt becsültem; de levelében foglalt nagyzásai igazolni látszottak Tetteynek intését, hogy Kertbeny engem is úgy fog kihasználni s üres nagy ígéretekkel tartani, mint őt. De különben sem tartottam megengedhetőnek, hogy munkám iránt, addig míg az Akadémia nem határozott, tárgyalásokba bocsátkozzam. Mindezeknél fogva legczélszerűbbnek tartottam nem felelni.

Ámde Kertbeny nem volt az az ember, aki, ha valakire rá tette a kezét, azt oly könnyű szerrel tova bocsássa. Panaszt emelt ellenem főnökömnél (márczius 28-ikán), a ki annak folytán rávett arra, hogy válaszoljak. Irtam tehát (ápril 4-ikén) s előtte való nap megküldtem Kertbenynek az »Ország« 77. számát, melyben könyvészetemről szó volt. S erre, leveletem be nem várva, nyomban (ápril 9-ikén) a következő ajánlatot tette nekem: »Feltéve, hogy könyvészete, legalább nagyobb részt nemcsak az egyszerű címetket, hanem helyet, évszámot, kiadót vagy nyomdászt, alakot és kivált lapszámot is tartalmaz, kész vagyok Öntől a kéziratot 1000 frtért megvenni, még pedig a következő feltételek alatt.

1. Ön az 1000 frtot készpénzben megkapja, mihelyt az üzletre nézve tisztában vagyunk s a kéziratot helybeli könyvkereskedőnél áttekintettem.

2. Ön továbbá negyedrészt kapja a honoráriumnak, melyet a könyvészet első 3 kötetéért a kiadótól kapok, vagy ha magam adnám ki, a mutatózó nyereségnek, úgy az első mint minden további kiadás után.

3. Szellemi szerzői joga teljesen meg lesz óva, a mennyiben könyvészetem minden címlapján az ön neve is mint munkatársé szerepelni fog, még pedig jó társaságban, mert többi munkatársaim csupa jeles (hat) Akadémikus.

4. Ellenben kötelezi Ön magát, hogy kéziratát csak nekem engedi át és becsületszavát adja, hogy annak használatát másnak meg nem engedi.

5. Egyszersmind kötelezi magát, hogy művemnek minden

egyéb lehető teljességét megszerzi; nevezetesen a mult századok könyveire nézve, a mennyiben Önnek a hiányzó vagy még kevlőleg nem adjusztált számok jegyzékét megküldeném.

Azt hiszem, *ilyen* ajánlatot Önnek az Akadémia nem fog tenni. Ily módon nem veszít Ön *semmit*, sem a vállalat és nevének prioritására és becsületére, sem az elérhető elismerésre nézve; Ön csak *nyerhet*: nagyobb tiszteletdíjt, folytonos részletetést további kiadásoknál, ezek könnyebb lehetőségét, valamint nemcsak magyar, hanem európai elismerést is.

Ha Ön azonban ezt az ajánlatot el nem fogadhatná, vagyha az Akadémia iránt már bizonyos kötelezettségei lennének, bátorodom kérdezni, vajjon hajlandó-e a következő munkát részemre, tiszteletdíj mellett, teljesíteni?

Ide írom könyvészetem első kötete első osztályának jegyzékét, t. i. a következő részeket: Ó-magyar népkönyvek idegen nyelvekből fordítva, 107 szám; finn irodalomból 4, törökből 5, tatárból 1, vogulból 2 szám; héberből 36, arabsból 5 szám; indból 5, keleti költőkből 1, perzsából 4, hellenből 82, byzanti 6, uj-görögből 3, örményből 1, rómaiból 111, latinból 6, egyházi atyákból 20, Magyarország latin irodalmából 117, latin-magyar kiadások 41, a külföld latin irodalmából 320, spanyolból 16 és olaszból 87 szám.

A fordítások ezen első 22 része — mintegy 650 szám — már sajtókész és legközelebb a szerkesztés és nyomtatás »próbájaként« kibocsátandó. De daczára 20 évi fáradozásomnak — a mi nem csoda 60,000 számnál, a mennyit eddig összegyűjtöttem — ezen 650 szám közül talán 200-nál van valami hiány, vagy a kiadót, vagy a lapszámot illetőleg. Ön Pesten, ha a múzeumi, akadémiai, egyetemi stb. könyvtárakat bejárja, játszva pótolhatja ezeket a csekély hiányokat. Én pedig, ha megfelelő tiszteletdíjt kíván, azt kész vagyok előzetesen beküldeni. Az utóbbi időben Magyarországra 800 frton felül (előbb 980 frt volt!) küldtem tiszteletdíj fejében különféle adatokért; megkérdezheti *Thewreuk* Emil tanártól, kinek revideálásokért újévkor 75 frtot küldtem. E szerint biztosan fizetek, ha egyszer arra köteleztem magamat.«

MAGYAR KÖNYVESHÁZ,

(Adalékok Szabó Károly Régi Magyar Könyvtárához.)

ERDÉLYI ORSZÁGGYŰLÉSI TÖRVÉNYCZIKKEK AZ ERDÉLYI MÚZEUM KÖNYVTÁRÁBAN.

FERENCZI ZOLTÁNTÓL.¹

1.

[410.] (*Gyulafejevár, 1657.*)

ARTICULI | VNIVERSORUM DOMINO- | RVM REGNICOLA-
RVM | TRIVM | Nationum Regni Transylvaniae, & Parti- | um Hun-
gariae eidem annexarum, in generalibus eorum Comitii | in
Oppido Visk ad diem decimum Septimum Mensis Januarii, | Anni
Domini Millefimi sexcentefimi Quinquagesimi | septimi, indictis,
celebratis, conclusi.

2r. 2 szatlan levél. Hely nélkül.

Datum in Oppido Visk die decimo | Septimo Mensis Januarii,
Anno Domini Millefimo sexcentefimo | Quinquagesimo septimo.

2.

[411.] (*Gyulafejevár, 1658.*)

ARTICVLI | DOMINORVM REGNICOLA- | RVM TRIVM
NATIONVM REGNI Transylvaniae & partium Hungariae eidē | anne-
xarum in generalibus, eorum Comitii, ad diem Nonum | Mensis
Aprilis Anni Millefimi sexcentefimi Quinqua- | gesimi Octavi,; in
Civitatem Albam Juliam | indictis, celebratis, conclusi.

2r. A₁₋₃ szatlan levél. Hely nélkül.

Datum in Civitate noftrâ Albâ Juliâ, die | Nono Mensis Aprilis,
Anno Domini Mil- | lefimo, Sexcentefimo, Quinquagesimo | Octavo.

¹ Kiegészítő adatok a Horváth Ignác és Ferenczi Zoltán közleményei-
hez a *Magyar Könyvszemle* 1895. és 1897. évi folyamaiban.

3.

[412.] (*Gyulafejevár, 1658.*)

ARTICVLI DOMINO- | RVM REGNICOLARUM TRIUM NA-
TIONUM REGNI TRANSILVANLÆ | in Comitibus eorum generalibus
ex edicto Suae Celsitudinis Principalis in | Civitatem suam Maros-
várfárhely ad diem sextum Mensis Novem- | bris, Anni Millefimi
(*így*) Sexcentefimi Quinquagesimi | Octavi indictis celebratis
conclufi.

2r. A—D₁₋₂—C₁=7 sztan levél. Hely nélkül.

Datum in Civitate nostra Marus Várfárhely die | sexta mensis
novembris Anno Domini Millefimo Sexcentefimo | Quinquagesimo
Octavo.

4.

[413.] (*Gyulafejevár, 1659.*)

ARTICULI DOMINORUM REGNI- | COLARUM TRIUM NATIO-
NUM TRAN- | sylvaniae, & partium Regni Hungariae eidem
annexarum, in Comi- | tibus eorum generalibus ex edicto suae Cel-
situdinis Principalis in Ci- | vitatem Szász-Sebefienfem, ad diem
vigefimum quartum men- | sis Maji, Anni Millefimi sexcentefimi
quinquagesimi | noni indictis celebratis, conclufi.

2r. A—B₁₋₄—C₁₋₂=10 sztan levél. Hely nélkül.

Datum in Civitate no- | stra Szász-Sebefienfi, die decimaquinta
Mensis Junii, | Anno Domini Millefimo, Sexcentefimo, Quinquagesi- |
mo Nono. (*Szövegzáró díszszel.*)

5.

[414.] (*Gyulafejevár, 1660.*)

Articuli Dominorum Magnatum | ET NOBILIVM TRIVM
NATIONVM REGNI TRAN- | sylvaniae, & partium Hungariae eidem
annexarum, in Generalibus eorum | Comitibus ad diem vigefimum
quartum mensis Decembris Anni Mil- | lefimi Sexcentefimi Sexage-
fimi in Oppidum Szász-Regen | indictis celebratis conclufi.

2r. A—D₁₋₂=8 sztan levél. Hely nélkül.

Datum in praespecificato Oppido Szász-Regen, die decima |
secunda Mensis Januarii, Anno Domini Millefimo Sexcentefimo Sex-
agesi- | mo primo.

6.

[415.] (*Gyulafejevár, 1661.*)

ARTICULI DOMI- | NORVM MAGNATVVM | ET NOBILIVM
TRIVM NA- | tionum Regni Transilvaniae, & partium Hungariae

ei- | dem annexarum, in Generalibus eorum Comitii ad diem | 23
 Menfis Aprilis, Anni 1661. in Civitatem no- | stram Biftriciensem
 indictis celebratis | Conclufi.

2r. A₁₋₆=6 sztlan levél. Hely nélkül.

*Datum in praespecificata civitate Biftri | cieni, die vigesimater-
 tia Menfis Aprilis, Anno Domini Mil- | lesimo Sexcentesimo Sexage-
 simo primo.*

7.

[416.] (*Gyulafejevárvár, 1661.*)

ARTICULI DOMI- | NORUM MAGNATUM ET NOBI- | lium
 trium Nationum regni Transylvaniae, & partium | Hungariae eidem
 annexarum, in Generalibus eorum Co- | mitiis, ad diem 2. Menfis
 Junii. Anni 1661. in Ci- | vitem nostram Medgyesensem indic-
 tis | celebratis Conclufi.

2r. A₁₋₂=2 sztlan levél. Hely nélkül.

*Datum in praespecificata civitate Szász (igy) | Megyesienfi, die
 6. Junii, Anno Domini 1661.*

8.

[417.] (*Gyulafejevárvár, 1662.*)

ARTICVLI DOMIMORVM | REGNICOLARUM TRIUM NATIO-
 NUM | regni Transylvaniae in Comitii eorum Generalibus ex
 edicto suae | Cellitudinis Principalis in Civitatē suā Szász-Megyes
 ad diē | Vigesimo Secundum Menfis Octobris Anni Mille- | simi
 Sexcentesimo Sexagesimo Secundi indictis, | celebratis conclufi.

2r. A—C₁₋₂=6 sztlan levél. Hely nélkül.

*Datum in Civ. | nostra Szász Medgyes, Mense Novembri, Anno
 Domini Millesimo | Sexcentesimo Sexagesimo secundo.*

9.

[418.] (*Gyulafejevárvár, 1663.*)

ARTICVLI DOMINORVM | MAGNATUM ET NOBILIUM
 TRIUM | Nationum Regni Transylvaniae, & partium Hungariae
 eidem an- | nexarum in Generalibus eorum Comitii ad diem
 24. | Menfis Septembris, Anni 1663. in Civitatem | praenotatam
 Marufvárfelhelyenū indictis, celebratis, conclufi.

2r. A—C₁₋₂—D₁=7 sztlan levél.

*Datum in Civitate Maruf-Várfhely die 24. mensis Septēbris
 An. 1663. scilicet dietae.*

10.

[419.] (*Gyulafejérvár, 1664.*)

ARTICVLI DOMINORVM | REGNICOLARUM TRIU NATIO-
NUM | regni Transylvaniae, in Comitibus eorum Generalibus ex
edicto suae | Celsitudinis Principalis in Civitatem suam Segesvár
die | decima nona mensis Novembris, Anno Dñi. Mille- fimo
Sexcentesimo Sexagesimo Quarto indictis, | celebratis, conclusi.

2r. A—B₁₋₂—C₁=5 sztan levél. Hely nélkül.

*Datum in Civitate nostra Segesvár die decimâ nonâ | Mensis
Novembris, Anno Domini Millefimo Sexcentesimo Sexagesi- | mo quarto.*

11.

[420.] (*Gyulafejérvár, 1665.*)

ARTICVLI DOMINORVM MA- | GNATUM ET
NOBILIUM TRIUM NATIONUM | regni Transylvaniae,
Partiumque Hungariae eidem annexa- | rum, in Partiali eorum
Congregatione, ad diem 8 No- | vembr. Anni 1665 in Civitatem
Albam Ju- | liam indicta conclusi.

2r. A₁₋₄=4 sztan levél. Hely nélkül.

*Datum | Albae Juliae die 14. Mensis Novembris, ultima vide-
licet Con- | gregationis nostrae. Anno 1665.*

12.

[421.] (*Gyulafejérvár, 1665.*)

ARTICVLI DOMINORVM MA- | GNATUM ET NOBI-
LIUM TRIUM NATIONUM | regni Transylvaniae, Partium-
que Hungariae eidem annexa- | rum, in Partiali eorum Congre-
gatione, ad diem 8 No- | vembr. Anni 1665 in Civitatem Albam
Ju- | liam indicta conclusi.

2r. A₁₋₄=4 sztan levél. Hely nélkül.

*Datum | Albae Juliae die 14 Mensis Novembris, ultima vide-
licet Con- | gregationis nostrae, Anno 1665. (Szövegáró díszszel.)*

13.

[422.] (*Gyulafejérvár, 1678.*)

ARTICVLI DOMINORVM MAGNA- | TUM ET NOBI-
LIUM TRIUM NATIONUM RE- | gni Transylvaniae. &
partium Hungariae eidem annexarum, in Ge- | neralibus eorum
Comitiis ad Diem I. Mensis Octobris, Anni | praesentis Millefimi

Sexcentefimi Septuagesimi Octavi, | *ex edicto suae Celsitudinis Prin-*
cipalis in Civitatem Al- | *bam Juliam indictis, celebratis conclusi.*

2r. A—B₁₋₄=8 sztlan levél. Hely nélkül.

Datum ALBAE JULIAE die 1. | Octobris, videlicet die Congre-
gationis nostrae, | Anno Domini Millesimo Sexcentesimo | Septuagesimo
Octavo. (Szövegzáró dtszszel.)

14.

[423.] *Kolozsvár, (1687.)*

ARTICULI DOMINORUM MAGNATUM & NOBILIIUM | TRIUM
 NATIONUM REGNI HUIUS TRANSYLVANIAE; | & Partium
 Hungariae eidem annexarum, in Generalibus eorundem | Comitibus
 ad diem vigesimum sextum Mensis Julij proximè praeteriti, | Anni
 praesentis Millefimi Sexcentefimi Octuagesimi Septimi, in Ca- |
 strum Radnoth ex edicto Suae Celsitudinis Princi- | palis indictis,
 et celebratis | Conclusi.

2r. A₁₋₄=4 sztlan levél.

Datum in Castro Radnoth, die decimâ quartâ | M. Augusti,
ultimâ videlicet die Generalis Congre- | gationis. Anno Domini | 1687.

CLAUDIOPOLI. per Mich. Némethi. A. D. 1687.

TÁRCZA.

ÉVNEGYEDES JELENTÉS A MAGYAR NEMZ. MÚZEUM KONYVTÁRÁNAK ÁLLAPOTÁRÓL

1898 JANUÁR 1-TŐL MÁRCZIUS 31-ÉIG.

I.

A *nyomtatványok osztályának* anyaga a lefolyt évnegyedben köteles példányokban 1632 db., áthelyezés útján 29 db., ajándék útján 1280 db., vétel útján 323 db., vagyis összesen 3264 db. nyomtatvánnyal gyarapodott. A köteles példányokként beérkezett aprónyomtatványok száma pedig a következőképpen oszlik meg: halotti jelentés 183 db., eljegyzési és házassági értesítés 47 db., szinlap 1363 db., falragasz 615 db., zárszámadások 131 db., alapszabályok 131 db., meghívók és műsorok 448 db., hivatalos köriratok 270 db., periratok 19 db., vegyesek 1133 db., összesen 4340 db. A vételre fordított összeg: 679 frt 41 kr, 186 márka és 75 frank.

Ajándékaikkal a következők járultak a könyvtár anyagának gyarapításához: Alsó-Lendva nagyközség előljárósága, Athenaeum r. társaság, Békefi Remig (3 db.), Berzeviczy Egyed Abauj-Bárczából, a bécsi cs. kir. központi statisztikai bizottság, a brüsszeli nemzetközi bibliografiai intézet, a budapesti keresk. iparkamara, Cziklay Lajos, a debreczeni jogakadémia igazgatósága, a Délmagyarországi tört. és rég. Múzeum, az egri érseki joglyceum igazgatósága, a besztercebányai egyházmegyei hatóság, az egri Egyházmegyei hatóság, az esztergomi egyházmegyei hatóság, az Emke főtitkári hivatala Kolozsvárról, Esztergár László, az ezredéves országos kiállítás igazgatósága, Fejér István Sátoralja-Ujhelyről, Fejérpataky László (6 db.), Ferenczi Zoltán Kolozsvárról, a firenzei

nemzeti könyvtár, Flatt Károly, a m. kir. földművelésügyi miniszterium (3 db.), a m. kir. földtani intézet, a gráci z történelmi egyeslet (2 db.), Hauser Otto Zürichből, Herman Otto, Hintz Emil (7 db.), Hörk József Eperjesről (4 db.), az Izraelita irod. társulat (2 db.), Jedlicska Pál Felső-Diósról, Kálmán Dezső Kölesdről, a kalocsai egyházmegyei hatóság, Keil József, a képviselőházi iroda (69 db.), a m. kir. kereskedelmi miniszterium, Kerntler Ferencz, Kollányi Ferencz, a kolozsvári gazd. tanintézet, Komlóssy Artur, Körösy József, a krakkói tud. akadémia (12 db.), Kulcsár Endre Debreczenből (2 db.), a lajbachi ferenczrendi tartományi főnökség (2 db.), Lengyel Dánielné, Löw Immánuel Szegedről, a Magyar Kereskedelmi Múzeum, a m. kir. meteorologiai intézet (4 db.), a m. kir. statisztikai hivatal, a M. Nemz. Múzeum állattári osztálya (13 db.), a M. Tudományos Akadémia (19 db.), Melich János, Mocsáry Sándor (3 db.), Nagy Sándor, a nagyváradi kir. jogakadémia igazgatósága, a newyorki Astor-könyvtár, a Neue Heidelberger Jahrbücher szerkesztősége, az országos levéltár igazgatósága (4 db.), az országos magyar képzőművészeti társulat igazgatósága (14 db.), az Országos Törvénytár szerkesztősége (28 db.), az osztrák cs. kir. keresk. miniszterium statisztikai osztálya, az osztrák-magyar bank, Petrik Géza, a pozsonyi orvos-természettudományi egyesület, a pozsonyi ev. theol. akadémia, Schilberszky Károly, Sebestyén Gyula, Singer és Wolfner könyvkereskedése (4 db.), Sopronvármegye közönsége, a m. kir. szabadalmi hivatal (350 db.), Szalay Imre (24 db.), Szinnyey-Merse István Eperjesről, Thán Károly, Tóth Mike Kalocsa, a trondheimi norvég tud. társulat, az upsalai kir. egyetem, Vágó Gyula Csurgóról, a m. kir. vallás és közoktatásügyi miniszterium (2 db.), Vértesy Kálmán, Walter Gyula Esztergomból.

Nevezetesebb szerzemények: 1. Mercurio celeste e terrestre dell' anno 1793, Venezia. (5 frt.) 2. Balassa-Rimay, Istenes énekek. Lócse, 1712. (5 frt.) 3. Heltai krónikájának csaknem teljes példánya. (Szinnyey-Merse István aj.)

A könyvtár helyiségeiben 4110 egyn 8433 kötet nyomtatványt, kölcsönzés útján pedig 462 egyn 629 kötetet használt.

A lefolyt évnegyedben 1675 munka lett szakosztályozva, amelyekről 2028 czédula készítettett. E mellett a könyvtár duplumanyagának legnagyobb része is jegyzékbe vétetett.

A nyomdatermékek tudományos czélokra szolgáló köteles példányainak beszolgáltatásáról szóló 1897. XLI. t.-cikk életbe léptével gondoskodni kellett arról, hogy a havonkint beérkező napilapok, s negyedévenkint tömegesen beküldött egyéb nyomdatermékek átvétele, a kimutatásokkal való egybevetése, az esetleges hiányok megreklamálása és ellenőrzése a legnagyobb rendben és a legaprólékosabb gonddal történjék. Ez pedig csak úgy volt lehetséges, hogy e czélból a földszinten egy külön helyiség

rendeztetett be, ahol a jövő negyedévtől kezdve két könyvtári alkalmazott fogja az átvételt és az ezzel járó teendőket végezni.

II.

A *kézirattár* a lefolyt negyévben 46 kézirattal, 98 irod. levéllel, 1 kézirájzzal és 13 fénykép másolattal, együtt 156 dbbal gyarapodott. Áthelyezés útján 2 kéziratot (mindkettőt a nyomtatványi osztályból), ajándék útján 38 kéziratot, 48 irod. levelet, 3 fényképmásolatot és 1 kézirájzot, vásárlás útján 6 kéziratot, 50 irod. levelet és 8 fényképmásolatot mutathatuk föl ez évnegyed gyarapodásaként. Ajándékaikkal dr. Esztegar László, br. Podmaniczky Frigyes. özv. Lengyel Dánielné, Ordódy István, K. Neweklovsky Hermin, Kéry Gyula, Schönherr Gyula, a M. Könyvszemle szerkesztősége, s a nm. kereskedelmi miniszter ur, mint az ezredéves országos kiállítás elnöke gazdagították a gyűjteményt. Vásárlásra 24 frt és 120 márka fordított.

A nevezetes szerzemények között kiválóan becsesnek kell mondanunk az 1896-iki ezredéves kiállítás anyagának kézirati apparátusát, mely az I. történelmi főcsoport egész körére kiterjed, kivéve az I/7. alcsoportot, melynek apparátusa a gyűjteményből hiányzik. A kiállítók törzskönyve, hadtörténelmi csatatervek részletes leírásai, a gyűjtési és összeírási ívek s a tudományos kézirat katalógusa, 44 ív- és 7 db. 4-rét alakú kéziratban marandó emlékei lesznek a történelmi főcsoport munkásságának. Ezen kívül br. Podmaniczky Frigyes naplójának 1897-ről szóló kötete, Pálffy Albert regényeinek kézirata, Vajda Jánosnak egy levélkéje, Reviczky Gyula egy költeményének fogalmazványa, az Intzék levelei és Ordódy István K. dolgozatainak gyűjteménye mellett Csaplovics János naplójának töredéke (Fanaj, 1867.) s levelei válnak ki irodalmi vagy művelődési becsüknél fogva.

70 kutató 199 darabot, 194 kéziratot és 5 irodalmi levelet használt.

Az évnegyed gyarapodása földolgoztatott, s egyuttal folytatólagosan ment az irodalmi levelek földolgozása, még pedig a Kertbeny-féle nagy levélgyűjtemény anyagának kiválogatása és földolgozása s a nyolczadrétű magyar kéziratok anyagának átnézése és földolgozása végeztetett el. Azon kívül dr. Melich János a szláv kéziratok revizióját kezdte meg és átirta a *Fol. Slav.* csoport inventáriumát. Mind e munka eredményeképen 26 kézirat, 67 kötetben 27 czédulán, 22 szláv kézirat 32 czédulán és 962 irod. levél 207 czédulán, együtt 1051 drb. 266 czédulán dolgoztatott fel s osztatott be a *kézirattár* anyagába.

Az évnegyedben 50 db. kézirat (részint javítás, részint átkötés vagy új kötés) köttetett.

III.

A *hirlaposztály* gyarapodása: köteles példányokból 125 évf. 27,174 száma, áthelyezés útján (a Horvát Árpád-féle könyvtárból) 1 évf. 52 száma, ajándék útján 3 évf. 66 száma, vétel útján (27 frtért) 4 évf. 170 száma, összesen 133 évf. 27,462 száma.

Nevezetesebb szerzemények: Ismertető 1839. II. fele és Kémlő 1839. I. (2 frt.) Ábrázolt Folyóirat, 1848. évf. (15 frt.) Reichs-Bremse. 1849. évf. (10 frt.) és az Amerikai Népszava 1895—97. évf. 66 száma, Böszörményi Géza ur ajándéka.

A könyvtár helyiségében 530 kutató 1011 kötetet, házon kívül 11 kutató 91 kötetet használt.

A végzett munkák során reklamáló levél 134 iratott, kértünk 1905 számot, eddig beérkezett 665 szám, kötés alá adatott 158 hirlapkötet, revideáltatott 315 hirlap 16,980 száma, a napilapok köteles példányainak bejegyzése előkészített és a M. Tud. Akadémia által átengedett nagy tömeg hirlapszám átvizsgálása és kiválogatása megkezdett.

IV.

A *levéltári osztály* ajándék útján 185, vétel útján 525, örök letétemény útján 37 darabbal, összesen 747 darabbal gyarapodott.

Ezek közül a levéltár törzsanyagát 34 eredeti középkori irat, 1 másolat, 655 újabbkori oklevél és levél, 13 czimeres levél és nemesi bizonyítvány, 1 czéhirat, 5 drb 1848/49-iki emigrációbeli irat és nyomtatvány, 1 fénykép, összesen 710 drb gyarapítja.

Ajándékaikkal gazdagították az osztályt: Bárczay Oszkár cs. és kir. kamarás, Kormos Béla kir. közjegyző, Szalay Imre nemz. múzeumi igazgató (1—1 dbbal) és egy magát megnevezni nem akaró egyén 181 drb iratot tartalmazó lepecsételt csomaggal, melynek felbontása bizonyos feltételekhez köttetett.

A vételár összege 557 frt.

Az örök letétemények két már előbb letéteményezett családi levéltár anyagát gyarapították, és pedig 1 drb halotti czimer (a melyet Váradai Török Béla küldött be) a Váradai Török család letéteményét és 36 drb középkori oklevél (melyet egy ismeretlen küldött be) a Becske család levéltárát.

A törzsanyag gyarapodásából említésre méltó azon 473 drb iratból, köztük 28 drb XV. századi és 6 drb a XVI. század elejéről származó oklevélből álló gyűjtemény, mely a szlaveticsi gróf Orsich család levéltárából vétel útján került az intézet birtokába.

A nemesi iratok újabb gyarapodásai a következők:

1. 1607 június 12. Kolozsvár. Zeöchyöri Boér Matók, más-kép Miklós czimeres levele Rákóczy Zsigmondtól. (7 drb a Matók

család nemességére vonatkozó irattal az 1668., 1819., 1835., 1838. és 1846. évekből);

2. 1631 április 28. Várad. Tóth Gergely és Mihály czimeres levele. I. Rákóczy Györgytől.

3. 1646 július 2. Lőcse. Szepes vármegye bizonyítványa ifj. Serpilius János nemességéről.

4. 1656 június 5. (?) Bécs. Szigeti Tóth Mihály czimeres levele III. Ferdinándtól (a czimerkérő folyamodvánnyal, melynek megerősítő záradéka 1656. július 23-ikáról van keltezve).

5. 1768 január 10. Szesztyor. Fogaraszöldje hatóságának jelentése a Czetz család nemessége ügyében eszközölt tanukihallgatásról. (1772-iki másolat.)

A lefolyt évnegyedben 19 kutató 1044 darab iratot használt. Külső használatra kikölesönöztetett 16 térítvényen 492 irat és 7 pecsétlenyomat, összesen 499 drb.

Az újabb szerzemények feldolgozásán és beosztásán kívül tovább folytattatott a Kossuth Lajos iratainak rendezése, mely a levelek csoportjában az 1864-ik évig haladt.

A családi levéltárak közül véglegesen felállítottatott a Koltai Vidos család levéltára, mely 5 drb XIII., 5 drb XIV., 14 drb XV., 7 drb XVI. századi eredeti középkori iratot, 2 drb másolatot, 26 drb XVI. századi, 483 drb XVII., 1422 drb XVIII., 1249 drb XIX. századi iratot, 65 drb genealógiát, 22 drb elenchust, 1 czimerrajzot és 4 térképet, összesen 3304 darabot tartalmaz; továbbá a Dessewffy család margonyai ágának levéltára, mely 7 drb XIII., 68 drb XIV., 309 drb XV., 65 drb XVI. századi középkori eredeti iratot, 8 drb másolatot, 318 drb XVI., 397 drb XVII., 1214 drb XVIII., 115 drb XIX. századi iratot, 39 genealógiát és 48 drb levéltári lajstromot, összesen 2788 drbot tartalmaz.

Folytattatott továbbá a gróf Teleki család nagy-zabláti levéltárának és a báró Balassa-család levéltárának és megkezdett a Melczér család levéltárának rendezése.

A BUDAPESTI MAGYAR KIRÁLYI TUDOMÁNY- EGYETEM KÖNYVTÁRA 1897-BEN.

A budapesti egyetemi könyvtár 1897. évi állapotáról *Szilágyi Sándor* min. tanácsos, könyvtári igazgató a következő jelentést intézte *Wlassics Gyula* vallás- és közoktatásügyi miniszterhez:

20 éve mult már, Kegyelmes Uram, hogy az egyetemi könyvtárban a rendezési munkálat megkezdett, s azóta kitaró szorgalommal folyik. Az áthurczolkodás a régi épületből nem sok nehézséggel lett végrehajtva, de minthogy az új rendezésre nézve az egyetemi tanács által kiadott szabályzat a könyveknek egész

új beosztását tette szükségessé, ez sok nehézséggel járt. Főként a theologiai szak vett igen sok időt igénybe, minthogy az incunabulumok abba voltak beosztva s a kincseknek egész tárházát képezte, úgy, hogy azzal csak 1884-ben lettünk készen, a mikor az abban felfedezett legrégebb ősnymtatványokból, ritkaságokból, metszvényekből egy egész kis kiállítást rögtönöztünk.

Az első rendezés az egyetemi tanács által megszabott alapon már 1885-ben be volt fejezve s azon évben a hírlapkönyvtár is teljesen rendezve volt, annak alap-czímtára akkor jelent meg. Azonban az időközben adományozások és vásárlások által eszközölt nagyon jelentékeny gyarapodások a már eddigelé felvett munkák számát csaknem megkétszerezték, ilyenek voltak a Mirse-féle (1884), Pauler-féle (1887), Bászeli-féle (1890) és a Wenzel-féle (1891) könyvtárak megszerzése, s akkori kimutatásunk szerint 1893. év végén a könyvtár állománya 210,126 műből és 33,830 darab aprónymtatványból állott. Az igaz, hogy a felvétel attól fogva csak az új vásárlásokra és adományozásokra terjedt ki, de más irányban folyton folyt és még most is folyik a rendezés és felvétel nagy munkája, minek tanuságául szolgál, hogy a Catalogus codicum 1891-ben, a kéziratok jegyzékének I. része 1889-ben, II. része pedig 1894-ben jelent meg; a III. rész is munkában van s már befejezéséhez közeledik. Az incunabulumok katalógusát Kudora Károly már 1500-ig elkészítette, ennek folytatását és 1520-ig kiterjesztését is már munkába vette.

A rendezés munkájának végrehajtásán kívül a tisztai személyzet munkaidejét nagy mértékben igénybe vették a folyó teendők, melyek ezen utóbbi 20 év alatt, azt lehet mondani, megnégyszereződtek.

Az egyetemi könyvtár az egyetemi tanács bölcs intézkedése következtében némi tekintetben tudományos, egyetemes közkönyvtár jellegét öltötte magára, s ennek következtében belső és külső forgalma megszorodott. Európának majd minden nevezetesebb államából jönnek kiváló tudósok, kutatók, valamint a külföldi intézetek is nagy mértékben igénybe veszik az egyetemi könyvtárt. Hazai forgalmunk is rendkívül felszorodott s a helybeli és vidéki kutatók ide fordulnak, mint ez kitetszik, ha 20 év előtti forgalmunkat összehasonlítjuk a jelen forgalommal. E szerint 1877-ben a házon kívül 573 kikölesönző 1,403 művet használt, míg 1897-ben 3,432 kikölesönző 15,274 művet.

Hasonlólag növekedett, ha nem is ily arányban, de mindenestre jelentékenyen azok száma, kik a hírlapkönyvtárt és a kis olvasótermet, valamint a kutatásra szánt dolgozószobát veszik igénybe, s hogy a nagy olvasóterembeli olvasók számára vonatkozólag a 20 év előtti és a mai viszonyok közt nincs oly feltűnő

eltérés. az annak tulajdonítható, hogy a nagy olvasóterem kicsiny, az mindössze csak 102 olvasót képes befogadni egyszerre.

Mindezeket a dolgokat szükségesnek tartottam jelezni most, midőn 20 évi munkálkodásunk küszöbén állunk. A millennium alkalmából már tüzetes történetét mutattuk be az egyetemi könyvtárnak (Máté Sándor: A budapesti magyar kir. tudomány-egyetem könyvtára. 1774—1895. Budapest, 1896.), mely kétségtelenül meg fogja győzni Excellenciádat, hogy az idő és kor igényeinek intézetünk fejlődése tekintetében megfeleltünk.

Áttérve már most a könyvtár folyó évi állapotának feltüntetésére, a személyi ügyeket illetőleg van szerencsém megjegyezni, hogy Angyal Dávid, a hírlapkönyvtár őre, időközben kineveztetett a VII. kerületi állami főgimnáziumhoz rendes tanárrá, úgy azonban, hogy az egyetemi könyvtárban továbbra is tartozand könyvtártisztai szolgálatokat teljesíteni. Ebből kifolyólag a III. könyvtártisztai állás üresedésbe jöven, annak betöltése iránt a kellő hivatalos intézkedés folyamatban van. Dr. Máté Sándor az 1893. évi IV. t.-cz. szerint a VIII. fizetési osztály 2. fokozatából annak első fokozatába léptettetett elő, úgyszintén egy ötödéves pótlék is utalványoztatott ki részére. Dedek Crescens Lajos a magas ministerium által levéltári kutatásokkal bizatván meg, április 1-től kezdve délelőtti hivatalos működése alól felmentetett.

A könyvtár 1897. évi forgalmáról s gyarapodásáról van szerencsém jelentésemet a következőkben tenni meg:

A könyvtár szaporodása legnagyobbbrészt a rendes évi dotatióból és a könyvtári illetékből került ki, de ezenkívül adományozás útján is jutott a könyvtár intézetektől, hatóságoktól és magánosoktól munkák birtokába, nevezetesen: a magyar kir., a cs. és kir. közös, és az osztrák cs. kir. kormányoktól, az angol, bolgár, kanadai, német, belga, dán, ind, svéd, olasz, orosz és az északamerikai egyesült államok kormányától, a magyar országgyűlés mindkét házától, a M. Tud. Akadémia és a bécsi cs. tud. akadémiától, a magyar történelmi társulattól, az országos és fővárosi statisztikai hivataloktól, az »Országos Törvénytár« szerkesztőségétől, az 1896. évi ezredéves országos kiállítás igazgatóságától, a zágrábi kir. orsz. statisztikai hivataltól és a zágrábi polgármesteri hivataltól, Alsó-Fehér, Heves és Szeben vármegyék közönségétől, Csongrád, Moson, Torda-Aranyos és Szilágy vármegyék alispáni hivatalától, Nagy-Kőrös, Versecz, Temesvár és Körmöczbánya városok tanácsától, Arad és Debreczen városok polgármesterétől, a brassói, budapesti, marosvásárhelyi és szegedi kereskedelmi és iparkamarától, a magyar szent korona országainak békeegyesületétől, a m. kir. földtani intézettől, a meteorologiai és földdelejjességi m. kir. központi intézettől, a magyar kereskedelmi múzeumtól, a m. kir. technologiai iparmúzeumtól, a m. kir. hon-

védségi Ludovika-Akadémiától, Budapest székes-főváros képzőművészeti bizottságától, a fővárosi közmunkák tanácsától, a fő- és székvárosi m. kir. állami rendőrség főkapitányától, a szepesmegyei történelmi társulattól, a nagyváradi Szigligeti-Társaságtól, a kecskeméti Katona József-körtől, a magyar protestáns irodalmi társulattól, az izr. irodalmi társulattól, a budapesti orsz. rabbiképző-intézettől, az erdélyi magyar közművelődési egyesülettől, a kolozsvári és lipcei egyetemi könyvtártól, a »k. und k. Central-Comission für die Weltausstellung in Chicago«-tól, az »Asiatic society of Bengal«-tól, a cs. és kir. hadi levéltártól, a cs. és kir. katonai földrajzi intézettől, a »k. und k. österreichisches Gradmessungs-Bureau«-tól, a »Smithsonian Institution«-tól, a »Biblioteca nazionale centrale di Firenze«-tól stb. A nagyméltóságú m. kir. beügyminiszter úr ö Excellenciája intézkedésére az illető miniszteriumnak és több törvényhatóságnak hivatalos kiadványait kapta meg az egyetemi könyvtár. Azonkívül a magyarországi jogakadémiák, keresk. akadémiák stb., valamint a legtöbb külföldi egyetem mint rendesen, úgy ez évben is beküldték kiadványaikat. A nyomdák közül: a m. kir. államnyomdától, az egyetemi nyomdától, továbbá az aradi, debreczeni, kecskeméti, miskolci és pozsonyi nyomdaktól. Magánosok közül: a Nagy-Kanizsán 1896 augusztus 10-én 23-ikán elhalt dr. Ditrichstein Dávid orvos becses orvosi könyvgyűjteményét hagyományozta az egyetemi könyvtárnak, végrendelete azonban eddigelé nem foganatosított; továbbá becsesebb munkákkal gazdagították a könyvtárt Bartha László, dr. Bencsik István (Temesvár), Chernelházi Chernel István, dr. Császár Eleinér, Csuday Jenő, Dézsi Lajos, Erdélyi Béla, Fényes Kálmán (Arad), Galgóczy Károly, Adolphe Houdard (Páris), Julius Huckle (Berlin), Karácsonyi Aladár, a gróf Károlyi-nemzetség, dr. Kelen István, Kollányi Ferencz, Kolosvári Aladár (Mezőtur), Nyiri Elek (Szarvas), dr. Page Herbert (Páris), dr. Petzsch (Drezda), Pintér Sándor (Losoncz), Récey Viktor (Győr-Szt-Márton), dr. K. Reifenkugel (Czernowitz), dr. A. Rosinski (Berlin), dr. Ruzitska Béla (Kolozsvár), Schulz Fr. Ágost, Semayer Vilibald, Simon Gábor (Miskolcz), Singer Fülöp, dr. Szádeczky Lajos (Kolozsvár), Székely Aladár, dr. Télfy Iván, Emilio Teza (Padua), dr. Thallóczy Lajos (Bécs), dr. Than Károly, Tolstopiatow M. özvegye (Moszkva), Torontáli Károly, gróf Vignyázó Ferencz stb.

A könyvtár állománya az 1897. évben 1894 művel mely 2,906 kötetet képez, és 996 darab apró-nyomtatvánnyal gyarapodott, ezt hozzáadva a múlt évi álladékhöz, az 1897 december 31-iki könyvtárállomány 220,658 kötet műből, 38,143 apró-nyomtatvánnyból, ezenfelül 1606 darab és 439 kötet kéziratból áll.

A használati forgalmat az I. és II. táblázatban foglalt adatok tüntetik fel, megjegyzem azonban, hogy e táblázatokban az egye-

temi tanárok és kutatók számára fentartott dolgozóteremben és a folyóirati szobában történt használati forgalom, a mi pedig évről-évre progresszív módon nagyobbodva, igen jelentékeny, itt nincsen felvéve.

A külföldi könyvtárakkal és tudományos intézetekkel az 1897. évben előfordult érintkezésünket a következő jegyzék tünteti fel: a bécsi cs. és kir. udvari könyvtár, a bécsi cs. kir. egyetemi könyvtár, a bécsi cs. tud. akadémia, a bécsi cs. és kir. udvari és állami levéltár, a czernowitzi cs. kir. egyetemi könyvtár, a drezdai szász állami főlevéltár, a göttingai egyetemi könyvtár, a gráczi cs. kir. egyetemi könyvtár, a hallei egyetemi könyvtár, a heidelbergi egyetemi könyvtár, az innsbrucki cs. kir. egyetemi könyvtár, a krakói cs. kir. Jagelló-egyetemi könyvtár, a lemergi cs. kir. egyetemi könyvtár, a lipcei kir. egyetemi könyvtár, a marburgi egyetemi könyvtár, a müncheni egyetemi könyvtár, a nürnbergi városi könyvtár, a nürnbergi »Germanisches National-Museum«, a prágai cs. kir. egyetemi könyvtár, a salzburgi Szent-Benedek-rend apátságának könyvtára, a stuttgarti kir. könyvtár, a szentpétervári cs. könyvtár.

I. TÁBLÁZAT.

Az egyetemi könyvtár olvasótermének forgalma az 1897. évben.

Hónap	Olvasók összege	A használt művek szakok szerint									A használt művek összege
		A.	B.	C.	D.	E.	F.	G.	H.	I.	
		Hittudom.	Jogtudom.	Államtud.	Orvostud.	Mathem. és term.-tud.	Bölcsészet- és nevel.-tud.	Történelmi és földr.-tud.	Nyelvészet és irodalom	Egyet. anyag. és vegyesek	
Január	6565	45	2349	654	1248	506	254	716	766	342	6880
Február	5735	28	2597	587	851	384	165	663	886	327	6488
Márczius	5896	15	3360	403	696	380	169	467	726	232	6448
Április	2346	1	1544	245	193	135	107	122	168	85	2600
Május	3454	6	2155	410	297	297	175	270	294	179	4083
Junius	1469	2	865	180	133	109	94	158	160	96	1797
Szeptember	2051	21	844	244	248	279	88	365	302	81	2472
Október	5459	23	2184	547	651	318	255	771	790	207	5746
November	6815	19	2941	812	994	365	247	761	808	299	7246
Deczember	5780	38	2336	733	773	440	202	681	618	291	6112
Összesen	45570	198	21125	4815	6084	3213	1756	4974	5518	2139	49872

Az olvasóterem július és augusztus hónapban zárva volt.

Házon kívül 3432 kikölcsönző 15,274 művet használt.

II. TÁBLÁZAT.

Az egyetemi könyvtár olvasótermét az 1897. évben látogatók foglalkozási ág szerinti kimutatása.

	Január	Február	Márczius	Április	Május	Junius	Szeptember	Október	November	Deczember	Összesen
Jog- és államtud. hallgató	64	87	27	9	20	11	503	322	162	46	1251
Orvostanhallgató	17	17	9	3	4	2	87	72	54	15	280
Bölcészethallgató	21	17	9	8	3	1	176	86	47	16	384
Gyógyszerészethallgató	4	—	4	4	2	1	—	—	4	6	25
Hittanhallgató	—	2	1	—	1	—	6	—	—	—	10
Műegyetemi hallgató	34	13	9	4	4	—	63	32	20	27	206
Közép- és szakisk. tanuló	3	4	3	2	2	—	15	20	16	9	74
Állatorvostanhallgató	1	—	—	1	—	—	2	3	3	1	11
Jog- és államtud. szigorló	3	3	7	5	2	1	12	7	8	6	54
Orvostani szigorló	4	2	2	—	—	1	6	4	2	—	21
Bölcészeti szigorló	—	—	—	—	1	1	1	1	—	—	4
Ügyvédjelölt és joggya- kornok	17	13	4	2	3	1	29	26	24	17	136
Tanár- és tanítójelölt	4	1	3	4	—	—	6	6	8	9	41
Magánzó	1	—	1	—	1	—	—	—	—	—	3
Hivatalnok	5	6	11	5	2	1	14	7	11	4	66
Hírlapíró és író	4	1	2	—	1	1	10	4	2	1	26
Tanár és tanító	3	1	—	1	—	1	8	6	9	—	29
Ügyvéd	2	1	2	1	1	—	3	1	3	—	14
Orvos	1	1	—	2	—	—	5	4	1	—	14
Lelkész	—	—	1	—	—	—	—	—	1	—	2
Katonatiszt	—	—	1	—	—	—	—	—	—	—	1
Kereskedő	—	—	1	—	—	—	1	—	—	1	3
Mérnök	—	3	2	1	—	—	—	2	2	1	11
Művész	2	1	—	—	—	—	1	—	3	1	8
Vegyész	—	—	1	—	—	—	—	—	—	—	1
Műiparos	—	—	1	—	1	—	—	1	1	2	6
Gazdász	—	—	—	—	1	—	—	—	—	—	1
Gyógyszerész	—	—	—	—	—	—	—	1	—	—	1
Építész	—	—	—	—	—	—	—	—	1	—	1
Összesen	190	173	101	52	49	22	948	605	332	162	2684

A 2684 látogatási jogosultsággal bíró olvasó 45,570 ízben vette igénybe az olvasótermét és itt 49,872 művet használt. Az erre vonatkozó részletes kimutatás a I. táblázatban foglaltatik.

A MAGYAR TUD. AKADÉMIA KÖNYVTÁRA 1897-BEN.

A Magyar Tud. Akadémia könyvtárának 1897. évi állapotáról Heller Ágost főkönyvtárnok a könyvtári bizottság 1898. január hó 25-én tartott ülésén a következő jelentéssel számolt be:

Jelentésemmel, melyet a tisztelt könyvtári bizottság elé terjeszteni szerencsém van, könyvtárunkról, a lefolyt év alatt benn végzett és a legközelebbi időben végzendő munkálatokról oly képet kívánok adni, melyből állapotát tisztán föl lehet ismerni.

Mindenekelőtt lesz szerencsém jelentést tenni azokról a munkálatokról, melyeket a lefolyt esztendőben a könyvtárban végrehajtottunk, úgy a lajstromozást, mint a könyvek és egyéb könyvtári tárgyak elhelyezését illetőleg. Áttérek ezután a jövő év munkaprogrammjára, a könyvtár használására és a könyvkölcsönzés kezelésére, a kéziratár állapotára és végül a könyvtári dotatio hováfordításának kimutatására.

A mi a múlt év alatt teljesített munkálatokat illeti, a következők érdemelnek említést:

1. A keleti osztály lajstromozásának befejezése, melyre nézve most a nagy és kis czédula-katalógus és a helyszin-lajstrom, tehát valamennyi könyvtári útmutató elkészült.

2. A filozófiai osztálynak szükségessé vált teljes új lajstromozása.

3. A gazdasági osztály lajstromozása jelenleg folyamatban van, sőt már közel áll befejezéséhez. A teljes lajstromba felvételnek a gróf Teleki-féle alapítványból származó, eddigelé még nem lajstromozott könyvek.

4. Folyamatban van azon, főleg jogtudományi és orvostudományi művek rendezése, melyek szintén nagyobb részben a gróf Teleki-féle alapítványból származnak és eddig könyvjegyzékeinkben elő nem fordultak.

5. A mythologia és a vallástudomány osztálya lajstromoztatott.

6. A történelmi osztály nagy czédula-katalógusának folytatása folyamatban van.

7. A folytatásos művek nyilvántartására czédula-katalógus készült, melyből hosszú keresgélés nélkül megtudható, hogy valamely folytatásos munkának vagy folyóiratnak mely részei vagy füzetei vannak meg a könyvtárban.

8. A kézi katalógus számos kötete újonnan beosztva, újra kötöttet; a bekötetlen czédulák pedig könyvalakú tokokban a katalógusok közé megfelelő helyökre állítottak.

9. A régóta kikölcsönzött könyvek erélyes visszakövetelése a múlt évi munkálkodásnak nem éppen kellemes részét képezte. Sikerült azonban szívós kitartással több ezer kötetnyi oly könyvet visszakeríteni, melyek 15—20 évvel ezelőtt kölcsönöztek ki,

melyeket többször csak a kikölcsönzők utódaitól lehetett visszakövetelni. A kikölcsönzött könyvek mindnyáját ma már nem lehet visszakapni, úgy hogy a könyvtár a kikölcsönzési szabályok meg nem tartása következtében mindenesetre kárt szenved. Ez a kár azonban nem oly nagy, mint azt a kölcsönzés kezelésmódja mellett várni lehetett. Egynéhány kölcsönző elzüllött, egynéhányra nézve az akadémia ügyészenek közbenjárása lesz szükséges. Néhány esetben békés módon sikerült az elveszett könyvek újból való megvételét eszközölni.

A lajstromozási munka közben főlhalmozódott kettős és többszörös példányok értékesíthetése céljából jegyzék készült, melynek megfelelően, számok szerint rendezve, a többszörös könyvek föl vannak állítva. Minthogy ezek a duplikátumok a nagy helyszüke miatt a könyvtár számára, hasznavehetetlenségük mellett, elviselhetetlen terhet képeznek, értékesítésük tárgyában jelentésem végén lesz szerencsém indítványt tenni.

Reátérek most a könyvtárban a mult év folyamán fölszerelés dolgában történt változásokra. A könyvtári bizottság kegyes támogatása mellett a mult évben a rendelkezésemre bocsátott összeg ötszáz forinttal való emelése, azon kedvező helyzetbe juttatott, hogy a már elkerülhetetlen szükséges könyvszekrények közül kettőt beszerezzek. A könyvtár udvari helyiségében két új, nagy szekrényben foglal helyet a keleti irodalom osztálya, melyhez azelőtt alig lehetett hozzáférni.

Ugyanezen udvari helyiségben még két hasonló ily szekrényre van hely, melynek beszerzése szintén égető szükség, minthogy az ujonnan lajstromozott könyvek egy része már sehogysem fér el a meglevő szekrényekben.

A kéziratár nyelvemlékei és egyéb cimeliumai eddigelé vasládában voltak elzárva és csak nehezen lehetett hozzájuk férni. A külföldi könyvtárakban ezek a tárgyak a látogató közönség számára megtekinthető módon vannak elhelyezve. A legtanulmányosabb ilyféle gyűjtemény a müncheni állami és udvari könyvtárban van, hol a tárgyak elhelyezése az írásmesterség, a nyomdászat, a könyvkötészet stb. történetéhez illusztrációul szolgál. De ott találjuk a német nyelv és irodalom fejlődésének rendszeresen egybeállított gyűjteményét is, mely tanulmányozás céljából megtekinthető.

Könyv- és kéziratárunk nem oly gazdag múzeumi tárgyakként felállítható dolgokban. Sőt a könyvtár helyisége nem is engedné meg, hogy nagyobb cimelium-gyűjteményt állítsunk közszemlére. De azért van mégis elég kiváló érdekű tárgy, melynek a megszemlélhetést engedő czélszerű beosztása szerfölött kívánatosnak látszik. Erre a célra készítettem egy tárlót, mely a könyvtár nagytermében, szemben a kéziratárral van felállítva s

abban cimeliumok és egyéb érdekesebb tárgyak a megtekintésre ki vannak téve.

A könyvtár berendezéséhez tartozik három, eddig a kéziratárban eldugott olajfestményű kép, t. i. Mátyás királynak egy olasz festőtől származó képe, II. Rákóczy Ferencz gyermekkori és Szilágyi Dániel képe, melyek csinos kerettel ellátva, most az olvasó-terem diszítésére szolgálnak.

Az előbbiekben elmondtam, hogy melyek voltak azok a munkálatok, melyek foganatosítása be van fejezve, vagy melyek befejezése a legközelebbi időben várható. Áttérek most a jövő év munkaprogramjára. Régóta vár a theologiai osztály rendezésre és lajstromozásra. Ezen régi mulasztásnak pótlása már továbbra nem halasztható. Épp oly égető szükség van a keleti kéziratok lajstromára, minthogy a meglevő, inkább csak tájékoztató jegyzék számába megy. Ez osztály lajstromának elkészítésére Máder Béla úr volt szíves vállalkozni, ki a mult években a könyvtár keleti osztályát rendezte. Goldziher társunk pedig megígérte, hogy Máder urat tanácsával támogatni fogja.

Harmadik feladatul a kéziratár okszerű lajstromozása tekinthető. Nem akarom ezzel azt kifejezni, mintha a mult években teljesített rendezési munka kárba vett volna. De azon a módon, a mint végrehajtatott, nem is adhatott kielégítő eredményt. A kéziratár anyaga annyira elütő egymástól, hogy azt kielégítő módon egy ember bajosan lajstromozhatja. Az egyik főosztály, t. i. a magyar irodalmi osztály, más kézre bízandó, mint az oklevéltári-történelmi osztály. Kétségtől legfontosabb feladat az irodalmi osztály czélszerű lajstromozása, hogy véget vessünk azon éppenséggel nem tűrhető állapotnak, hogy irodalmi tanulmányokkal foglalkozónak használatra ne lehesen kiadni oly kéziratot, melyről biztosan tudjuk, hogy az akadémia birtokában van.

Az akadémiai könyvtár továbbfejlődésére a jelen 1898-ik év fontos időszakot jelent, mert a jelen év elejével életbelép a nyomdai kötelespéldányok törvénye, az 1897-ik évi XLI. törvényczikk, melynek értelmében az akadémiát megilletik a következő nyomtatványok :

1. Mindennemű irói mű, akár kötet vagy füzet alakjában.
2. A ponyvairodalom összes termékei.
3. Az egyhetenként és egyheti időközön túl megjelenő folyóiratok.
4. Iskolai értesítők, évi jelentések, statisztikai kimutatások, név- és naptárak, föld- és térképek.

Meg volt ugyan az 1840. évi VI. törvényczikk, mely elrendeli, hogy »a Magyarországon és ahhoz kapcsolt részekben kinyomatott minden munkákból a magyar tudós társaságot egy példány illeti«. Minthogy azonban ezen törvény annyiban csonka volt, hogy meg-

szegését illető büntető sanctióról nem gondoskodott, azért sohasem teljesítették hiven és az illető nyomdászok vagy kiadók jóakaratótól függött, vajjon beküldték-e kiadványaikat az akadémiának, vagy sem.

Az 1897-ik évi XLI. törvényezikk könyvtárunkra nézve állandó tetemes gazdagodást jelent, de más oldalról terhes munkát is ró a könyvtár személyzetére, mert ezen kötelesepéldányok csak akkor fognak igazán a könyvtár számára hasznot hajtani, ha rendszeresen nyilvántartatnak.

A kötelesepéldányokról szóló törvény értelmében ezentúl a napilapok már nem illetik könyvtárunkat. Eddig sem érkeztek rendszeresen, úgy hogy az összegyűjtött ujságok évi folyamai kivétel nélkül nagyon hiányosak. Az akadémiái könyvtár nem is vállalkozhatik ujságkönyvtár szervezésére, erre hiányzik a szükséges hely és még inkább a szükséges kezelő személyzet. Ily könyvtár fentartása úgy is a Magyar Nemzeti Múzeumnak teszi egyik feladatát. Ezen oknál fogva jelentésem végén a tisztelt bizottságot a szertelenül felhalmozódott ujságokra nézve egy indítványom elfogadására fogom kérni.

A könyvtárhoz tartozó Goethe-gyűjtemény állandóan élénk látogatásnak örvend, könyvtárát az akadémiái könyvtár helyiségében használják. A lefolyt évtől kezdve a Goethe-gyűjtemény a weimari Goethe-egyesület előfizetőjévé lett és ekként kapja — a már meglevőkhöz csatlakozva — ez egyesület kiadványait.

A könyvtárra a múlt évben megszavazott 6500 forintból tényleg 6499 frt 63 krajczár adatott ki. Ez az összeg a szükségleteknek fedezésére a következő elosztás szerint használtatott fel:

Könyvvásárlás	3290 frt 43 kr.
Könyvkötés	1760 » 75 »
Kézirattár	100 » — »
Goethe-gyűjtemény	38 » — »
Könyvlajstromozási munkák	434 » 12 »
Irodai nyomtatványok	135 » 48 »
Szállítási és postaköltség	57 » 72 »
Ruhatár	110 » 40 »
Könyvtár tisztogatása és szerek javítása	100 » 35 »
Bútorok, (szekrények) beszerzése	374 » — »
Vegyes kiadások	27 » 79 »
Tartalék	70 » 59 »

Összesen 6499 frt 63 kr.

Az első négy tétel az, mely a könyvtár gyarapítására vonatkozik. Erre kiadtunk 5189 frt 18 krt, a többi tételek a könyvek

elhelyezésére és a könyvtár kezelésére vonatkoznak; erre kiadtunk 1310 frt 45 krt. Vagyis más szóval a könyvtár gyarapítása a dotationnak $79\cdot8\%$ -át vette igénybe, a könyvtár kezelése és szekrényeinek szaporítása $20\cdot2\%$ -át. Ez az arány: $\frac{4}{5}$ -rész a könyvtár gyarapítására, $\frac{1}{5}$ -rész kezelésre, egészben véve egészséges aránynak nevezhető. Feltűnő nagynak látszhatik a kötésre fordított összeg, mely az egész dotatio 27% -át teszi, holott könyvekre és folyóiratokra alig kétszer annyi, azaz $52\cdot8\%$ esik. Ezen jelenségnek azonban könnyen találjuk magyarázatát. Mindekelőtt fennmaradt még tavalyról a Goethe-gyűjtemények egy kifizetetlen könyvkötő-számlája, szükségesnek mutatkozott továbbá, régi mulasztásokat pótlandó, a temérdek kötetlen könyvnek bekötése és végül tekintetbe kell venni, hogy könyvtárunk gyarapodásának tekintélyes részét a cserepéldányok és kötelesepéldányok alkotják, minek következtében a kötési költség nagyobb, mint a rendesen e célra fölvetett $15-20\%$.

Miután a megelőzőkben a könyvtár állapotát hiven feltüntetni iparkodtam, kérem a tisztelt bizottságot, hogy törekvéseimben ezentúl is támogasson. Kéréssem a könyvtári költségvetésre nézve abban áll, hogy, ha az akadémia pénzügyi állapota megengedi, a könyvtárra fordított összeg ugyanaz legyen, mint a múlt esztendőben. Bő indoklására szolgáljon e kérelemnek az a számos feladat, melyek sürgős kivételének szükségét fenti jelentésemben kiemeltem; szolgáljon továbbá indokolásul az a sok irnoki munka, melyet a kötelesepéldányok kezelésének megindítása igényelni fog.

Végül pedig legyen szabad két indítványt terjeszteni a tisztelt bizottság elé, melynek elfogadását kérem.

Első indítványom a duplikátum-könyvek értékesítésére vonatkozik. Az eddig rendezetlen könyvhalmozat szétválasztása és lajstromozása által számos többszörös példányra akadunk, úgy hogy az eddig összeirt duplikátumok száma már közel 2000 müre rüg. Ezen többszörös példányok különösen a gazdasági osztályból kerülnek ki. Indítványom abban áll, hogy a könyvtár ezen többszörös példányok értékesítésére hatalmaztassék fel. Erre a célra az akadémia tagjaival, ezeken kívül a gazdasági egyesületekkel közöltessék, hogy a többes példányokból kiválasztott könyvek három havi terminuson belül mérsékelt ár mellett kaphatók. Ezen idő után pedig a hátramaradó könyvek antiquarius útján értékesíttessenek.

A második indítvány a könyvtárban mód felett felhalmozódott, nem rendezett s ekként nem is használható, nem teljes és nem is bekötött újságokra vonatkozik. Indítványom, hogy a Magyar Nemzeti Múzeum kінáltassék meg ez újságokkal netán hiányos évfolyamainak pótlására.¹

¹ Ez indítvány elfogadatot s a hírlapok áttették a Magyar Nemz. Múzeum könyvtárába. Szerk.

A főkönyvtárnok e jelentését a következő leltári kimutatás egészíti ki:

A rendezett tudományszakok száma 53; ezek 54,784 munkát tartalmaznak a következő kimutatás szerint: Bibliografia: 1126, Encyclopaedia: 140, Filozófia: 1329, Mythologia: 99, Theologia: 903, Paedagogia: 1901, Széptudomány: 517, Anthropologia: 303, Jogtudomány: 1153, Magyar jogtudomány: 1477, Politika: 2330, Magyar politika: 1659, Történelem: 5718, Magyar történelem: 2848. Magyar országgyűlések: 95, Életírások: 2477, Földrajz: 1066, Magyar földrajz: 453, Térképek: 926, Utazások: 1194, Statistika: 680, Schematismusok: 114, Hadtudomány: 677, Régészet: 1367, Éremtudomány: 176, Matematika és csillagászat: 1085, Természettudomány: 175, Természetan: 908, Vegytan: 415, Természetrajz: 128, Állattan: 490, Növénytan: 318, Ásvány- és földtan: 501, Gazdaságtan: 2320, Orvostudomány: 2479, Nyelvtudomány: 2052, Classica filologia: 712, Görög írók: 827, Latin írók: 897, Új-latin írók: 795, Magyar nyelvészet: 471, Régi magyar irodalom: 630, Magyar irodalom: 2647, Germán irodalmak: 1525, Francia irodalom: 659, Olasz és spanyol irodalom: 234, Szláv irodalom: 406, Keleti irodalom: 1709, Incunabulumok: 356, Akadémiák és tudományos társulatok kiadványai: 366, Magyar Tudományos Akadémia kiadványai: 386, Külföldi folyóiratok: 183, Hazai ujságok és folyóiratok: 372.

A betűrendes nagy czédulakatalógus jelenleg 57,688 czédulából áll. A folyóiratok és folytatásos művek nyilvántartására külön czédulakatalógus vezetetik.

A szakkatalógus áll 102 kötetből és 48 czédulatókból.

A könyvtár gyarapodása a járuléknapló kimutatása szerint a következő:

Vétel útján 440 mű, 600 kötet, 121 füzet.

Kiadványcsere és ajándék útján: 580 mű, 441 kötet, 399 füzet.

Magánosok ajándékából 146 mű, 97 kötet, 59 füzet, 2 atlasz.

Nyomdak köteleispéldányai, 38 nyomda: 930 mű, 236 kötet, 855 füzet és 26 ujság.

Magyar Tudományos Akadémia kiadványai: 28 mű, 50 kötet, 26 füzet.

Iskolai értesítő: 160 darab.

Hazai folyóiratok száma: 58.

Külföldi folyóiratok száma: 112.

A könyvtár olvasótermében 1897-ben 6811 olvasó 9085 művet használt.

Házi használatra 1063 művet kölcsönöztek ki.

SZAKIRODALOM.

A gyöngyösi latin-magyar szótár-töredék. *Veress Ignác* másolata felhasználásával közrebocsátotta, bevezetéssel és jegyzetekkel ellátta *Melich János*. Budapest, a M. T. Akadémia kiadása, 1898.

E szótárt még Döbrentei szerezte meg az Akadémiának, azóta azonban fel-feltűnt, majd ismét lappangott az akadémiai könyvtárban. Ujabbán Hellebrant említette fel ismét az akadémiai ösnyomtatványokról kiadott könyvében, 1893-ban aztán Szily Kálmán vizsgálat tárgyává tette s a szótárból merített nyelvészeti bizonyítékok alapján keletkezése idejét is meghatározta, a mennyiben a XVI. század második negyedéből származónak jelentette ki.

E szótárt most az Akadémia nyomtatásban is kiadta. Melich János terjedelmes bevezetést írt hozzá s ugyanő látta el felvilágosító jegyzetekkel is. Mind a bevezetés, mind ezek a jegyzetek nagy szorgalomról és szakértelemről tesznek tanúságot. A bevezetésben részletesen leírja M. a szótár történetét, a melynek rövid kivonatát kezdő soraimba már befoglaltam. Áttér ezután a szerzőre, illetőleg szerzőkre, a kikről azt a véleményt nyilvánítja, hogy nem ferenczrendi, hanem *valószínűleg* pálos-szerzetesek voltak.

A szótár öt kéznek az írása s az *Abba* szótól a *Cilones* szóig terjed, tehát bevégezetlen. Az az öt szerzetes, a kinek a jelen kéziratot köszönhetjük, M. szerint csak másolója s nem szerzője volt e szótárnak, s így a jelen kézirat is csak másolat. Azonban az ennek bizonyítására felhozott okok, bármily ügyesen vannak csoportosítva, engem nem tudtak teljesen meggyőzni, s azért erről alább majd részletesebben szólok. A szótár azonban megszerkesztésében sem eredeti, hanem egyéb, azon korbéli latin szótárakat vett mintául s az azokban lévő latin szavakat és kifejezéseket a szerzők átvették s csak a megfelelő magyar szót vagy magyarázó kifejezést tették utánok. Melich három ilyen forrást jelöl meg, u. m. a Joannes Balbus de Janua: *Catholicon*

1487. évi, Papias Vocabulariumának 1496. évi és Calepinus Dictionariumának 1544 előtti kiadását. Bő szemelvényeken mutatja be, mint szedegettek a szótárírók hol egyik, hol másik szótárból, s a szöveg alatti jegyzetekben is rendszeren hivatkozik azon forrásra, a melyből az illető szó vagy kifejezés latin megfelelője vétetett. A magyarázó azt mondja, (XXIV. l.), hogy alig »egy-két szó, mindössze azonban nagyon kevés« marad olyan, a mely az említett három latin szótárban felfalálható ne volna. Minthogy pedig a szöveg alá tett jegyzeteből ezeket a szavakat nem igen állapíthatjuk meg, helyes lett volna itt a bevezetésben, ha egyebet nem, legalább a számukat pontosan megjelölni.

A bevezetés további részében arról van szó, hogy milyen időből való lehet a *Gyöngyösi szótártöredék*. — Ennek meghatározásában a magyarázó tulajdonképen Szily Kálmánnak az Akad. Ért. 695—696. lapjain nyilvánított véleményét követi, a mely szerint e szótár »a XVI. század első feléből, igen valószínűleg a Zápolyák korából való, . . . de nem is későbbi 1550-nél, mert igen sok olyan szó van benne, a mely csakis a kódex-irodalomban található s a XVI. század második felében már többé nem fordul elő«. Melich is e véleményhez csatlakozik s e vélemény helyességét a szótár anyagából (*Carolus Cesar christianismus* XXVI. l., *agák* XXVII. l.), helyesírásából és nyelvi sajátságaiból vett bizonyítékokkal kétségtelenné, szinte bizonyossá teszi, s bár összefoglalóan ki nem mondja, bizonyításának végeredménye az, hogy e szótár az 1525—1544. (XXVII. és XXXV. l.) évek közötti időből származik. — Melich meggyőzően bizonyítja be (XXIII.—XXIV. l.), hogy a Gyöngyösi szótártöredék szerzői Calepinus szótárának 1544 előtti kiadásai közül használták egyiket valamelyiket (1513, 1516, 1531.); én ezt és a nyelvi sajátságokat tekintetbe véve, a szótár keletkezését a XVI. század 30-as évtizedére s ennek is az elejére merném tenni.

Hátra van még, hogy a tekintetben is megvizsgáljuk az okokat, vajjon e szótártöredék eredeti-e vagy másolat s az ötféle kézírás gazdái pusztá másolók-e vagy esetleg talán szerzők is lehetnek? Melich a szótártöredék jelenlegi kéziratát másolatnak s az öt író másolónak tartja. Következteti pedig ezt 1. az írásbeli hibákból; 2. az öt írónak idegen nyelvűségére való kitételekből (*szagách* (th) = szakács, erzegenség = érzékenység, stb. XI. l.); 3. abból, hogy a hol az egyik író abbahagyja az írást, a másik minden megakadás nélkül folytatja, a mit nem tehetne, ha csak előtte kész szöveg nincsen.

Kezdjük az utolsó bizonyíték mérlegelésével, mert ezzel legkönnyebben végezhetünk. A szótár írói legtöbbszörre szószerint követik ugyan latin forrásaikat, de azért azt sem lehet tagadnunk, hogy olykor-olykor el is térnek tőlük. Már most, midőn szótárukat

készítették, bizonyára ők is csak tettek hozzá valami előkészület-félét, s ha egyebet nem, a főbb vezérszavakat vagy külön, vagy forrásaikban megjelölték, hisz másképen lehetetlen volt volna szótárt készíteniök. Abból tehát, hogy a következő író a *Calatus* szó után minden megakadás nélkül folytatta a betűrendet a *Calati* szóval, csak annyi következik, hogy az egymás után következő szavakat már előre megállapították vagy a forrásaikban, vagy talán — a mit kevésbé valószínűnek tartok — külön is.

Az öt írónak idegen nyelvűségére valló kitételekből még épen nem lehet következtetést vonnunk arra nézve, hogy a szótár kézírata másolat. Ez a jelenség legföljebb akkor szolgáltatathatna némi bizonyítékot, ha nagyobb számban fordulna elő az idegenes kiejtés jelölése; de épen az előforduló esetek száma nagyon csekély, 4671 szó közül 10. A ki a XV.—XVI. századi írás, és különösen *magyar* írás végtelen következetlenségeit ismeri, az előtt ez az arány nagyon csekélynek fog látszani, maga a jelenség pedig föl sem tűnik. Többi nyelvemlékeink is eleget mutatnak ilyen jelenséget, a nélkül, hogy ebből írónk idegen nyelvűségére következtetést lehetne vonnunk. Elvégre is abból, hogy az írók eredetileg *talán* nem magyar ajkuak voltak, még semmiképen sem következhetik az, hogy nem eredetit írtak, hanem másoltak. Az *aboido*: *abcido*, *abüdere*: *abcidere* helyett s az *aceronitus*: *aceronicus* helyett nem az e nemű kiejtésbeli jelenségek (XI. l.) közé tartozik.

Legerősebb bizonyítéka Melichnek a szótár másolt volta mellett az, hogy »a másoló az előtte fekvő szöveg egy-egy sorát gyakran átugrotta s írta a következőt. További írása folyamán azonban észrevette tévedését s kihúzta a nem helyére került latin vagy magyar értelmezést«. Ilyen másolásbeli hibát észlelünk, Melich szerint, a következő pontban: *Cautum est: significat provisum est: seu providendum est*, hozzaya lattatho. E czikkből aztán az író a »*seu providendum est*« kifejezést törölte, mert a következő czikkben ez foglaltatik: *Caucio est: i. cautione opus est: seu providendum est: hozza latando* (4179—4180. czikk). Látni való, hogy ez nem annyira *másolás* közben, mint inkább *szerkesztői munka* közben esett törlés; az első helyen törölt kifejezést az író alkalmasabbnak találta a második helyre. Ugyanilyen eljárást láthatunk a *Cauteria* czikk alatt is, a melynek végén az »*et quo morbi alioquin*« kifejezés törölve van, mert az író észrevette, hogy e magyarázatot már egyszer megadta s fölöslegeset írt le. Hasonlóan lehet magyaráznunk a többi tollhibákat is, és hozzá vetem még, hogy e törlések úgy is származhattak, hogy a latin források egyes helyeit nézte el az író s csak később vette észre, hogy forrásából ezt vagy azt a szót vagy kifejezést kétszer írta s az egyiket aztán törölte. Ezen esetben sem *kell* tehát *okvetetlenül* feltennünk, hogy az írók előtt *magyar szöveg* lett volna. Az *abactores*

és *abiges* szavaknak *barom eorzeo* s az *ambro*-nak *Jo szagath* (jó szakács) szóval való fordítása sem adhat a másolás mellett megdönthetetlen bizonyítékot. Ezek, valamint a fentebb említettek is, *lehetnek* másolásból eredő, de *lehetnek* szerkesztés közben esett tollhibák is. Ha eredetüket tökéletes bizonyossággal igazolni lehetne, akkor föltétlen bizonyítékot nyújtanának vagy a másolás mellett vagy ellene, így azonban maguk is mint bebizonyítandók, legföljebb csak a lehetőséget jelölik meg s ez a lehetőség inkább a kézirat eredeti volta felé hajlik.

Erősebben szólnak már a másolás ellen az értelmi hibák. Ilyen pl., hogy az író az *arseuerse* szót, a melyet a *Catholicon* az *ardeo*-tól származtat, ezt az igét *arbor*-nak névén, *fua*-nak fordítja. Ugyanígy nézte el az író másik latin forrásában, *Calepinus*ban a *caprarum grex* kifejezést *caprarum rex*-nek; az *armancia* cikknél pedig az *in armis* magyarázatát (i. *in scapulis bestiarum*) elmellőzvé, »fegyverben« jelentéssel fordítja az *in armis* kifejezést. Ezek és más hasonló tévedések csak azt bizonyítják, hogy az író *latin forrását* nézte el, s nem azt, hogy *magyar szöveg* volt előtte. E tévedésekről különben Melich is elismeri, hogy »csak szellemi munka s nem másolás közben keletkeznek« (X. l.), de azt állítja róluk (XI. l.), hogy *meglehettek* az eredetiben is és az őt író szolgálilag lemásolta. Nagyon merész föltevés!

E ponton a magyarázó maga is aggódva állapodik meg s azt kérdezi: ha az őt író csak másolt, »miért nem használt egységes orthografiát, mikor az eredeti fogalmazás valószínűen csak egyféle helyesírással volt megírva?« Hogy a szótár eredetileg egységes helyesírással volt-e megírva, vagy nem, ezt állítani is, és ugyanily joggal tagadni is lehet. Az azonban minden kétségen kívül van, hogy *egy* ember nem írhatta, nemcsak azért, mert egy ember ilyen terjedelmes szókészlet fölött nem rendelkezhetett, hanem azért, mert — a mint M. is mondja (XVI. l.) — egy ember ebben a korban nem ismerhette *tökéletesen* az összes magyar nyelvjárások szókészletét, sőt — hozzá teszem — hogy ha ismerte volna is némileg, magyarázat közben csak egy nyelvjárást használt volna, t. i. saját nyelvjárását, a melyen a magyarázatot legjobban megadhatta, s bizonyára nem fordult volna más nyelvjárásbeli szavakhoz, a melyeknek jelentését még sem érthette olyan jól, mint a saját nyelvjárásbeli szavakét. Már pedig e szótárban előfordulnak *palóczi, székely, dunántúli* és *erdélyi* tájszók (XVI. l.), s így annyi legalább is bizonyos, hogy többen írták. Mivel pedig a másolás mellett felhozott bizonyítékok — mint fentebb láttuk — nem nyújtanak föltétlen bizonyosságot, helyes okkal azt kell következtetnünk, hogy ez a *több író* nem lehetett más, mint épen az az őt, a kinek kezeírását ma a szótárban

kéziratán látjuk, vagy legalább is *nagy részben* ők írták, ha nem is voltak valamennyien értelmi szerzők.

Ez azonban — jól érzem — még csak valószínűvé, de nem bizonyossá teszi az öt író szerzőségét. Döntő bizonyíték e mellett s így a kézirat eredetisége mellett is az öt író elűtő helyesírása. Idézem erre nézve, a mit Melich mond: »A mi öt másolóknak mind-egyike máskép ír; az *A.* író pl. *w.* *ü*-vel *o.* *ö*-t is jelel, a mi a többi írónál *nem* fordul elő. Viszont a *B.* író majd *mindig ö*-t ír, egészen a mai helyesírás szerint. A *D.* író az *ö*-t *mindig ó*-nak, az *ü*-t néha *ú*-nek írja, a mi meg a többi írónál *nem* fordul elő. Csak is az *A.* író ír *e*-t, míg ellenben a többi egyszerű *e*-t a magyar szövegben«. (X. l.). Ebből nem az következik, hogy az írók előtt nem egységes eredeti feküdt¹, hanem az, hogy egyáltalán nem volt előttük semmiféle eredeti. Az majdnem mindig megtörténik az ilyen másolókkal, hogy saját helyesírásukat beleviszik a korábbi eredetinek lemásolásába. Ez azonban ilyenkor nem általános, hanem csak kivételes jelenség. A mi öt írónk írásbeli sajátságai azonban állandóak, következetesek és egyéni jellegűek s így az írók *nem* lehettek másolók, hanem kétségtelenül eredetieket írtak. Azt nem lehet mondanunk, hogy ezen helyesírásbeli eltérések már az eredetiben is megvoltak, mert akkor öt író keze alatt nem maradtak volna meg ilyen meglepő következetességgel; viszont azt sem lehet föltennünk, hogy az eredetinek csak egyféle helyesírása volt, mert akkor ennek maradványai gyanánt a közös megegyező sajátságok mind az öt írónál megvolnának, pedig ilyenek nincsenek. Ki kell tehát mondanunk, hogy a szótár öt írója *nem* másoló, hanem szerző volt s a szótár jelenlegi kézírata *is* *nem* másolat, hanem eredeti. Ennek bebizonyítása után megszabadultunk azon nagy kerülő uttól is, a melyen M. a szótár eredetijéhez eljutott s a mely már magában is elég valószínűtlen, hogy t. i. a jelenlegi szótár másolat, másolója öt volt. de mivel a helyesírás is ötféle s a szótár szókészlete is több nyelvjárásra vall, azért szerzője is több (valószínűleg öt) volt. — Ellenkezőleg a különféle nyelvjárásokbeli szóanyag s az ötféle helyesírásbeli sajátság döntőleg bizonyítja, hogy az öt író egyuttal a szerző is. Ezt a *látszólagos* másolásbeli hibák meg nem czáfolhatják, az értelmi hibák pedig éppen mellette szólnak.

Ezen egy pontban találtam a szótár bevezetésén. nézetem szerint, némi javítani valót. Egyébiránt pedig a szótár közrebocsátóját mind a források nagy fáradsággal járó felkutatásáért, mind a szótárhoz irt egyéb pontos és nagy avatottságra valló magyarázataiért őszinte elismerés illeti.

Befejezésül még csak annyit kell megjegyeznem, hogy a szó-

¹ Ezzel a magyarázó ellenmond ama másik állításának, hogy »az eredeti fogalmazás valószínűen csak egyféle helyesírással volt megírva« (XI. l.)

tárhoz pontos magyar szójegyzék van csatolva, melyben a szövegnek sokszor nehézkesen olvasható szavai mai kiejtéssel vannak átírva, a mi a szótár szókészletének felhasználását nagyon megkönnyíti s az egyes szavak fölismerését a nem nyelvészek is rögtön lehetővé teszi.

Dr. Bartha József.

The Library Series. Edited by dr. Richard Garnett (of the *British Museum Library*).

Vol. 1. *The free library: its history and present condition.* By J. J. Ogle of Bootle Free Library. — Vol. 2. *Library Construction, architecture and fittings.* By F. J. Burgoyne, of the Tate Central Library, Brixton. — Vol. 3. *Library administration.* By J. Macfarlane of the British Museum Library — Vol. 4. *The prices of books.* By H. B. Wheatley of the Society of Arts. — London, George Allen 1897—1898. — Kis 8-rét. Egy-egy kötet ára 6 shilling net.¹

Azon dolgok után, amiket dr. Erdélyi Pál elmondott e folyóirat tavalyi folyamában a British Museumról és könyvtáráról részletesebben és angol könyvtárakról egyáltalában, nagyon rövidre szabhatom jelen ismertetést.

Ha olvasóink közül valaki bővebben akar megismerkedni az angol könyvtárak szervezetével, berendezésével stb., úgy tanulmányozza e kézikönyveket.

Igy pl. az első kötetben egy szakember, a Bootle Free Library könyvtárnoka röviden elbeszéli az angol »nyilvános szabad könyvtárak« intézményének történetét és jelen állapotát. Sohasem fogom elfelejteni azt a fölötte kellemes benyomást, melyet éreztem, midőn több mint husz év előtt Liverpoolban először léptem át egy ily nyilvános könyvtár küszöbét. Leesett szemeimről a hályog és azonnal tisztán láttam sok oly dolgot, melyet addig megbámultam Angliában, de meg nem magyarázhattam magamnak. Legujabb időben több helyen külön termeket rendeztek be az ifjuság számára s azért most az egyesült királyságban olvas és öntudatlanul is tanul. holtig mint a jó pap, apraja nagyja. Épül mindenfelé a sok iskola, nyilvános könyvtár, múzeum, képtár stb. és ugyanazon arányban egyik óriás tömlöcztelepet a másik után zárják be és rombolják le »pártolás hiánya miatt«. A régi Millbank-Prison helyén most a szép Tate-Gallery diszlik műkincseivel.

¹ Ha egy angol könyvnél nincsen világosan kitéve, hogy ára »net« úgy az illető munkát 25% árleengedéssel kaphatja meg bárki.

A sorozat második kötete, melyben könyvtárak szerkezete, építészete, felszerelése és butorzata vannak tárgyalva, annyira tele van tömve mindenféle hasznos tudnivalóval, utmutatással és jó tanácscsal, hogy lehetetlen egyet nem értenünk dr. Garnet itéletével (a kötetecskehez irt előszóban), miszerint jelen munka a könyvtártani irodalomban határozott nyereség. Szerző angol, amerikai, német és francia könyvtárak berendezésével, felszerelésével stb. ismerteti meg apró részletekben az olvasót. Pótléku hozzá tehetjük, hogy az épülfélben levő London Libraryban a szűk tér ügyesen van kiaknázva. A négy fal közötti tér tele van zsúfolva könyvekkel s mégis minden kötetet lajtorja nélkül érheti el az ember, épp úgy, mint a British Museumban, de jóval kevesebb térvesztegetéssel, az állványok, folyosók, padlók stb. könnyű vas, illetőleg acél vázból állnak s a könyvek mozgékony deszka-polczokon vannak elhelyezve, mely utóbbiak Chivers-féle »shelf-bracket«-eken nyugszanak s melyeknek helyzete a könyvek magasságához képest egy pár pillanatban könnyen megváltoztatható.

A harmadik kötetben a British Museum egy fiatal segédje röviden, de velősen előadja a könyvtárak adminisztrációjára vonatkozó dolgokat öt fejezetben. Ezek elsejében a könyvtári személyzetről, azok minősítéséről stb. értekeznek. A másodikban a könyvek beszerzéséről tárgyal, a harmadikban a katalogus vezetéséről, a negyedikben pedig a könyvek elrendezéséről. Végre az ötödikben »Access and preservation« czim alatt a könyvtárakat használó olvasó közönség érdekében mond el sok talpra esett dolgot és a könyvek konzerválásáról ír. Ezt a fejezetet, reméljük, el fogják olvasni egynémely német és más kontinentális könyvtárban, hol még sok fura nézet uralkodik a könyvtárak rendeltetését illetőleg, és hol az olvasó közönséget betolakodóknak tekintik a hivatalnokok. Kuriózum gyanánt fölemliti szerzőnk, hogy Ausztriában a *libri prohibiti* sorozatban találjuk a következő könyveket: *Leipziger Allgemeines Reichskommersbuch*, *Freeman's Essays in Mediaeval History*, *Goethe's Tagebuch*, *Mackay's Dichtungen*. De hát Ausztriában sok mindenféle furcsaságot követnek el.

Végre a negyedik kötetben a könyvek áráról van elmondva egy-két jó dolog.

Kropf Lajos.

VEGYES KÖZLEMÉNYEK.

Kinevezések a Magyar Nemz. Múzeum könyvtárában.

A vallás- és közoktatásügyi miniszter f. évi június 17-ikén *Horváth Ignác* nemz. múzeumi segédőrt őrré, dr. *Sebestyén Gyula* segédet segédőrré, *Havrán Dániel* könyvtáriapidijas gyakornokot segédé nevezte ki.

A múzeumok és könyvtárak országos főfelügyelősége titkári teendőinek végzésével a vallás- és közoktatásügyi miniszter, f. évi június 13-ikán kelt elhatározásával, a titkári állás szervezéseig ideiglenesen a folyó év tartamára dr. *Schönherr Gyula* nemz. múzeumi levéltárnokot, a Magyar Tud. Akadémia lev. tagját bízta meg.

Major Lajos. † A magyar nemzeti múzeum könyvtára legrégebbi tisztviselőjét vesztette el Major Lajosban, ki f. évi június 4-ikén önkezeivel vetett véget életének. Major 1836-ban született, s miután előbb a tanári pályán működött, 1872-ben lépett, mint segéd, a múzeumi könyvtár szolgálatába; 1882-ben neveztetett ki segédőrré. Hosszú szolgálati ideje alatt, mint buzgó tisztviselő, mint a könyvtár érdekeinek lelkes munkása, híven betöltötte helyét. Munkában eltöltött élete alkonyán a megérdemelt nyugalom napjai vártak reá, s megoldatlan rejtély marad mindvégig, mi idézte elő e harmonikus élet ily erőszakos végét. Halála hírének mély megilletődéssel vették nemcsak tisztársai, de mindazok, a kik a múzeumi könyvtárat rendszeren látogatva, a könyvtárnoki munkásság megszemélyesítőjét látták az ő alakjában. Temetése június 7-ikén ment végbe. Nyugodjék békében.

Az első könyvtárnoki tanfolyam. A múzeumok és könyvtárak országos főfelügyelője, *Fraknói Vilmos* püspök, egy régóta hangoztatott eszme megvalósításával adta első bizonyítékát ez új intézmény életrevaló és munkaképes voltának, midőn elhatározta, hogy a vidéki múzeumok és könyvtárak ügyeivel foglalkozó szak-erők és a budapesti egyetem bölcséleti karának hallgatói gyakorlati kiképzésére, — amazoknak a nyári szünet folyamán, ezeknek a téli hónapok alatt — könyvtárnoki tanfolyamot rendez. A vallás- és közoktatásügyi miniszter felismerve ez eszme nagy fontosságát, készséggel tette lehetővé, hogy a terv már ez idén megvalósíttassék. A nyári tanfolyam, melyen a paleografiai előadá-

sok tartásával dr. *Fejérvataky László* egy. tanár, a nemzeti múzeumi könyvtár igazgató-öre és országos felügyelő, valamint dr. *Schönherr Gyula* nemz. múzeum levéltárnok, e folyóirat szerkesztője, a bibliografiai előadások tartásával pedig *Kollányi Ferencz* nemz. múzeumi könyvtári őr és dr. *Erdélyi Pál* segédőr bizattak meg, július hó 4-ikétől 23-ikáig a Magyar Nemz. Múzeum könyvtárában tartatik meg. Részt vesznek benne a vallás- és közoktatásügyi miniszterium által kijelölt két jogakadémia és két főgimnázium részéről dr. *Molnár Imre* nagyváradai és dr. *Baintner Húgó* kassai kir. jogakadémiai, *Kara Győző* aradi és *Strauch Béla* nagyszombeni főgimnáziumi tanárok; a római katolikus és protestáns egyházi hatóságok részéről *Pallay Miklós* püspöki szertartó, a veszprémi püspök küldöttje; *Sörös Pongrácz* pápai főgimn. tanár, a pannonthalmi főpát küldöttje; *Karkecz Alajos* tartományi főnök, a szentferenczrendiek, és *Randveg Mihály*, a kegyesrendiek megbízottjai; *Csürös István*, a dunamelléki ref. püspökség, *Gebe Endre*, a tiszán-inneni ev. püspökség, *Kónya Ferencz*, a tiszamelléki ref. püspökség, és *Kanyaró Ferencz*, az erdélyi unitárius egyházkerület küldöttjei; és végül a főfelügyelő személyes meghívására, mint a paleografiai előadások hallgatói, *Némethy Gyula* a nagyváradai Ipolyi-múzeum öre. *Törzsök Vilmos* körmendi segédlelkész és dr. *Szinnyei Ferencz* tanárjelölt. A tanfolyam lefolyásáról legközelebbi füzetünkben adunk számot.

(Sz.)

Helyre igazításul. Révész Kálmán e folyóirat 1890. január—márcziusi füzetében, a 62. lapon a RM K. III-ik kötetéhez újabb adalékot közöl és egyszersmind ugyane füzet 111. lapján a Maresius Sámuel és Szatmári Bak Péter irodalmi harczát ismerteti. Szabad legyen nekem e két közleményre helyre igazító és részben kiegészítő megjegyzést tenni s mindenek felett bebizonyítani, hogy a »Knollarothzi« név alatt maga Maresius lappang s ugyanazért az ismertetett könyv sem vehető be a magyar szerzők által külföldön nyomtatott könyvek közé.

Tudjuk, hogy Tolnai Dali János, elébb sárospataki tanár, azután miskolczi, majd tokaji lelkész és abauj-tornai esperes sat., angol puritán eszmékkel töltözve, némely egyházkormányzati és szertartásbeli újításokat akart behozni az akkor püspöki szervezetű magyar ref. egyházba. Az orthodox egyház hívei, a fenálló egyház egységét féltvén, zsinatokat tartottak Tolnai és társai ellen, de a kapóra került új tanok terjedését meggátolni nem tudták, sőt az I. Rákóczy György által 1646-ban Szatmár-Németiben összehívott zsinat kárhuzató ítélete s Tolnainak esperesi hivatalától való megfosztása sem nyomhatta el a mozgalmat, mely mind Magyar-, mind Erdélyországban nagy érdekeltséget támasztott. Az újítás elveit a következő négy pontban lehet összefoglalni: 1. A keresztelest mindig a templomban, az egész gyülekezet jelenlétében, még pedig csupán vasárnap lehet

végezni. Egyáltalában meg nem engedhető az a népnek a templomból való kimenetele után. 2. Egyedül a vasárnap tartható ünnepek, a karácson, nagy péntek, husvét, áldozó-csötörtök és pünkösöd ünneplése, mint keresztyénellenes emberi találmány, eltörendő. 3. A lelképásztorok közt nincs semmi rendi, rangi és méltósági alárendeltség. 4. Minden lelkész püspök a saját egyházában s mint ilyen hivatta van arra, hogy ott a saját hallgatóiból alakított presbyteriummal az előforduló viszályokat elintézzze, a fegyelmet gyakorolja. A püspöki egyház keresztyénellenes és ördögi intézmény.

E négy pont volt az, mely a magyar- és erdélyországi ref. egyházak meghasonlását előidézte, miről a Gröningában tanuló magyar református ifjak utján tudomást szerezvén Maresius: a vitás pontokat akadémiai vitatkozás tárgyává tette és a vitatkozásokat »*Quaestiorum aliquot theologicarum . . . decisio academica*, Samuele Maresio autore« cím alatt kiadta. Alig jött ki a Maresius értekezése, azonnal megfelelt rá a Tolnai-párti Szatmári Bak Péter, ki akkor Franekerában tanult, azon munkájával, mely a RMK. III-ik kötetében 1724. szám alatt van leírva. Erre Maresius Knollarothzi álnév alatt egy éles gunnyal írt levélben vágott vissza, melynek címe: »*Popularis ad popularem . . . . . epistola etc.*« (Gröninga, 1649. és 1659. 4-r.) De Szatmári Baka Péter sem maradt adós és azon terjedelmes művével válaszolt, melynek czimása a RMK. III-ik kötetében az 1832-ik szám alatt olvasható. Erre Maresius már nem válaszolt. De van még neki egy e tárgyra vonatkozó munkája, melyet az erdélyországiakhoz intézett, következő czimen: »*Samuelis Maresii ad Epistolam R. D. N. N. ex Transylvania nuper scriptam, Brevis Responsio, sive Judicium liberum et consilium theologicum ac christianum de controversiis in Ecclesiis Transylvaniae et Hungariae ab aliquo tempore agitatis, praesertim circa Regimen Ecclesiasticum et illarum componendarum recta ratione. Data Gröningae 1-a Novembris 1649. Editio secunda.*« (Gröninga, 1659. 4-r.) E mű mig egyrésről a Tolnai-féle mozgalom irodalmát kiegészíti, másrésről könyvészetileg is érdekes, a mennyiben ehhez csatolva újra kiadja Maresius a Tolnai-féle perre vonatkozó összes iratait. Ebben olvasható a Knollarothzi álnév alatt megjelent munkája is, mely körülmény kétségtelenné teszi, hogy a Révész Kálmán által közlött művet ő írta, mert nem tehetjük fel, hogy a nagyhirű tudós a maga neve alatt más munkáját adta volna ki.

Szinyei Gerzson.

Ki volt Bertalan pap, a Döbrentei-kódex másolója? A Desseffy család margonyai ágának levéltárában egy 1512 június 26-ikáról kelt oklevelet találtam, melynek kiállítója ugyanaz a Bertalan pap, ki a Döbrentei-kódex 230-ik lapján magát így örökíté meg: *Bertalan pap beregvarmejei Halabori falvból nemzett: ez zoltart írta: zilettes utan ezer ot zaz uolc eztendoben.* Az oklevél záradéka ellenben bővebb adatokkal is szolgál a Döbrentei-kódex másolójáról. »*Et ego*

Bartholomeus presbyter, natus Gregorij Dubus de Halabor, Agriensis dioecesis, sacra imperiali auctoritate notarius publicus tabellioque manifestus . . . hoc presens publicum instrumentum manu propria confeci et in hanc publicam formam redegi, signoque meo et subscriptione mei nominis solitis conscripsi et signavi, requisitus et rogatus, in fidem et testimonium omnium et singulorum atque premissorum.« Minthogy a Döbrentei-kódex 1508-ban készült, az oklevél meg 1512-ben kelt, a két egyén azonossága kétséget nem szenved. Mindkettőnek írója *halábori Dobos Gergely fia, Dobos Bertalan pap, királyi közjegyző és nyilvános íródeák*. — Evvel egyuttal egy tévedésemet akarom megigazítani, melyet »A nyelvemléktan alaponalai« című imént megjelent doktori értekezésemben követtem el. Sietős másolás közben a Gregorij-beli j-nek szárát, mely felülről 9-szerüleg gömbölyödik, az *us* rövidítésének néztem s így Gregorij helyett Gregorius-t olvastam, mely azt a sajnálatos tévedést vonta maga után, mintha Bertalan pap világi nevén más lett volna, holott világi pap neve, mint tudjuk, sohasem változik s a *natus* fiut jelent. Azóta egyébként a Magyar Nemzeti Múzeum könyvtárában lévő fényképfelvétel segítségével összehasonlíthattam az oklevél írását a Döbrentei-kódex 230-ik lapjának előbb idézett soraival, s bár e két írás természeténél fogva eltérő jellegű, bennük ugyanazon kéz jellemző sajátosságait észleltem. Biztosabb eredményt csak a kódexben található sorközi kurzív jellegű bejegyzések fognak adni, melyek az oklevél sebes kurzívájával könnyebben összehasonlíthatók.

Hubert Emil dr.

A **Bibliotheca Phillippica** kézírataiból f. évi június havában egy újabb részlet került árverés alá Londonban. Bennünket közelebbről csak egy kódex érdekelt az eladási katalogusba, mely 868. sz. a. volt beiktatva. Ez kolligátum volt, melyből több darabot egy hazánkfia másolt. Így pl. a modern számozású 305. levélen a következő kolofon olvasható: »Explicit liber magistri Catonis per manus fratris Nicolai ordinis beati Benedicti abbatis. (így pontosva) de Ungaria XIII. die septembris anno domini 1418.« Ebből világos, hogy Miklós egyszerű szerzetes volt és hogy az »abbatis« Szent-Benedekre vonatkozik s azért csodálkoznunk kell a felett, hogy két más kolofonban a másoló Miklósból apátot csinál. Így pl. a 213. levélen »Expliciuunt glose (így! glossae helyett) ymnorum per manus fratris Nicolai abbatis de Ungaria 17. die Martii anno 1418. A 297. lapon pedig szintén »Nicolai abbatis de Ungaria anno 1418. feria 6-ta proxima ante festum b. Georgii martyris.« Egy későbbi kéz mindkét utóbbi helyen keresztül vonta az »abbatis« szót. A kolligátum többi részét több külföldi kéz másolta, köztük egy »Cancer« nevű »presbyter de Prusi a.« Van egy rövid misekönyv is a kódexben. Az ennek elejére helyezett naptárban azonban hiányzanak a magyar szentek, tehát szintén külföldi eredetű.

Kropf Lajos.

MAGYAR KÖNYVSZEMLE. — REVUE BIBLIOGRAPHIQUE HONGROISE.

Publiée par la bibliothèque du Musée National Hongrois
sous la rédaction de M. le dr. Jules Schönherr.

Quatre livraisons par an; prix du volume | Nouvelle série. VI. volume. 2. livraison.
3 florins = 6 francs = 5 mares. | Avril-Juin 1898.

Sommaire.

Paul Erdélyi. La conservation des manuscrits	113
Samuel Kun. Quelques mots du Catéchisme de Clément Mikes	125
Dr. J. Bartha. Lettre de Putnok (Un ancien monument inconnu de la langue hongroise)	128
Victor Morvay. Les bibliothèques des gymnases. (I. article.)	131
Louis Abafi. Les efforts bibliographiques de Charles Kertheny (I. article.)	161
Bibliothèque hongroise. (Nouvelles pièces relatives au Répertoire des vieux livres hongrois imprimés jusqu'à l'année 1711.) Les décrets des diètes de Transylvanie dans la bibliothèque du Musée Transylvanien. Par Zoltan Ferenczi.	177
Indicateur officiel. Rapport sur l'état de la bibliothèque du Musée National Hongrois dans le 1. trimestre 1898	182
La bibliothèque de l'université de Budapest en 1897	186
La bibliothèque de l'Académie Hongroise des Sciences en 1897	192
Littérature. Jean Melich, Fragment du dictionnaire latin-hongrois de Gyöngyös (Par le <i>dr. J. Bartha.</i>) — The Library Series (Par <i>L. Kropf.</i>)	198
Notes divers. Avancements dans la bibliothèque du Musée National. L'intendance des archives et des bibliothèques. † Louis Major. Le premier cours des bibliothécaires. (<i>Sz.</i>) Rectification. Réponse à Mr. Coloman Révész. (<i>Gerson Szinyei.</i>) Le prêtre Barthelémy, le copiste du code Döbrentey. (Dr. Émile Hubert.) La bibliotheca Philippica. (<i>L. Kropf.</i>)	203

Adresse de la rédaction et de l'administration: *Magyar Könyvszemle.*
Budapest, Musée National Hongrois.

A Magyar Könyvszemle új folyama.

A Magyar Nemzeti Múzeum könyvtára 1893-ban a Magyar Könyvszemle új folyamát indította meg.

A folyóirat, mint a Magyar Nemzeti Múzeum könyvtárának hivatalos kiadványa s a magyar bibliografia egyedüli szakközlőnye, 1876 óta áll a hazai tudomány érdekeinek szolgálatában. Első sorban a múzeumi könyvtár érdekeinek előmozdítására lévén hivatva, ismerteti annak egyes csoportjait; beszámol az év gyarapodásról, a végzett munkáról és teljes megbízható képet ad a könyvtár belső életéről. Ismerteti a hazai és külföldi könyv- és levéltárakat, kiváló figyelmet fordítva ezek magyar és speciális bibliografiai vonatkozású anyagának felkutatására és közzétételére. Számot ad a hazai és bibliografiai irodalom termékeiről s figyelemmel kíséri a külföldi irodalom hazánkra vonatkozó kiadványait.

A Magyar Könyvszemle évnegyedes füzetekben, évenként márczius, június szeptember és december hónapokban jelenik meg 24—26 ívnyi terjedelemben, több műmelléklettel. Előfizetési ára egész évre 3 frt; a könyvárusi forgalomban 4 frt; egy-egy füzet ára 1 frt.

Az előfizetési pénzeket a **Magyar Nemzeti Múzeum pénztári hivatala** fogadja el; a folyóirat szellemi részét érdeklő közlemények a **szerkesztő címére a Magyar Nemzeti Múzeum könyvtárába** küldendők.

Megjelent és a szerkesztőségnél, a Magyar Nemzeti Múzeum könyvtárában kapható: *A hazai hírlapirodalom 1897-ben. I. Szinnyei József, A magyar hírlapirodalom. II. Kereszty István, A nem magyar nyelvű hírlapirodalom.* Ára 40 kr., a könyvárusi forgalomban 50 kr.

A Magyar Könyvszemle régi folyamának két teljes példányát (I—XVI. kötet) 25 frtjával, a II—XVI. köteteket egyenként 2 frton, együtt 20 frton bocsátjuk előfizetőink rendelkezésére. Megrendelések a Magyar Nemzeti Múzeum pénztári hivatalához intézendők, mely az összeg előzetes beküldése esetén a szállítást bérmentesen eszközli.